

Õppe- ja kasvatustegevuse valdkonnad

Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus

**Õppe- ja kasvatustegevuse
valdkonnad**

Tallinn 2009

Koostanud ja toimetanud Ene Kulderknup

Keeletoimetaja: Ene Sepp

Kujundus ja küljendus: Elo Rennit

Kaane kujundus: Eve Kurm

Fotod töödeldud Andero Kurm

Fotod: Andrias Vaher ja erakogud, avaldatud lastevanemate loal

Esikaanel: õppetegevus Männimäe Lasteaias (foto 1: Elmo Riig, Sakala, Scanpix)
ja Viimsi Piilupesa Lasteaias (fotod 2–4: Maire Tuul)

Kirjastus Studium

Riia 15b, 51010 Tartu

www.studium.ee

Trükitud OÜ Greif trükikojas

Kastani 38, 50410 Tartu

Käsiraamatute komplekti kuuluvad veel

„Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus”,

„Üldoskuste areng koolieelses eas”,

„Lapse arengu hindamine ja toetamine”.

Autoriõigus: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 2008

ISBN 978-9949-436-45-3

Sisukord

Saateks	5
<i>Ene Kulderknup</i>	
Valdkond „Mina ja keskkond”	7
<i>Taimi Laasik</i>	
<i>Marika Liivik</i>	
<i>Mari-Epp Täht</i>	
<i>Liana Varava</i>	
Valdkond „Keel ja kõne”	26
Keel ja kõne	26
<i>Merit Hallap</i>	
<i>Marika Padrik</i>	
Keele ja kõne õppimise arendavad tegevused lasteaias	44
<i>Anne Uusen</i>	
Valdkond „Eesti keel kui teine keel”	52
<i>Monika Märka</i>	
<i>Kai Kuuspalu</i>	
Valdkond „Matemaatika”	65
<i>Helle Sikka</i>	
Valdkond „Kunst”	74
<i>Tea Oll</i>	
Valdkond „Muusikaõpetus”	91
<i>Maia Muldma</i>	
<i>Kristi Kiilu</i>	
Valdkond „Liikumine”	108
<i>Leila Oja</i>	

Saateks

Käsiraamatus on esitatud koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava seitsme valdkonna õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid ja sisu ning kavandamise ja korraldamise põhimõtted. Lapse arengu eeldatavaid tulemusi vanuseti on kirjeldatud ühe näidise kaudu.

Õppe- ja kasvatustegevuse seob tervikuks lapse elust ning keskkonnast tulenev temaatika. Valitud teemasid käsitledes lõimitakse õpetuses ja kasvatuses erinevaid tegevusi: liikumis-, muusika- ja kunstitegevusi ning kuulamist, kõnelemist, lugemist ja kirjutamist. Olulised lõimitavad tegevused on ka vaatlemine, võrdlemine ning modelleerimine. Võrdlemine kulgeb järjestamise, rühmitamise, loendamise ja mõõtmise kaudu. Modelleerimine oma kolmes esinemisvormis (teoreetiline, mänguline, kunstiline) integreerib kõiki eespool loetletud tegevusi. Seesugune vaatenurk on õpetajaile tuttav 1990. aastate esiõpetuse käsitlustest.

Vaatlemine on lähtetegevus ning seepärast ka tähtsamaid tunnetustegevusi, mille kaudu laps ümbritsevate asjade, nähtuste, tegevuste ja nendevaheliste seoste kohta teavet kogub, kogutud teavet korrastab ning oma suhtumisi kujundab. Vaatlemine ja uurimine põhinevad lapse loomulikult uudishimul, suunavad last käeliste tegevuste, küsimuste ja juhendite toel võimalikult iseseisvalt teadmisi hankima ning arusaamisega õppima. Teadmised luuakse kogetut analüüsides ja mõtestades.

Võrreldes õpib laps ümbritsevates objektides ja nähtustes ühist ja erinevat mõistma, õpib mitmesuguste tunnuste alusel süsteeme looma, järjestades, rühmitades, loendades ning mõõtes. Võrdlemisele eelneb alati vaatlemine, milles selguvad objektide tunnused.

Modelleerides õpib laps ümbritsevates objektides, nähtustes ja tegevustes tajuma, mõistma ning mõtestama olulist ja ebaolulist, seaduspärast ja juhuslikku. Modelleerides rakendab laps uurimise, vaatlemise ning võrdlemise ajal omandatud teadmisi, oskusi ja kogemusi.

Et toetada lapse tervikliku maailmapildi kujunemist, lähtutakse valdkondade õppesisu ja tegevusi lõimides üldõpetuslikust põhimõttest.

Ene Kulderknup

**Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse
üldhariduse õppekavade ja eksamite osakonna
alus- ja põhihariduse peaspetsialist**

Valdkond „Mina ja keskkond”

Taimi Laasik

Laste keskuse Midrimaailm õpetaja

Mariika Liivik

Saku Päikesekillu Lasteaia õpetaja

Mari-Epp Täht

*Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse
õpetajaosakonna juhataja*

Liana Varava

*Tervise Arengu Instituudi peaspetsialist
(eelkooliealiste laste tervis)*

Sissejuhatus

Koolieelses eas on õppimise paik ja õpitava sisu kõik see, mis last ümbritseb, st keskkond, kus ta elab ja areneb. Kasvukeskkonnast sõltub, milliseks kujunevad tema väärtushinnangud, suhtumine loodusesse ja suhted teiste inimestega. Valdkond „Mina ja keskkond” annab teistele tegevusvaldkondadele (keel ja kõne, eesti keel teise keelena, matemaatika, kunst, muusika, liikumine) temaatilise sisu, liites keskkondi, kus laps viibib, mis mõjutavad tema arengut ning millest terviklik arusaam aitab tal tulla toime edaspidises elus. Selle valdkonna üksikosad on sotsiaalne keskkond, sh tervisetemaatika, looduskeskkond ja tehiskeskkond, sh turvalise liiklemise temaatika.

Valdkonna „Mina ja keskkond” eesmärgid, sisu ning korraldus

Valdkonna õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) mõistab ja tunnetab ümbritsevat maailma terviklikult;
- 2) saab ettekujutuse oma minast ning enda ja teiste rollidest elukeskkonnas;
- 3) väärtustab nii eesti kui ka oma rahvuse kultuuritraditsioone;
- 4) väärtustab enda ja teiste tervist ning püüab käituda tervislikult ja ohutult;
- 5) väärtustab keskkonda hoidvat ja keskkonnahoidlikku mõtteviisi;
- 6) märkab nähtusi ja muutusi looduses.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) tutvustab ja kirjeldab iseennast, enda omadusi, huve jms;
- 2) kirjeldab oma kodu, perekonda ja peretraditsioone;
- 3) nimetab ja kirjeldab erinevaid ameteid;
- 4) nimetab Eesti riiklikke sümboleid ja rahvatraditsioone;
- 5) mõistab, et inimesed on erinevad ning neil on erinevad vajadused;
- 6) oskab eristada igapäevaelus tervisele kasulikku ja kahjulikku;
- 7) julgeb keelduda (ühis)tegevus(t)est, kui neis osalemine kahjustab teda ennast ja teisi või on ohtlik;
- 8) kirjeldab, kuidas keskkond ja inimeste käitumine võivad mõjutada tervist;
- 9) järgib isikliku hügieeni nõudeid, sh hammaste hoidmist ja hooldamist;
- 10) suhtub ümbritsevasse hoolivalt ning käitub seda säästvalt;
- 11) kirjeldab kodukoha loodust ning tuntumaid taimi, seeni ja loomi;
- 12) kirjeldab loodust ja inimeste tegevusi erinevates ajatsüklites: ööpäev, nädal, aastaring;
- 13) selgitab, miks on valgus, temperatuur, vesi, muld ning õhk taimedele, loomadele ja inimestele tähtsad;

- 14) selgitab ilmastikunähtuste sõltuvust aastaegadest, öö ja päeva vaheldumisest;
- 15) mõistab ning märkab enda ja teiste tegevuse mõju ja tagajärgi keskkonnale;
- 16) kirjeldab võimalikke ohte kodus, veekogul, liikluses jm;
- 17) teab, kuidas jalakäijana ohutult liigelda ning jalgrattaga lasteaia õuealal sõita.

Valdkonna „Mina ja keskkond” sisu jaguneb järgmiselt:

- 1) **sotsiaalne keskkond:** mina, perekond ja sugulased, kodu, lasteaed, kool, ametid, kodumaa, eesti rahva tähtpäevad ja kombed, teised rahvused Eestis, üldnimelikud väärtused ja üldtunnustatud käitumisreeglid; tervise väärtustamine, tervislik toitumine, ohuallikad ning ohutu käitumine;
- 2) **tehiskeskkond:** ehitised, kodumasinad, jäätmed, ühissõidukid, jalakäija ohutu liiklemine, turvavarustus;
- 3) **looduskeskkond:** kodukoha loodus, loodusvaatlused, muutused looduses, elukeskkond ja selle mõju tervisele, inimese mõju loodusele.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Mina	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ütleb küsimise korral oma ees- ja perekonnanime. 2. Vastab õigesti küsimusele, kas ta on tüdruk või poiss. 3. Ütleb vastuseks vanuse küsimisele oma ea aastates või näitab seda sõrmedel. 	Oskab öelda oma nime, vanuse ja soo (tüdruk, poiss).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab end tutvustada. 2. Teab oma kohustusi ja õigusi. 3. Kirjeldab enda omadusi ja huve.
Perekond ja sugulased	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab pereliikmeid: ema, isa, õde, vend. 2. Teab õdede ja vendade nimesid. 	Kirjeldab oma perekonda (pereliikmed + onu ja tädi, pereliikmete nimed ja perekonnanimed).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab oma pereliikmeid ja lähissugulasi. 2. Mõistab, et pered võivad olla erinevad. 3. Jutustab oma vanavanematest.
Kodu	Vastab küsimustele oma kodu ja pereliikmete kohta.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab oma kodu: eramu, korter, talumaja. 2. Nimetab kodu asukoha: linnas (tänav, linn), maal (talukoha nimi). 3. Kirjeldab pereliikmete koduseid tegevusi ja nimetab oma kohustusi nende hulgas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab kirjeldada oma kodu ja kodukohta. 2. Teab kodust aadressi ja telefoni.
Lasteaed	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab nimetada oma rühma nime. 2. Suuda leida oma koha rühmas (kapp, voodi, käterätik). 3. Nimetab rühmas olevaid esemeid. 4. Ütleb küsimise korral rühmakaaslaste ja õpetajate ning õpetajaabi nimed. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab oma lasteaia nime. 2. Oskab kirjeldada oma tegevusi ja mängu. 3. Teab nimetada lasteaia töötajaid ja nende tegevusi. 4. Teab oma, võõra ja ühise tähendust. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab lasteaia aadressi. 2. Nimetab erinevaid ameteid lasteaias ja nende vajalikkust. 3. Kirjeldab lasteaia kodukorda ning teab rühmareegleid ja traditsioone.
Kool			<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab kooli kui õppimise kohta. 2. Oskab kirjeldada, mille poolest lasteaed koolist erineb.

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Ametid, elukutsed, tööd	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab pereliikmete koduseid toimetusi. 2. Matkib lihtsamaid töövõtteid. 3. Asetab töövahendid kokkulepitud kohta. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab nimetada vanemate ameteid. 2. Kirjeldab üldtuntud elukutseid oma kodukohas. 3. Loetleb tuntumate ametite juurde kuuluvaid töövahendeid. 4. Põhjendab mängu- või töökoha korrastamise vajadust. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab nimetada pereliikmete elukutseid ja ameteid. 2. Teab ja oskab kirjeldada erinevaid elukutseid ning nende vajalikkust. 3. Mõistab töö ja vastutuse tähtsust. 4. Soovib osaleda jõukohastes kodutöodes. 5. Selgitab raha otstarvet.
Kodumaa, teised rahvused Eestis	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osaleb jõukohasel viisil vanemate laste ja täiskasvanute tegevuses kodumaale tähtsatel päevadel (ruumide kaunistamine, laulude laulmine, peoriiete kandmine jm). 2. Leiab Eesti lippu nähes erinevate värvide seast Eesti lipu värvid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab oma rahvust ja keelt ning riigi tähtsamaid sümboleid. 2. Oskab nimetada sündmusi, mille puhul heisatakse riigilipp. 3. Oskab nimetada erinevaid rahvusi oma rühmas ja kodukohas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab Eesti riigi sümboleid (lipp, hümn, vapp, lind, lill, kivi). 2. Teab koduvalla/-linna sümboleid. 3. Oskab Eesti kaardil näidata oma kodukohta. 4. Teab Eesti Vabariigi presidendi nime. 5. Oskab nimetada teisi rahvusi ja keeli ning teab nende kombeid ja traditsioone. 6. Suhtleb teisest rahvusest lastega. 7. Teab ja nimetab Eesti lähinaabreid (Läti, Soome, Rootsi, Venemaa).
Tähtpäevad, pühad ja kombed	<ol style="list-style-type: none"> 1. Räägib oma sünnipäevast (kuidas tähistatakse). 2. Nimetab küsimise korral pühadega seotud tegevusi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab tähtpäevi peres. 2. Oskab kirjeldada tuntumaid rahvakombeid (vastlad, mardipäev, kadripäev) ja nendega seotud tegevusi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab eesti rahva traditsioone ja kombeid. 2. Teab tähtpäevi ja nende tähistamise vajalikkust (tarkusepäev, emakeelepäev, lastekaitsepäev, sõbrapäev jm). 3. Oskab kirjeldada tähtpäevade tähistamist oma lasteaias või kodus (kolmekuningapäev, volbripäev, jaanipäev, hingedepäev jm). 4. Oskab nimetada riiklikke pühi ja nendega seotud traditsioone (riigi aastapäev, võidupüha).
Üldinimlikud väärtused ja üldtunnustatud käitumisreeglid	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab mõistete <i>hea</i> ja <i>paha</i> tähendust. 2. Meeldetuletamise korral tervitab, jätab hüvasti, palub ja tänab. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab mõistete <i>õige</i> ja <i>vale</i> tähendust. 2. Teab üldtuntud viisakusreegleid. 3. Tunneb ja järgib lauakombeid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab mõistete <i>ausus</i> ja <i>autus</i> tähendust ning oskab vastavalt käituda. 2. Oskab järgida käitumisreegleid erinevates olukordades (kaupluses, teatris, kirikus, kalmistul jm). 3. Mõistab vastutust oma tegude ja käitumise eest.

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Sõprus ja abivalmidus	<ol style="list-style-type: none"> 1. Küsimise korral nimetab oma sõprade nimesid. 2. Oskab haiget saanud sõpra lohutada. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab küsimise korral sõbra positiivseid omadusi. 2. Oskab sõpra lohutada ja abistada. 3. Oskab andeks anda ja leppida. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab luua ja hoida sõprussuhet; teab sõpruse tähendust, oskab kirjeldada sõbraks olemist ning sõber olla. 2. Kirjeldab tundeid, mis tekivad tülitsedes ja leppides.
Hoolivus, turvalisus ja tähelepanelikkus		<ol style="list-style-type: none"> 1. Märkab kaaslast ja oskab teisi arvestada. 2. Oskab väljendada oma emotsioone teisi arvestavalt (rõõm, mure jm). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab kirjeldada oma emotsioone ja tundeid. 2. Oskab kaasinimestega tähelepanelikult käituda (vanemad, vanavanemad jt).
Suhtumine erinevustesse		Oskab kirjeldada inimeste erinevusi (keeleline, rassiline, vanuseline, tervisest tulenev) ja abivahendeid (prillid, ratastool, vaegnägemine – valge kepp, vaegkuulmine – kuuldeaparaat).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab arvestada oma arvamustest ja huvidest erinevaid huve ja arvamusi. 2. Teab nimetada erivajadustega inimestele vajalikke abivahendeid. 3. Pakub abi erivajadustega inimestele oma võimete ja võimaluste piires.
Ehitised	Tunneb ära oma kodu ja lasteaia ning tuttavad teenindusasutused.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab kodumaja omapära: maja osad ja nende otstarve, ruumid ja nende sisustus. 2. Oskab nimetada erinevaid ruume lasteaias ning teab nende otstarvet. 3. Oskab kirjeldada lasteaia õueala ning seal kasutatavaid vahendeid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab kirjeldada vanaaja kodu ja selle sisustust, teab nimetada kõrvalhooneid ning nende otstarvet. 2. Oskab nimetada maja ehituseks kasutatavaid materjale (puit, kivi jm). 3. Oskab nimetada teenindusasutusi ja nende vajalikkust (kauplus, juuksla, polikliinik, pank, apteek, kingsepatöökoda, kaubanduskeskus jm). 4. Teab nimetada kodukohale olulisi ehitisi (mõis, kirik, veski jm).
Kodumasinad	Oskab küsimise korral nimetada kodus kasutatavaid kodumasinaid ja -elektronikat (kell, pliit, külmkapp, pesumasin, televiisor, arvuti jm).	Kirjeldab kodumasinaid ja -elektronikat ning teab nende otstarvet ja nendega seotud ohte.	Kirjeldab kodumasinaid ja -elektronikat ning teab nende otstarvet ja nendega seotud ohte (kirjeldused on täpsemad, võivad lisanduda põllutöömasinad).

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Sõidukid	Oskab küsimise korral nimetada sõidukeid (auto, rong, buss, lennuk, laev, tramm, troll).	Kirjeldab erinevaid sõidukeid ja teab nende otstarvet.	Oskab nimetada või kirjeldada erineva töö tegemiseks vajalikke sõidukeid (kraanaauto, prügiauto, teerull jm).
Jäätmed	Leiab loodusest prahti ja toob selle kokkulepitud kogumiskohta (prügikast, prügikott, ämber).	Kirjeldab, kuidas tema kodus prügi sorditakse.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, miks on vaja prügi sortida (paber, plast, patareid). 2. Oskab kirjeldada asjade korduva kasutamise võimalusi. 3. Mõistab asjade säästliku kasutamise vajalikkust (tarbetud ostud, raiskamine).
Tervise väärtustamine		Nimetab tervist hoidvaid tegevusi (nt tervislik toitumine, piisav kehaline aktiivsus, piisav uni ja puhkus, mäng, hea tuju, meeldivad suhted).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab, mida tähendab tema jaoks terve olemine. 2. Kirjeldab, kuidas hoida enda ja teiste tervist (näited tervisliku käitumise ja riskikäitumise vältimise kohta). 3. Teab, mis on haigus. 4. Teab, milline tegevus või käitumine kahjustab tervist (nt suitsetamine, sh passiivne, alkoholi tarvitamine, vägivald).
Hammaste tervis	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab hammaste hooldamise vahendeid. 2. Harjab hambaid täiskasvanu abiga. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Peseb hambaid täiskasvanu juhendamisel. 2. Nimetab hammaste tervise jaoks vajalikke tegevusi (hammaste pesemine, tervislik toitumine, hambaarsti juures käimine). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Selgitab, miks tekib hambakaaries (hambaaugud). 2. Järgib hammaste hooldamise ja hoidmise põhimõtteid igapäevaelus.
Tervislik toitumine	Nimetab toiduaineid.	Nimetab toiduaineid, mida tuleks süüa iga päev.	Oskab nimetada, milliseid toiduaineid on vaja iga päev süüa rohkem ja milliseid vähem, et olla terve.
Inimkeha tundmine	Osutab küsimise korral peale, kätele, jalgadele, silmadele, suule, ninale ja kõrvadele.	Oskab nimetada kehaosi ja teab nende vajalikkust.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Selgitab, mis on südame ja kopsude kõige olulisem ülesanne, ning teab, millised tegevused aitavad neid hoida tervena. 2. Teab tüdruku ja poisi erinevusi.

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Ohutus ja turvalisus	Nimetab esemeid, mis võivad olla ohtlikud (nuga, käärid).	<ol style="list-style-type: none"> Nimetab kohti, esemeid ja aineid, mis võivad olla ohtlikud (nt trepid, rõdu, aknad, kuum toit/vedelik, lahtine tuli, ravimid, terariistad, kemikaalid, elekter, veekogud, ehitised). Nimetab tegevusi, mis võivad olla ohtlikud (talvel jääle minek; mängimine ohtlikes kohtades, nt tänaval, liivakarjääris, ehitisel; ujumine täiskasvanu järelevalveta; rattasõit kiivrita). Selgitab, et õnnetuse korral tuleb pöörduda täiskasvanu poole. Selgitab, miks ei tohi võõrastega kaasa minna. 	<ol style="list-style-type: none"> Teab ja tunnetab ümbritsevaid ohte (olukordadest, inimestest, keskkonnast, loomadest ja käitumisest põhjustatud ohud). Teab, millised on turvalise käitumise reeglid erinevates situatsioonides ja keskkondades. Nimetab hädaabinumbri 112 ja oskab seda kasutada. Teab ja kirjeldab, kuidas tegutseda ohuolukordades (vette kukkumine, läbi jää vajumine, tulekahju, põletus, teadvuseta või raskelt vigastada saanud kaaslane). Selgitab, kuidas käituda eksinuna linnas/maal või metsas.
Kodukoha loodus: veekogud, kodupaiga mets- ja koduloomad; taimed, seened ja putukad	<ol style="list-style-type: none"> Tunneb rõõmu looduses (õues) viibimisest. Oskab osutamise korral nimetada metsa, muru, lille, puud. 	<ol style="list-style-type: none"> Oskab nimetada oma kodukoha olulisemat veekogu (meri, jõgi, järv). Oskab nimetada tuntumaid seeni ja kirjeldada neid, mis kasvavad kodukoha metsas. 	<ol style="list-style-type: none"> Oskab kirjeldada kodukoha loodust (mere ääres, park, mets, suur puu jne), nimetada ning iseloomustada metsloomi, koduloomi ja putukaid. Oskab nimetada teravilju, mida kasutatakse söögiks või mis kasvavad kodukoha lähedal põldudel.
Loomad: erinevad elupaigad ja eluviisid, välimus, kasv, areng	<ol style="list-style-type: none"> Oskab küsimise korral nimetada tuttavat looma ja tema kehaosi. Oskab küsimise korral nimetada tuttavat lindu. Teab, et mõned loomad elavad metsas ja mõned inimeste juures (kodus). 	Oskab nimetada tuttavaid loomi, kirjeldada nende välimust ja öelda, kus nad elavad.	<ol style="list-style-type: none"> Nimetab tuntumaid erineva elupaiga ja -viisiga loomi ning kirjeldab nende välimust. Teab loomade käitumise erinevusi eri aastaegadel (rändlinnud, talveuni, pesaehitus ja poegade toitmine).
Putukad: erinevad elupaigad ja eluviisid, välimus, kasv, areng	Oskab nimetada tuttavaid putukaid (lepatriinu, sipelgas, mesilane).	Teab putukate elupaiku: mesilane ja mesilastaru, sipelgas ja sipelgapesa.	Oskab kirjeldada tuttavate putukate välimust ja nende elupaiku.
Taimed: erinevad kasvukohad ja vajadused, välimus, kasv, areng	<ol style="list-style-type: none"> Eristab tuntumaid puu- ja aedvilju välimuse ning nimetuse järgi. Oskab osutamise korral nimetada tuttavaid lilli. 	Oskab nimetada ning kirjeldada tuttavaid puid, lilli, puu- ja köögivilju.	Oskab nimetada ning kirjeldada aias ja metsas kasvavaid taimi (marjad: mustikas, maasikas, pohl, sõstar, tikker; puud: õunapuu, pirnipuu, kirsipuu, toomingas, pihlakas jm).

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Öö ja päev: nende vaheldumine ja sellega seotud muutused looduses	Oskab küsimise korral iseloomustada ööd (on pime) ja päeva (on valge).	Eristab ning nimetab päeva ja ööd (päeva ja öö vaheldumise iseloomustamine ning seostamine taimede ja loomade tegevusega).	Kirjeldab oma sõnadega loodust ja inimesi erinevates tsüklites: ööpäev, nädal, aastaring.
Aastaajad: nende vaheldumine ja sellega seotud muutused looduses ning loomade ja inimeste tegevused	Oskab nimetada talve ja suve iseloomulikke nähtusi (talvel sajab lund, on külm; suvel saab ujuda, on soe).	Oskab nimetada kõiki aastaajegu ja neid iseloomustada.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Seostab muutusi looduses aastaegade vaheldumisega ning oskab neid kirjeldada. 2. Oskab nimetada inimeste iseloomulikke tegevusi olenevalt aastaajast (seemnete külvmine, taimede istutamine, põldude kündmine, mererannas päevitamine, veekogudes ujumine, jalgrattaga sõitmine, lehtede riisumine, suusatamine jne). 3. Oskab nimetada loomade iseloomulikke tegevusi olenevalt aastaajast (ehitavad pesa, toidavad poegi, talveuni, rändamine lõunasse jm).
Ilmastik: erinevad ilmastikunähtused	Oskab nimetada erinevaid ilmastikunähtusi (sajab lund, vihma, päike paistab).	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab ilmastikunähtusi ja kirjeldab neid. 2. Teab õhu vajalikkust ja kasutamist. 	Selgitab ilmastikunähtuste seost aastaegadeaga.
Inimese mõju loodusele: loodushoid, säästev areng	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mõistab, et lilli nopitakse vaasi panekuks. 2. Teab, et prügi visatakse selleks ettenähtud kohta. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mõistab, et joogivett on vaja kokku hoida (hambapesu, nõudepesu, joogiks võetud vesi). 2. Mõistab, et elektrit tuleb kokku hoida (kustutab toast lahkudes tule). 3. Teab, et inimene saab talvel loomi aidata. 4. Mõistab, et on vaja istutada puid ja muid taimi. 5. Oskab hoida enda ümber puhtust looduses, kodu ümbruses jm. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suhtub ümbritsevasse hoolivalt ning käitub seda säästvalt. 2. Kirjeldab, millised on inimtegevuse positiivsed ja negatiivsed mõjud tema koduümbruse loodusele. 3. Teab, kuidas loomi talvel aidata, ja oskab seda teha. 4. Teab, kuidas viga saanud või inimese hüljatud looma aidata. 5. Teab prügi sortimise vajalikkust ning oskab sortida lihtsamat prügi (pudelid, paber, olmeprügi). 6. Soovib osaleda looduse korrastamises.
Valguse, temperatuuri, vee, õhu ja toitainete tähtsus taimedele ning loomadele	Teab, et taimed ja loomad vajavad kasvamiseks vett ja toitu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, et taimed ja loomad vajavad kasvamiseks vett, valgust ja õhku. 2. Oskab kirjeldada erineva temperatuuri mõju taimedele, loomadele ja inimesele. 	Selgitab valguse, temperatuuri, vee, toitainete ning õhu tähtsust taimedele, loomadele ja inimestele.

Teema	3aastane	5aastane	7aastane
Valgusfoor ja tänava ületamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab valgusfoori ja tuled tähendust (punane, kollane, roheline). 2. Teab mõisteid <i>sõidutee</i> ja <i>kõnnitee</i>. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab valgusfoori tuled süttimise järjekorda ning nende tähendust. 2. Teab, kuidas sõiduteed ületada. 3. Oskab ületada tänavat jalgrattaga (jalgratas käe kõrval). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab kirjeldada oma teekonda kodust lasteaeda. 2. Teab, kuidas ületada ristmikku. 3. Teab liiklemise erinevusi linnas ja maal. 4. Oskab kasutada hädaabinumbrit 112.
Liiklusmärgid	Teab liiklusmärkide tähtsust (aitavad ohutult liigelda).	Teab liiklusmärkide tähendusi.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, kuidas käituda ühissõidukist väljudes. 2. Teab rulluiskude ja rulaga sõitmise nõudeid (kiiver, põlve- ja küünarnukikaitsmed, ohutud paigad).
Sõidukid	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab liiklusvahendeid ja eriotstarbelisi sõidukeid. 2. Teab jalgrattaga sõitmise nõudeid (kiiver). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab liiklusvahendite erinevusi ning eriotstarbeliste sõidukite ülesandeid ja tähtsust. 2. Oskab ühissõidukis käituda (sõidupilet). 	
Helkur, turvatool ja -vöö	Teab helkuri kasutamise vajalikkust.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab turvavöö ja turvatooli vajalikkust sõidukis. 2. Oskab kirjeldada liiklemise ohtusid erinevates ilmastikuoludes. 3. Oskab selgitada, kus ja kuidas helkurit kanda. 	Teab, kuhu kinnitada helkurribad.

Sotsiaalne keskkond

Mina ja teised

Eesmärgid:

- 1) lapsel on ettekujutus oma minast ning enda ja teiste rollidest elukeskkonnas;
- 2) laps väärtustab eesti rahvakultuuri traditsioone.

Tulemused õppekava läbimisel: laps

- 1) tutvustab ja kirjeldab iseennast, enda omadusi, huve jms;
- 2) kirjeldab oma kodu, perekonda ja peretraditsioone;
- 3) nimetab ja kirjeldab erinevaid ameteid;
- 4) mõistab, et inimesed on erinevad ning neil on erinevad vajadused;
- 5) nimetab Eesti riiklikke sümboleid ja rahvatraditsioone.

Mina: nimi, poiss, tüdruk, vanus ja sünnipäev, enesetuvustus, lapse õigused ja kohustused

Perekond ja sugulased: ema, isa, õde, vend, vanavanemad, lähisugulased; erilaadsed pered; lapse roll perekonnas

Kodu: kodumaja ja aadress, kodukoht: linn, küla, alev, tänav; kodused tegevused

Lasteaed: lapsed, kasvatajad, suhted: ühiskonna minimudel ja selles toimimine

Kool: õppimise koht, lasteaia ja kooli erinevus

Eelnimetatud teemade puhul kasutatakse palju ühismänge, seega peab õpetaja pöörama tähelepanu rollisuhetele: rollide jaotamisele ja rollile vastavale käitumisele (vt ka üldinimlikke väärtusi).

Ametid, elukutsed ja töö: erinevad elukutsed ja nende vajalikkus; töö ja vastutus; raha

Mida enam on lapsel teadmisi täiskasvanute töödest-tegemistest, töövahenditest ja koostööst, seda rikkalikum on tema mängumaailm. Tähelepanu tuleks pöörata täiskasvanu töö sisule, vastastikustele suhetele ja koostööle (nt arst ja haige, müüa ja ostja). On hea, kui õppekäigul saavad lapsed ise midagi praktilist teha: arst mõõdab kellegi temperatuuri, lapsed ostavad kauplusest midagi jne. Mängus ärgitab õpetaja last uusi rolle täitma ning selgitab rollisuhteid (kasutades selleks ettepanekuid, küsimusi, meeldetuletamist), nt täiendatakse

arstimängu uute rollide ja vahenditega või tuletatakse meelde, kuidas suhtleb politseinik autojuhiga või millega asendada juuksurimängus kääre.

Üldinimlikud väärtused ja üldtunnustatud käitumisreeglid: viisakusväljendid; abivalmidus, armastus, turvalisus, tähelepanelikkus, sõprus

Teemat käsitletakse igapäevaste tegevuste käigus, pidevalt harjutades ja mõjutades. Eeskuju annavad peale rühmaõpetajate teisedki lasteaia töötajad. Lastega ühiselt arutades tuleks koostada rühmareeglid ning neid järjekindlalt järgida. Väärtushinnanguid kujundatakse ja käitumisreegleid omandatakse nii mängu kui ka lugemispalade kuulamise kaudu. Lapsel tekib kuulates palju kujutluspilte, ta elab läbi nii häid kui ka halbu emotsioone. Jutud arendavad tundemaailma; areneb iseseisev mõtlemine ja oskus teha otsuseid ning tulla toime reaalses maailmas. Juttude kaudu omandavad lapsed mõistete *hea - paha*, *õige - vale*, *aus - autu* tähendused. Mängides õpitakse viisakust, asjade jagamist, tähelepanelikkust teiste vastu, ausust, abivalmidust, töökust, andekspalumist ja -andmist, hoolivust jm.

Sõpruse teema käsitlemine ei piirdu pelgalt sõbrapäevaga, vaid igapäevaste vestluste ja arutluste põhjal mõistavad lapsed, kuidas sõpru leida, kuidas olla sõbrad ja kuidas sõpra hoida. Lastesotsiaalsus ei arene, kui nad ei suuda vaagida sõpruse tähendust. Ülimalt oluline on rõhutada hingelisi väärtusi: usaldust, saladuste hoidmist, ausust, teise mõistmist raskustes jm. Rollimängudes tuleb tähelepanu pöörata rollisuhetele.

Suhtumine erinevustesse: keeleline, rassiline, kultuuriline erinevus; erivajadusega inimene

Õppetegevustes on tähtis õpetaja positiivne eeskuju ja suhtumine. Erinevusi on lihtsam mõista, kui rühmas on eri rahvustest (vt „Teised maad ja rahvad”) või erivajadus(t)ega laps(ed). Kui rühmas niisuguseid lapsi ei ole, tuleks võimaluse korral nendega kohtuda ning õpetada lapsi nendega suhtlema ja mängima. Mängu kaudu õpitakse arvestama ka seda, et kaaslaste huvid ja arvamused ei pruugi sarnaneda lapse enda arvamustega. Erinevate õppetegevuste kaudu mõistab laps, et teise inimesesse peab suhtuma heatahtlikult, sõltumata tema rahvusest, erivajadusest või muudest omadustest.

Kodumaa: rahvus, emakeel, koduvalla/-linna ja riigi sümbolid; teised rahvused Eestis, nende keel ja kombed

Teema käsitlemist võiks saata tundekasvatuseks: pidulikkus, uhkus, positiivne suhtumine oma maasse ja rahvasse. Kodumaast rääkimine aitab korrastada maailmapilti. Kodu ja lasteaia koostööna võiksid lapsed osaleda eestlaste ühtekuuluvust väljendavatel üritustel (nt laulu- ja tantsupeol). Võimaluse korral sobib õppekäik mõnesse kaitsevägeüksusse, et tutvuda sõdurieluga.

Teisi rahvusi Eestis, nende keelt ja kombeid käsitletakse siis, kui rühmas on teisest rahvusest lapsi või nende pereliikmeid. Teemat aitavad illustreerida sobivad kirjanduspalad, filmid, pildid, meened jm. Lasteaeda võib kutsuda nn üllatuskülalise, kes räägib oma rahvast ja kultuurist. Ka rollimängudes aitab samastumine lastel mõista teist rahvast, nende kombeid ja traditsioone. Õppetegevusena sobib ka nn kirjavahetus (joonistused, fotod) teisest rahvusest lastega või suurema ettevõtmisena lasteaia ja kodu ühistööna näituse korraldamine, kus vanemad aitavad sobilikku materjali koguda.

Tähtpäevad, pühad ja kombed: peretraditsioonid, eesti rahvatraditsioonid, rahvakalendri tähtpäevad

Rahvuslikud pühad ja tähtpäevad mõjutavad oluliselt meie igapäevaolu. Rahvuse kombed ja traditsioonid annavad sotsiaalsele keskkonnale raamid ning individile juured. Ülelasteaialine rahvakalendri tähtpäevade tähistamine aitab lastel kujundada sotsiaalseid oskusi: suhtlemist kaaslaste ja täiskasvanutega, lapse iseseisvust, loovat tegutsemist, julgust ja teiste arvestamist, oma emotsioonide kontrollimist, eetiliste tõekspidamiste arvestamist ning koostööoskust. Tähtpäevi võib tähistada kas rühmas (emadepäev ja isadepäev) või naaberrühma(de)ga (nt emakeelepäev).

Jõulud eeldavad pikemat käsitlemist. Siin võib ühendada rahvatraditsiooni jõuluootusega ning valmistada kalendri, kus iga päev sisaldab teavet eesti jõulukommete kohta ning mingit tegevust. Üheks olulisemaks tähtpäevaks, emadepäevaks, valmistumine võib ühest küljest olla sotsiaalse ja eetilise kasvatuse andmine ning saamine, samas võib see sisaldada ka looduskasvatust (nt emadepäeva lille kasvatamine).

Tervis

Eesmärk: laps väärtustab enda ja teiste tervist, käitub tervislikult ning ohutult.

Tulemused õppekava läbimisel: laps

- 1) oskab eristada igapäevaelus tervisele kasulikku ja kahjulikku;
- 2) julgeb keelduda (ühis)tegevus(t)est, kui neis osalemine kahjustab teda ennast ja teisi või on ohtlik;
- 3) kirjeldab, kuidas keskkond ja inimeste käitumine võivad mõjutada tervist;
- 4) järgib isikliku hügieeni nõudeid, sh hammaste hoidmist ja hooldamist.

Tervis: tervise väärtustamine, hügieen, hammaste tervis, tervislik toitumine, inimkeha, ohutus ja turvalisus

Tervise väärtustamine: tervis (vaimne, emotsionaalne, sotsiaalne, füüsiline), haigus, inimese tervist mõjutavad tegurid; tervisekäitumine (tervislik toitumine, eakohane ja piisav kehaline aktiivsus, puhkus ning uni); meeldivad suhted, hea tuju, teiste arvestamine, riskikäitumine (vägivald, ohtlike olukordade loomine, suitsetamine, sh passiivne, uimastid, ebatervislik toitumine, vähene kehaline aktiivsus jm)

Hügieen: isiklikud hügieenitarbed ja nende kasutamise reeglid, pesemise tähtsus ja regulaarsus, hügieeni olulisus haiguste ärahoidmisel, ümbruse korrastamine ning keskkonna puhtuse eest hoolitsemine

Hammaste tervis: hammaste hooldamise vahendid, terve hammaskonna hoidmine (tervislik toitumine, regulaarne hammaste läbivaatus hambaarsti juures, regulaarne ning õige hammaste harjamine/pesemine)

Tervislik toitumine: toidu vajalikkus lapse arengule ja tervisele, erinevad toiduained ja toiduainete rühmad, toiduainete päritolu, tervisliku toitumise põhimõtted, taldrikureegel, toidupüramiid,

lapse arengule ja tervisele esmatähtsad toiduained igapäevases toidus, lauakombed, ohud köögis

Inimkeha: kehaosad; meelelundid; süda ja kopsud ning nende ülesanne; tüdruk ja poiss

Ohutus ja turvalisus: ohud erinevates situatsioonides ja keskkondades, turvaline käitumine ohtlikus situatsioonis, hädaabinumber ja selle kasutamine; oskuslik tegutsemine eksinuna metsas, linnas jm, turvalise käitumise reeglid, lihtsamad esmaabivõtted; keeldumine last ohustavatest tegevustest

Tervise teemasid käsitledes on võimalik kasutada väga erinevaid materjale ja vahendeid sõltuvalt alateemast ning integratsioonist teiste tegevusvaldkondadega. Kuna terviseõpetus ja -kasvatus

on protsess ning eesmärk on kujundada laste positiivset suhtumist enda ning kaaslaste tervisesse, peab tegevus olema **järjepidev**. Iga rühmaõpetaja kavandab oma rühma tegevused nii, et tervise teemasid käsitletakse regulaarselt erinevates õppe- ja kasvatustegevustes **kogu õppeaasta vältel**.

Iganädalasi tegevusi kavandades saab tervisekasvatases lähtuda ka tervisega seotud rahvusvahelistest ja riiklikest tähtpäevadest/nädalatest ning paikkonnas korraldatavatest tegevustest. Kampaaniad ja terviseüritused võimaldavad keskenduda teatud perioodil ühele teemale või probleemile (nt südamenädal, südamepäev, leivanädal, lastekaitsepäev, ülemaailmne keskkonnapäev, piimanädal, EI päev suitsetamisele, ülemaailmne vaimse tervise päev jt) ning kinnistada iga päev käsitletud teemasid.

Näiteks saab tervisliku toitumise teemat siduda kõigi teiste tegevusvaldkondadega – keele ja kõnega (lugemine, kirjutamine, kuulamine, kirjeldamine, jutustamine, vestlus), matemaatikaga (mõõtmine, loendamine, jaotamine, liigitamine), kunstiga (värv, kuju, struktuur, vaatamisoskus, peenmotoorika, esteetika), muusikaga (laulud, tantsud, mängud) ning liikumisega (peenmotoorika, koordinatsioon). Loomulikult pakub see teema suurepäraseid võimalusi ka laste sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamiseks (koostööoskus, abivalmidus, teiste arvestamine, puhtusearmastus).

Tervise ja ohutuse teema käsitlemist toetavad pildid, raamatud, voldikud, mudelid (nt toidupüramiid, hambamulaaž), plakatid, videod ja mängud (arvutimängude mängimine peab olema ajaliselt piiratud ja kooskõlastatud Tervisekaitseameti spetsialistidega); tervisega seotud päevade ja nädalate korraldamine: spordi-, keskkonna-, tervise-, puu- ja köögivilja-, ravimtaimede jt nädalad; ohu-, palli-, jalgratta-, matka-, ujumis-, hamba-, südame-, kallistamispäev jm.

Tehiskeskkond

Eesmärgid:

- 1) laps väärtustab enda ja teiste tervist ning püüab käituda tervislikult ja ohutult;
- 2) laps mõistab ja tunnetab ümbritsevat maailma terviklikult;
- 3) laps väärtustab keskkonda hoidvat ja keskkonnahoidlikku mõtteviisi.

Tulemused õppekava läbimisel: laps

- 1) suhtub ümbritsevasse hoolivalt ning käitub seda säästvalt;
- 2) mõistab ning märkab enda ja teiste tegevuse mõju ja tagajärgi keskkonnale;
- 3) kirjeldab võimalikke ohte kodus, veekogul, liikluses jm;
- 4) teab, kuidas jalakäijana ohutult liigelda ning jalgrattaga lasteaia õuealal sõita.

Ehitised

Järgides koduloolisuse printsiipi, tehakse tutvust ehitistega, mis ümbritsevat lapse igapäevast keskkonda: kodumaja, lasteaed, olulisemad teenindusasutused (kauplus, juuksla, polikliinik, postkontor, teater, kino jne), ning kõneldakse sellest, miks meil on vaja erinevaid ehitisi, millest neid tehakse ning kuidas neis käitutakse.

Kodumasinad

Igas kodus kasutatakse erinevaid abivahendeid, millega lapski kokku puutub. Lapsele on vaja selgitada nende vajalikkust, kuid kindlasti ka ohutut kasutamist. Siin on huvitav rääkida ka sellest, et inimesed ei ole alati kodutöid tehes masinaid kasutanud. Mõnes kodus on tänapäevalgi kasutusel vanemad tööriistad, selle järgi valitakse temaatika, millest ja kuidas rääkida.

Jäätmed

Jäätmed on osa meie igapäevast. On vähe tegevusi, mille tõttu ei teki midagi üleliigset, mis prügi-kasti pannakse. Prügi ja selle sortimine on oluline teema, mis annab hea võimaluse juhtida laste ja vanemate tähelepanu säästlikkusele. Säästlikult saab kasutada riideid, mänguasju, toitu, pakendeid jne. Õppides tähelepanelikult jälgima oma igapäevaseid toimetusi, leiame rohkesti võimalusi, kuidas vähem jäätmeid tekitada. Selle teema alla kuuluvad ka niisugused märksõnad nagu *taaskasutus* ja *kompostimine*.

Sõidukid

Laps tutvub erinevate ühissõidukitega (buss, troll, tramm, takso, laev ja lennuk). Tähelepanu pööratakse ühissõidukis käitumisele (sõidupilet) ja ühissõidukist väljumisele (ei jookse sõiduki eest ega tagant jne). Kõneldakse ka teetöömasinatest (tänavapuhastusauto, teerull, liivapuistur, sahk), prügi- ja kraanaautost ning veo- ja sõiduautost, käsitledes nende tööülesandeid. Traktor, kombain, ekskavaator ja põllumajandustehnika koos lisaagregaatidega on laiemad ja suuremad ning seetõttu tuleb erilist tähelepanu pöörata nende liikumisele teedel (maal). Tähelepanu on vaja juhtida eriotstarbelistele sõidukitele (tuletõrje-, kiirabi-, politsei- ja päästeteenistuse autod) tänaval, nende tööülesannetele ja vajalikkusele.

Jalakäija ohutu liiklemine: valgusfoor ja tänava ületamine

Tutvustades lastele ümartuledega foori (punane, kollane, roheline) ja jalakäijate foori (punane, roheline), pööratakse tähelepanu fooride ülesannetele. Oluline on teada valgusfoori tuled sүttimise järjekorda ja nende tähendusi.

Laps tutvub sõidu- ja kõnniteega. Kui kõnniteed ei ole, kõnnitakse vasakul teepeenral. Tähelepanu pööratakse sõidutee ületamisele linnas ja maal, ristmiku ning raudtee ületamisele. Räägitakse ka liiklemisohtudest erinevates ilmastikuoludes (vihm, tuisk, jää, ere päike, tolmu jne).

Liiklusmärgid

Laps tutvub liiklusmärkidega, mis asuvad tema ümbruskonnas, kus ta liigub. Tutvustades lastele erinevaid liiklusmärke („Ülekäigurada”, „Kõnnitee”, „Jalgrattatee”, „Bussipeatus”, „Trollipeatus”, „Trammipeatus”, „Arstiabi”, „Õueala”), pööratakse tähelepanu nende otstarbele.

Turvavarustus

Lastele tutvustatakse erineva kuju ja suurusega helkureid (helkurpaelad, rippuv prismahelkur, *stretch*-helkur, s.o valgust peegeldava pinnaga kummipael) ning rõhutatakse helkuri kasutamise vajalikkust. Arutletakse turvavöö ja turvavööistme ning nende vajalikkuse üle sõidukis. Laps tutvub jalgrattaga sõitmise (kiiver, tänava ületamine) ning rulluiskude ja rulaga sõitmise nõuetega (kiiver, põlve- ja küünarnukikaitsmed, ohutud paigad).

Esmased tegevused tehiskeskonnaga tutvumisel on vaatlused ja õppekäigud. Lastele on oluline tutvuda oma kodukohaga ning sealsete igapäevaste ja huvitavate objektidega. Selleks ei ole vaja kaugele minna, vaid vaadeldakse erinevaid ehitisi kodu ja lasteaia teekonnal, nt mis ehitisi on inimesed peale hoonete veel teinud (sillad, teed, aiad). Et lapsel tekiks terviklik arusaam keskkonnast ja objektide paiknemisest tema teekonnal, võib lasta tal joonistada või konstrueerida oma teekonna plaani. Lapsed ei oska määrata täpselt proportsiooni, kuid see ei olegi tähtis. Peasi, et laps märkab erinevaid objekte või teekäänakuid.

Erinevates inimese ehitatud keskkondades tuleb ka erinevalt käituda (poes, teatris, kõnniteel, sõiduteel). Ehitistega tutvumisel on hea võimalus teha koostööd lastevanematega, nt minna mõne lapse vanema töökohta. Lapsed saavad ka ise ehitada nii tavapärastest ehitusklotsidest kui ka looduslikust materjalist (okstest, liivast, lumest, jääst).

Ehitustegevusega haakub hästi jäämaterjalide kasutamine. Erinevad kastid ja karbid saab muuta huvitavateks mitmeotstarbelisteks ehitisteks või sõiduvahenditeks.

Lapsed võivad võrrelda inimese ehitatud keskkondi (loomalaut, postkontor) või erinevate tööde tegemiseks vajalikke masinaid (teerulli, kraanat jne). Masinatega tutvumisel ei tohi unustada turvanõudeid ega seda, et enamiku masinatega võib laps midagi teha ainult koos täiskasvanuga.

Looduskeskkond

Eesmärgid:

- 1) laps väärtustab keskkonda hoidvat ja keskkonnahoidlikku mõtteviisi;
- 2) laps märkab nähtusi ja muutusi looduses.

Tulemused õppekava läbimisel: laps

- 1) kirjeldab kodukoha loodust ning tuntumaid taimi, seeni ja loomi;
- 2) kirjeldab loodust ja inimeste tegevusi erinevates ajatsüklites: ööpäev, nädal, aastaring;
- 3) selgitab ilmastikunähtuste sõltuvust aastaegadest, öö ja päeva vaheldumisest;
- 4) selgitab, miks on valgus, temperatuur, vesi, muld ja õhk taimedele, loomadele ning inimestele tähtsad;
- 5) suhtub ümbritsevasse hoolivald ning käitub seda säästvalt;
- 6) mõistab ning märkab enda ja teiste tegevuse mõju ja tagajärgi keskkonnale.

Kodukoha loodus: kodupaiga mets- ja koduloomad, taimed, seemned ja putukad ning veekogud; loomade elupaigad ja eluviisid, nende välimus, kasv ja areng; seente kasvukohad ja vajadused, nende välimus, kasv ja areng; taimede kasvukohad ja vajadused, nende välimus, kasv ja areng; veekogude erinevused; loomade ja putukate mitmekesisus ning iseloomulikud tunnused, nende elu erinevatel aastaegadel ja erinevates elukeskkondades (maismaa, vesi, õhk, muld), nende eluks vajalikud tingimused

Laps tutvub kodukoha puude, põõsaste, rohttaimede ja seentega ning nende mitmekesisusega, muutustega aastaegade rütmis ning taimedele iseloomulike tunnustega erinevates kasvukohtades. Veekogudega tutvumist alustatakse kodukohast. Kui laste elukohale on lähim veekogu jõgi, siis uuritakse ja vaadeldakse seda eri aastaegadel, erinevate ilmaoludega ja erinevatel päevaosadel. Tehakse tutvust ka sealse taimestiku ja loomastikuga.

Muutused looduses: aastaegade vaheldumine ja selle rütmilisus; ilmastikunähtused; öö ja päev: nende vaheldumine ja sellega seotud muutused looduses; inimese tegevused eri aastaegadel

Kõik elusorganismid kasvavad ja arenevad. Looduses on võimalik seda jälgida. Vaadeldakse aastaegade vaheldumise ja ilmamuutuste mõju taime- ja loomariigile ning ka inimesele. Huvitav on jälgida ilmastikunähtusi, olles otse nende keskel (vihmasadu, udu jne).

Elus- ja eluta loodus: valguse, soojuse, vee ja õhu tähtsus; eluskooslused: mets, soo, raba, niit

Valitavad teemad ning tegevused peavad võimaldama juhtida laste tähelepanu eluks vajalikele tingimustele (valgus, soojus, niiskus, muld ja toitained mullas). Tutvustades lastele elukooslusi (mets, soo jne), käsitletakse loomade ja taimede kohastumist (kaitsevõime, toitumissuhted, peitsuse iseärasused jne).

Inimese mõju loodusele: tööd looduses; esivanemate looduskäsitlus ja rahvakalender; loodushoid, säästev eluviis

Inimene on looduse osa, ent oma tegevusega mõjutab ta loodust enda ümber. Inimese eluviisist ei sõltu mitte ainult tema enda ega teiste inimeste tervis ja heaolu, vaid ka ümbritseva looduse muutumine. Oluline on looduse ja loodusvarade väärtustamine ning teadmised, kuidas mõjustab inimese tegevus loodust. Lastele tutvustatakse ka esivanemate looduskäsitlust (uskumused, et

loodusel on suur jõud mõjutada inimese elu, andide viimine metsavanale jne) ja rahvatraditsioone ning kombeid ja tavasid, kus oluline roll oli aastaegade vaheldumisest tingitud muutustel looduses.

Väga suur on inimese mõju loodusele just säästmist või raiskamist arvestades. Lastega tuleb arutleda nende teemade üle, mida saavad nemad oma igapäevategevusega looduskeskkonnale head teha, millised säästmise ja loodusest hoolimise tegevused on neile jõukohased.

Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine ning korraldamine

Mäng on lapse põhitegevus. Ta saavutab mängides teatud sotsiaalse kompetentsuse. Lapsed astuvad mängukaaslastega mitmesugustesse suhetesse. Ühiselt mängides õpivad nad arvestama kaaslaste soove ja huve, seadma ühiseid eesmärke ning koos tegutsema. Eri keskkondadega tutvumiseks sobivad erinevad mängud, vestlused, arutelud, juttude lugemine, muinasjuttude jutustamine, rahvaluule lühivormid, lavastused (keel ja mäng on omavahel seotud) ning piltide, slaidide ja videofilmide vaatamine (rikastavad ümbritsevast arusaamist). Lastele meeldib õues olla, sestap saab paljusid tegevusi korraldada just seal. Looduse tundma õppimine võimaldab eri tegevuste ja teemade ulatuslikku integratsiooni ning loodusega ja looduslike vahenditega saab seostada suurt osa õppetegevustest. Erinevate keskkondadega tutvumise parim viis on minna õue ja õppida õues, st rakendada õuesõppe metoodikat.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) valitakse valdkonna temaatika lapse igapäevaelust ja teda ümbritsevast, mis hõlmab sotsiaalset, loodus- ja tehiskeskkonda, sh tervise- ja liikluskasvatust:
 - teemasid ja vaadeldavaid objekte valides lähtutakse **koduloolisuse printsiibist**, st üldjuhul tutvutakse nende objektidega, millega on lapsel vahetu kontakt, mille toel tekib lapsel arusaam looduse tervikkusest ja seostest looduses;
- 2) õhutatatakse last ümbritsevat maailma märkama, uurima ning kogema mängu ja igapäeva- toimingute kaudu, võimaldades tal ümbritsevat tajuda erinevate meelte ja aistingutega: vaadeldes, nuusutades ja maitstes, kompides ning kuulates helisid:
 - emotsionaalne kontakt keskkonnaga toetab **lapse omaalgatust**, huvi, individuaalsust ja tegutsemistahet;
 - **last tuleb suunata märkama loodust enda ümber ning suhtuma ümbritsevasse austavalt**;
 - **olulised tegevused** on vaatlemine, võrdlemine, rühmitamine, seostamine, järeldamine, küsimine ja küsimustele vastuste otsimine;
 - tähtis on **vahetu tajumine**, selle kirjeldamine ning vaadeldu kujundlik väljendamine;
 - teadmisi omandatakse **tegutsedes**;
 - kõigi meelte kasutamiseks annab parima võimaluse **õues õppimine**;
 - **luuakse sotsiaalseks suhtlemiseks soodne keskkond**, et kujundada heasoovlikkust nii täiskasvanute kui ka eakaaslaste vastu (abivalmidus, kaastunne, sõbralikkus nii mängus, töös kui ka igapäevatoimingutes);
 - **luuakse olukordi** eesti rahvatraditsioonide ja -kommete omandamiseks (suhtlemine erinevate põlvkondadega, rahvakalendri tähtpäevade tähistamine);

- 3) lõimitakse erinevaid tegevusi: võrdlemist, modelleerimist, mõõtmist, arvutamist, vestlemist, ettelugemist, kehalist liikumist, kunstilist ja muusikalist tegevust:
 - **eduelamusi pakkudes** kujuneb lapsel positiivne suhtumine iseendasse ja teistesse ning salliv suhtumine endast erinevasse (erivajadustega ja eri rahvusest kaaslastega);
 - **üldõpetuslikku tööviisi rakendades** ärgitatakse last märkama/nägema ilu ümbritsevas elus, inimeste töös ja käitumises ning toetatakse lapse soovi ise oma tegevusega kasu tuua;
- 4) õhutatatakse last mängudes, ümbritsevas looduses, liikluses, oma tervises seisundis jm märgatu kohta küsimusi esitama (probleemi püstitama), küsimustele vastuseid leidma (oletama ja oletusi kontrollima) ning märgatust ja kogetust järeltõlge tegema:
 - uurimuslik aspekt tegevustes; üldinimlike väärtuste kujunemine ning terviseõpetus ja -kasvatuse eeldavad **täiskasvanu eeskujuga, personali enda tervislikku käitumismudelit**, sh sotsiaalselt kompetentset käitumist ja tervist väärtustavat eluviisi;
- 5) suunatakse last materjale ja vahendeid säästlikult kasutama ning hoolivalt ja heaperemehelikult käituma.

Säästlikkus ja heaperemehelik käitumine saavad lastel alguse oma mänguasjade ja töövahendite (värvipliatsite, plastiliini jne) hoidmisest ning raamatutesse lugupidavast suhtumisest. Oma ja teiste asju (k.a riideid) tuleb hoida. Lapse kasvades õpetame teda märkama võimalusi käituda keskkonda säästvalt (nt vee ja elektri kokkuhoid) ning mõistma, et temast sõltub looduse hoidmine (nt paberi säästlik kasutamine jne).

Õppetegevused

Parima tulemuse annab erinevate tegevuste lõimimine.

Õppekäigul saadakse uusi kogemusi, mida pakuvad vaatlused, vestlused õpetaja ja laste vahel ning tegutsemisvabadus. Õppekäikudel saadud kogemuste ja kaasatoodud materjalidega jätkatakse tööd lasteaias, kus erinevate töövõtete ja tööjaotustega saab laste tegevust mitmekesistada ning teadmisi ja oskusi kinnistada.

Looduse **õpperajad** on kindla pikkusega, täies ulatuses looduses märgistatud, kavandatud vaatluspunktidega ning kättesaadava infoga varustatud liikumisteed ja -rajad. Looduse õpperadadel käimine võimaldab neidsamu loodusobjekte vaadelda ja võrrelda eri aastaegadel, et neid paremini tundma õppida.

Liiklust võib õpetada õuealal või selleks spetsiaalselt rajatud liikluslinnakus. Lapsi arendavad **katsed ja uurimused**, kus kasutatakse luupi, mikroskoopi, termomeetrit jt vahendid. Mängudes kasutatakse **mudeleid, kaarte ja plaane** (nt aarde otsimine). Tehakse **tööd looduses ja loodusnurgas**: istutatakse taimi, külvatakse seemneid, kastetakse, riisutakse, toidetakse loomi jne. **Matkad ja piknikud** pakuvad eelkõige esteetilist naudingut, kuid võimaldavad ka end proovile panna ning uusi kogemusi hankida. **Vaatlus** saadab kõiki eelnimetatud tegevusi ning sellega kaasneb alati **vestlus** või **arutelu**. **Kirjandus** nii piltide kui vanemas eas ka tekstina pakub lastele palju teadmisi ja rõõmu.

Levinumad õppetegevused tähtpäevade tähistamisel on mängu- ja stiilipeod, näitused ja karnevalid, millele eelneb päevade sisu tutvustus ja rahvakalendri tähtpäevade puhul ka kombestiku kirjeldamine. Kommetega seotud tegevustes tuleks lähtuda kodukoha eripärast. Lasteaia õppe- ja kasvatustegevused on ka **vestlus, kuulamine, jutustus, arutelu** (nt tervis ja selle hoidmise/kahjustamise võimalused, loendamine, liigitamine, joonistamine, voolimine, mõõtmine, laulmine jne); **praktiline tegevus** (nt laua katmine, hammaste harjamine, riietumine, pesemine, ohtude analüüsimine ja lahenduste pakkumine jne) ning **erinevad mängud** (rolli-, loov-, otsustus-, laulu-, liikumis-, laua-, toidupüramiidi-, kodumäng jt) ning dramatiseeringud.

Kasutatud kirjandus

- Alunurm, A. 1999. Alushariduse õppekava. Loodusõpetuse ainerahvat. Haridusministeerium.
- Alushariduse raamõppekava projekt (tööversioon).
- Eesti toitumis- ja toidusoovitused. 2006. Tervise Arengu Instituut, Eesti Toitumisteaduse Selts.
- European Strategy for Child and Adolescent Health and Development. 2005. Action Tool, Working Document, WHO Regional Office for Europe.
- Havlinova, M., Vencalkova, E., Havlova, J., Lacinova, I., Petrasova, N., Šprachtova, L. *et al.* Curriculum of Health Promotion for Kindergarten.
- Head Start Nutrition Education Curriculum. U.S. Department of Health and Human Services.
- Health for All Children. 1996. Third edition. Ed. David M. B. Hall. Oxford University Press.
- Kaasik, T. 2001. Turvalisuse teejuht I. Vigastuste vältimine imikutel ja väikelastel. Eesti Tervisekasvatuse Keskus.
- Kaasik, T. 2001. Turvalisuse teejuht II. Vigastuste vältimine koolieelikutel. Eesti Tervisekasvatuse Keskus.
- Kivi, L., Sarapuu, H. jt. 2005. Laps ja lasteaed. Atlex.
- Kull, M., Saat, H., Kiive, E., Kuusk, E., Kõiv, K. 2002. Sotsiaalsete toimetulekuoskuste õpetus. Uimastikasutuse ennetamine koolis. Õpetajaraamat 1.–3. klassile. Tallinn.
- Lõhmus, L., Varava, L. 2006. Tervisega seotud eeldused ja tingimused koolieelsetes lasteasutustes. Tervise Arengu Instituut (www.tai.ee).
- Maser, M., Varava, L. 2003. Terviseedendus lasteaias. Tartu: Tervise Arengu Instituut.
- Põlluste, M. 2003. Koduloo põhimõtte rakendamine ning kodu ja selle ümbrusega seotud teemade käsitlemine lasteaias. Tartu: Atlex.
- Stoppard, M. 1998. Küsimused, mida lapsed küsivad ja kuidas neile vastata. Koolibri.
- The European Health Report 2005. Public Health Action for Healthier Children and Populations. Summary.
- Timoštšuk, I. 2005. Loodusõpetus alushariduses. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Vabariigi Valitsuse 13.07.1999 määrus „Alushariduse raamõppekava“.
- Vienola, V. 1989. Eetiline kasvatus.
- Vienola, V. 2003. Keskkonnakasvatus lasteaias. Ilo.

Valdkond „Keel ja kõne”

Keel ja kõne

Merit Hallap

**Tartu Ülikooli haridusteaduskonna eripedagoogika osakonna
logopeedia ja õpiraskuste teooria lektor
(kõnearendus, kakskeelsus)**

Marika Padrik

**Tartu Ülikooli haridusteaduskonna eripedagoogika osakonna
logopeedia ja õpiraskuste teooria lektor**

Sissejuhatus

Kõnearendus on laste kõne ja suhtlemise sihipärane arendamine. Kõnearendus ei piirdu keelevahendite õpetamisega, st uute sõnade, sõnavormide ja lause praktilise kujundamisega. Kõnearenduses tuleb eelkõige õpetada last neid keelevahendeid kõnes erinevates funktsioonides ja eri eesmärkidel kasutama (suhtlemine, tunnetuslik funktsioon, s.o teadmiste omandamine ning enda ja teiste tegevuse reguleerimine ja plaanimine kõne abil). Kuigi õppekavas ning rakendusjuhises on arengutulemused ja soovitusel eraldi suhtlemise, hääldamise, sõnavara, grammatika ning lugemise ja kirjutamise valmiduse kohta, on kõnearenduses kõik need tasandid lõimitud.

Kõnearendus ei saa ega tohi piirduda kõne ja keele valdkonna tegevustega. Lapse kõnet saab arendada kõigis igapäevastes tegevustes (mängudes, käelises tegevuses, liikumis- ja muusikategevustes, tavatoimingutes: lõunalauas, riidesse pannes, rühmaruumi koristades jne). Kõneliselt arendav on selline tegevus, kus lapsel on vaja end pingutada, st kasutada pisut keerulisemaid keelevahendeid (õpetaja suunamisel ja/või abiga), kui ta ise suheldes spontaanselt kasutab.

Keele ja kõne õpetuse eesmärgid, sisu ning korraldus

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) tuleb toime igapäevases suhtluses;
- 2) kasutab kõnes õiget hääldust, sobivaid grammatilisi vorme ja mitmekesisist lauseehitust;
- 3) tunneb huvi lugemise, kirjutamise ja lastekirjanduse vastu, on omandanud lugemise ja kirjutamise esmased oskused.

Valdkonna „Keel ja kõne” sisu on:

- 1) keelekasutus: hääldamine, sõnavara, grammatika;
- 2) suhtlemine, jutustamine ja kuulamine;
- 3) lugemine ja kirjutamine, lastekirjandus.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) lähtutakse põhimõttest, et kõnearendus on lapse kõne ja suhtlemise sihipärane arendamine, kus last õpetatakse eelkõige keelevahendeid (uusi sõnu, sõnavorme ja lausemalle) kasutama suhtlemisel, teadmiste omandamisel, oma tegevuse kavandamisel;
- 2) peetakse oluliseks, et lapse kõne arengut toetatakse kõigis tegevustes (mängimine, käelised tegevused, liikumis- ja muusikategevused ning igapäevatoimingud); lapsele luuakse kõnekeskkond, kus ta kuuleb teiste kõnet ning tal on vaja ja ta saab ise kõnelda; laps õpib rääkima reaalses suhtlussituatsioonides, tegutsedes koos täiskasvanuga;
- 3) suunatakse lapsi ettelugemise, dramatiseerimise, ümberjutustamise, joonistamise, oma raamatute koostamise jm tegevuste kaudu kirjandust mõistma ja hindama; ettelugemiseks valitakse žanriliselt mitmekesiseid raamatuid, et toetada lugemishuvi ning lugemis- ja kirjutamisvalmiduse kujunemist;
- 4) õpetatakse lugemise ja kirjutamise esmaseid oskusi seostatult mängude ja igapäevategevustega (nt nimekirjade koostamine, joonistusele pealkirja kirjutamine, kaardi või kirja kirjutamine täiskasvanu abiga).

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) tuleb toime nii eakaaslaste kui ka täiskasvanutega suheldes; arvestab kaassuhtlejat ja suhtluspaika;
- 2) saab aru kuuldu sisust ning suudab sellele sobivalt reageerida;
- 3) suudab oma mõtteid suulises kõnes edasi anda;
- 4) jutustab pildi, kuulnud teksti või oma kogemuse alusel, annab edasi põhisisu ja olulised detailid ning vahendab ka oma tundeid;
- 5) kasutab kõnes aktiivselt liitlauseid;
- 6) kasutab kõnes kõiki käände- ja pöördevorme ainsuses ning mitmuses;
- 7) valdab suhtlemiseks piisavat sõnavara ja suudab vajaduse korral ise sõnu moodustada;
- 8) hääldab oma kõnes ja etteöeldud sõnu korrates õigesti kõiki emakeele häälikuid;
- 9) tunneb tähti ja veerib kokku 1–2silbilisi sõnu ning tunneb kirja pildis ära mõned sõnad;
- 10) kirjutab joonistähedega 1–2silbilisi sõnu õigesti järjestatud ühekordsete tähtedega;
- 11) teab peast emakeelseid luuletusi ja laule.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Arengutulemustes on esile toodud keelevahendite kasutamine, millele arenguliselt eelneb nende mõistmine. Iga sisuvaldkonna puhul on joonealuse märkusena selgitatud, kuidas mõistmine konkreetse teema puhul avaldub. Kui laps eeldatud vanuses mingit keelendit ei kasuta, tuleks

Sisuplokid	2aastane	3aastane	4aastane
Suhtlemine*	<ol style="list-style-type: none"> Suhtleb täiskasvanuga esemetega tegutsemise ajal. Eelistab suhtluspartnerina peamiselt tuttavat täiskasvanut. Kasutab suheldes mitte-verbaalseid vahendeid (osutamist) koos üksikute sõnadega. Vastab täiskasvanu küsimusele ja korraldusele tuttavas situatsioonis mingi tegevuse, häällitsuse või 1–2sõnalise ütlusega. 	<ol style="list-style-type: none"> Osaleb dialoogis: esitab küsimusi, väljendab oma soove ja vajadusi, vastab vajaduse korral rohkem kui ühe lausungiga*. Kasutab erinevat intonatsiooni ja hääletugevust sõltuvalt suhtlusesmärgist (teatamine, küsimine, palve jm). Kommenteerib enda ja/või kaaslaste tegevust 1–2 lausungiga. Mõistab¹ teksti*, mis on seotud tema kogemuse ja tegevusega. Loeb peast või kordab järele 1–2realist luuletust. 	<ol style="list-style-type: none"> Algatab ise aktiivselt suhtlust. Suhtleb meelsasti ja aktiivselt eakaaslastega koostegEVuses. Küsib täiskasvanult palju küsimusi teda ümbritsevate asjade kohta. Kommenteerib enda ja kaaslaste tegevust (räägib, mida tehti) 2–3 lausungiga. Räägib 2–3 lausungiga mõnest hiljuti kogetud emotsionaalsest kogemusest. Jutustab pildiseeria järgi, öeldes iga pildi kohta ühe lausungi.
Grammatika	<ol style="list-style-type: none"> Kasutab tuttavas situatsioonis ja tegevuses grammatiliselt vormistamata 1–2sõnalisi lauseid (nt <i>Miku õue</i> p.o <i>Mikk tahab õue minna</i>). Kasutab üksikuid käände- ja pöördevorme juhuslikult mõne sõna puhul (nt ainsuse omastav, osastav, tegusõna 3. pööre). Kasutab sõnu enamasti ühes, üksikuid sõnu juhuslikult 2–3 vormis. Väljendab kõnes mõnda järgmistest suhetest: eitus (<i>ei taha</i>), kuuluvus (<i>tädi lusikas</i>), asukoht (<i>emme siia</i>), omadus (<i>auto katki</i>), subjekti-objekti suhe (<i>issi anna pall</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> Mõistab² ning kasutab tuttavas tegevuses ja situatsioonis 3–5sõnalisi lihtlauseid. Kasutab kõnes õigesti enamikku käändevorme. Kasutab kõnes õigesti tegusõna käskivat kõneviisi (nt <i>Joonista! Istu!</i>). Kasutab kõnes õigesti tegusõna kindla kõneviisi olevikuvorme (nt <i>sõidab, laulavad</i>). Kasutab kõnes õigesti tegusõna <i>ma-</i> ja <i>da-</i>tegevusnime (nt <i>hakkame mängima, ei taha mängida</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> Kasutab kõnes eri tüüpi lihtlauseid, sh koondlauseid*. Kasutab kõnes lihtsamaid suhteid väljendavaid rindlauseid* (sidesõnad <i>ja, aga</i>). Kasutab kõnes õigesti tegusõna lihtmineviku vorme (nt <i>sõitis, laulsid</i>).

hinnata selle mõistmist. Esitatud arengu tulemusi tuleks võtta üldiste orientiiridena, mitte nõutavate arengunäitajatena. Mida noorem laps on, seda enam tuleks vaadelda kõne arengu taset teiste arengunäitajatega seotult.

Saastane	6aastane	7aastane
<ol style="list-style-type: none"> 1. Algatab ja jätkab täiskasvanuga dialoogi ka väljaspool tegevus-situatsiooni, nt vahetab vesteldes muljeid oma kogemuste põhjal, esitab tunnetusliku sisuga küsimusi (nt <i>Miks ta nii tegi? Kuidas teha?</i>). 2. Kasutab rollimängus erinevat intonatsiooni ja hääletugevust. 3. Kasutab õigesti mõningaid viisakusväljendeid. 4. Kirjeldab täiskasvanu abiga olu-pilti* ja annab edasi pildiseerial kujutatud sündmust. 5. Annab kuulnud teksti sisu edasi täiskasvanu suunavate küsimuste abil, väljendades end peamiselt üksikute, sidumata lausungitega. 6. Jutustab nähtust, tehtust ja möödunud sündmustest 3–5 lausungiga (nt mida ta tegi kodus pühapäeval). 7. Loeb peast kuni 4realisi liisusalme/luuletusi. 8. Mõistab teksti, mis pole otseselt seotud tema kogemusega. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Räägib iseendast ja esitab küsimusi täiskasvanu kohta (nt <i>Kus ja kellega ta elab? Kas tal on lapsi?</i>). 2. Kasutab ja mõistab suhtlemisel nalja, narritamist. 3. Püsib teemas, vajaduse korral läheb kaasa teiste algatatud teema-muutusega. 4. Annab edasi kuulnud teksti (nt muinasjutu) sündmuste järgnevust, põhjusi ning tegelaste käitumist täiskasvanu suunavate küsimuste/ korralduste abil. 5. Jutustab pildi või kogemuse põhjal seotud lausungitega. 6. Jutustades seob lausungeid peamiselt sõnadega <i>ja siis, siis, ja</i>. 7. Suunab kõnega kaaslaste tegevust ja annab sellele hinnanguid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab dialoogis erinevaid suhtlusstrateegiaid (nt veenmine, ähvardamine) sõltuvalt suhtluseesmärkidest. 2. Valib intonatsiooni ja sõnu olenevalt kaassuhtlejast (laps, täiskasvanu) ja/või suhtlusolukorrast (kodu, vööras koht). 3. Mõistab kaudseid ütlusi (nt <i>Ruumis on aken lahti</i>. Otsene ütlus: <i>Pane aken kinni!</i> Kaudne ütlus: <i>Mul on jahe</i>). 4. Jutustab olu- ja tegevuspiltide järgi, kirjeldab tuttavaid esemeid ja nähtusi, andes edasi põhisisu ning olulised detailid. 5. Tuletab mõttelüngaga* tekstis iseisesevalt puuduva info. 6. Räägib sellest, mida hakkab tegema (plaanib välikõnes tuttavaid tegevusi). 7. Laiendab jutustades täiskasvanu suunamisel teksti (tuletab eelnevat ja järgnevat tegevust, sündmust). 8. Jutustamise ajal parandab ja täpsustab oma teksti.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab kõnes lihtsamaid põimlauseid*. 2. Kasutab kõnes <i>nud-</i> ja <i>tud-</i> kesksõnu (nt <i>söödud - söönud</i>). 3. Kasutab kõnes omadussõna võrdlusastmeid (<i>suur - suurem - kõige suurem</i>). 4. Kasutab tingivat kõneviisi (<i>mängisin, mängiksin</i>). 5. Ühildab sõnu arvus (<i>karud söövad</i>) ja käändes (<i>ilusale lillele; punase palliga</i>). 6. Kasutab kõnes õigesti enamikku nimisõna käändevorme mitmuses (<i>ilusatel lillel</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab kõnes õigesti saava ja rajava käände vorme (<i>saab lauljaks, jookseb kivini</i>). 2. Märkab grammatikavigu täiskasvanu kõnes (nt <i>lugeb p.o loeb; mõmmi maga p.o mõmmi magab; lillene p.o lilleline; seen kasvab all kuuse p.o seen kasvab kuuse all</i>) ning osutab neile. 3. Kasutab kõnes enamasti õigesti umbisikulist tegumoodi (<i>loetakse, pesti</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab kõnes kõiki käändevorme ainsuses ja mitmuses, sh harva esinevaid (nt olev kääne: <i>arstina</i>). 2. Kasutab kõnes käändevorme harva esinevates funktsioonides (nt kohakäänded ajasuhete väljendamiseks: <i>hommikust õhtuni</i>). 3. Kasutab kõnes õigesti osastava ja sisseütleva käände erinevaid lõpuvariante (nt <i>palju linde, konni, autosid</i>). 4. Kasutab kõnes enamasti õigesti laadivahelduslikke sõnu (<i>poeb - pugema; siga - sead</i>). 5. Kasutab õigesti põimlauseid, mis väljendavad põhjust (... , sest ...), tingimust (<i>kui ..., siis</i>), eesmärki (... , et ...).

Sisuplokid	2aastane	3aastane	4aastane
Sõnavara	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab oma kogemustega seostuvaid konkreetse tähendusega sõnu (umbes 50) tuttavas situatsioonis. 2. Kasutab nimi- ja tegusõnu (nt <i>näu</i> p.o <i>kiisu</i>, <i>anna</i>, <i>opa</i> p.o <i>võta sülle</i>), ase- ja määrsõnu (nt <i>siia</i>, <i>seal</i>, <i>nii</i>). 3. Mõistab sõnu (rohkem kui 50) ühes kindlas tähenduses tuttavas olukorras. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab nimisõnu, mis väljendavad tajutavaid objekte, nähtusi. 2. Kasutab tegusõnu, mis väljendavad tegevusi, millega ta ise on kokku puutunud. 3. Kasutab kõnes värvust, suurust jt hästi tajutavaid tunnuseid tähistavaid omadussõnu. 4. Kasutab kõnes mõningaid üldnimetusi (nt <i>lapsed</i>, <i>riided</i>). 5. Kasutab tagasõnu (<i>all</i>, <i>peal</i>, <i>sees</i>, <i>ees</i>, <i>taga</i>) ruumisuhete tähistamiseks. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mõistab³ ja kasutab kõnes nii üld- kui ka liiginimetusi (nt <i>kuusk</i>, <i>kask – puud</i>; <i>tuvi</i>, <i>kajakas – linnud</i>). 2. Kasutab kõnes objektide osade/ detailide nimetusi (<i>käpad</i>, <i>saba</i>, <i>rool</i>). 3. Kasutab kõnes mõningaid liitsõnu (<i>tuttmuks</i>, <i>kelgumägi</i>) ja tuletisi* (<i>täpiline</i>, <i>laulja</i>).
Hääldamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hääldab õigesti mõnda üksikut lühikest sõna. 2. Hääldab sõnades õigesti häälduslikult lihtsamaid häälikuid, nt <i>a</i>, <i>e</i>, <i>i</i>, <i>o</i>, <i>u</i>, <i>p</i>, <i>m</i>, <i>t</i>, <i>l</i>. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab oma kõnes tuttavaid 1–2silbilisi sõnu õiges vältes ja silbistruktuuris. 2. Hääldab õigesti enamikku häälikuid (erandid võivad olla <i>r</i>, <i>s</i>, <i>k</i>, <i>õ</i>, <i>ü</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab oma kõnes tuttavaid 2–3silbilisi sõnu õiges vältes ja silbistruktuuris. 2. Hääldab sõnades õigesti lihtsamatest häälikutest koosnevaid konsonantühendeid (nt <i>-nt</i>, <i>-lt</i>, <i>-mp</i> jne).
Kirjalik kõne*	<p>Vaatab koos täiskasvanuga pildiraamatuid, täiendab täiskasvanu juttu osutamise ja pildile või üksiku sõna ütlemisega pildi kohta.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vaatab üksi ja koos täiskasvanuga pildiraamatuid: keerab lehte, osutab pildile ning kommenteerib pilte. 2. Kuulab sisult ja keelelt jõukohaseid ettelõetud tekste. 3. Eristab kuulmise järgi tuttavaid häälikuliselt sarnaseid sõnu üksteisest (nt <i>tass</i> - <i>kass</i>, <i>pall</i> - <i>sall</i>, <i>tuba</i> - <i>tuppa</i>), osutades pildile või objektile. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb täiskasvanu häälimise* või rõhutatud hääldamise* järgi kuulmise teel ära hääliku häälikute reas. 2. Tunneb ära ja nimetab üksikuid tähti. 3. Matkib lugemist ja kirjutamist, kritseldades kriidi või pliiatsiga.

5aastane	6aastane	7aastane
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab kõnes mõningaid vastandsõnu (nt <i>lühike - pikk, must - puhas</i>). 2. Kasutab kõnes mõningaid iseloomuomadusi ja hinnangut väljendavaid omadussõnu (nt <i>arg, kaval, igav</i>). 3. Kasutab kõnes aega väljendavaid nimisõnu <i>hommik, päev, õhtu, öö</i>. 4. Moodustab vajaduse korral sõnu uudsete või võõraste objektide, nähtuste või tegevuste tähistamiseks (nt <i>tikkudest maja – tikumaja; nuga õuna koorimiseks – õunanuga</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab kõnes õigesti aega väljendavaid määr-sõnu <i>eile, täna, homme</i>. 2. Kasutab kõnes mõningaid samatähenduslikke sõnu (nt <i>jookseb, lippab, sibab</i>). 3. Mõistab samatüveliste sõnade tähenduste erinevusi (<i>joonistaja, joonistus, jooneline</i>). 4. Kasutab õigesti sihilisi ja sihituid tegusõnu (nt <i>veereb - veeretab; sõidab - sõidutab</i>). 5. Nimetab ühe õpitud kategooria* piires vähemalt 2 sõna (nt <i>lilled: tulp, roos</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Selgitab kuulnud kujundlike väljendite (<i>tuul ulub, kevad koputab aknale</i>) tähendust oma sõnadega ja/või toob enda kogemusega seotud näiteid. 2. Kasutab kõnes mõningaid abstraktse (s.o mittekogetava vastega) tähendusega sõnu (nt <i>tundeid, vaimset tegevust tähistavaid sõnu mõtlen, arvan, julge, lahke</i>). 3. Kasutab kõnes inimesi ja inimese tegevust iseloomustavaid sõnu. 4. Liidab ja tuletab analoogia alusel tuttav kontekstis keelenormi järgides sõnu. 5. Kasutab õigesti aja- ja ruumisuhteid väljendavaid sõnu (nt <i>vahel, kohal, otsas, varem, hiljem, enne, pärast</i>). 6. Mõistab abstraktseid üldnimetusi õpitud valdkondades (nt <i>sõidukid, elusolendid, tähtpäevad, kehaosad</i>).
<ol style="list-style-type: none"> 1. Hääldeb õigesti kõiki emakeele häälikuid. 2. Hääldeb õigesti 3–4silbilisi tuttava tähendusega sõnu. 3. Hääldeb õigesti kõiki häälikuühendeid 1–2silbilistes tuttava tähendusega sõnades. 4. Hääldeb õigesti sageli kasutatavaid võõrsõnu (nt <i>taburet, banaan, diivan</i>). 	<p>Kordab järele ja hääldeb ise õigesti kõiki emakeele häälikuid ja tuttava tähendusega sõnu.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kordab õigesti järele tähenduselt võõraid sõnu. 2. Hääldeb õigesti võõrhäälikuid (<i>f, š</i>) tuttavates sõnades (nt <i>Fanta, šokolaad</i>).
<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb kuulates iseseisvalt ära hääliku häälikute reas ja sõnades (v.a häälikuühendites). 2. Kuulab ettelugemist, olles seejuures aktiivne (osutab piltidele, küsib, parandab ettelugejat tuttava teksti puhul). 3. Kirjutab õigesti üksikuid sõnu trükitähtedega (nt oma nime). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Häälleb täiskasvanu abiga (järele korrates, abivahendeid* kasutades) 1–2silbilisi sulghäälikuta ja häälikuühendita sõnu. 2. Määrab hääliku asukoha (alguses, lõpus, keskel) häälikuühendita sõnas. 3. Kordab täiskasvanu eeskujul eri vältes kahest sõnast koosnevat ridu (nt <i>koli - kulli (III v); koli - kulli (II v); koli - kooli (III v); koli - kooli (II v)</i>). 4. Loeb üksikuid sõnu kindlas situatsioonis (nt <i>poe- ja tänavanimed, sildid</i>). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab ja kirjutab enamikku tähti. 2. Veerib 1–2silbilisi sõnu kokku, pikemaid sõnu loeb aimamisi (järgneva kontrollita)* ja eksib sageli. 3. Häälleb õigesti 1–2silbilisi ka sulghäälikuid sisaldavaid häälikuühenditeta sõnu. 4. Kirjutades märgib õigesti 1–2silbiliste häälikuühenditeta sõnade häälikstruktuuri* (nt <i>lähem koli</i>). 5. Eristab häälikuühendita sõnas kuulmise järgi teistest pikemat häälikut. 6. Jagab kuulnud lause sõnadeks, kasutades sõnade arvu märkimiseks abivahendeid. 7. Muudab täiskasvanu eeskujul sõna vältestruktuuri (nt <i>koll - kool; linna (III v) - lina; tibu - tippu</i>). 8. Tunneb ära luuletuse ja muinasjutu kui kirjandusžanri.

Märkus ja selgitused tabeli kohta

Märkus. Viie- ja kuueaastaste laste eeldatavaid arengutulemusi fikseerides on kasutatud ka Haridus- ja Teaduministeeriumi ning Eesti Logopeedide Ühingu koostöölepingu nr 10-10/1035 „5–6-aastaste eesti laste kõne uurimise test” esialgseid tulemusi.

Selgitused

- ¹ **Mõistab**, st laps vastab küsimustele, osutab sobivale pildile, valib sobiva(d) pildi(d).
 - ² **Mõistab**, st laps osutab sobivale objektile/pildile või tegutseb õigesti kuulnud korralduse järgi.
 - ³ **Mõistab**, st laps osutab või rühmitab kuulnud sõnale vastavaid objekte ning pilte, selgitab sõna või väljendi tähendust oma sõnadega või toob enda kogemusega seotud näiteid.
- * **Suhtlemine** haarab keelekasutust suhtlusolukorras, sh tekstiloomet (jutustamist) ja teksti mõistmist (kuulamist) oskusi.
 - * **Tekst** – tekstiks võib pidada igat ütlust, arenenud kõne puhul kindla alguse ja lõpuga sõnumit. Tekst võib olla suuline (nt täiskasvanu kommentaarid, jutustus) või kirjalik (loetav või kirjutatav tekst).
 - * **Mõttelünk (tekstis)** – info, mis on tekstis otseselt välja ütlemata, mille laps tuleb ise oma teadmiste ja kogemuste põhjal.
 - * **Olupilt** – pilt, mis kajastab sündmuse või olukorra üht hetket.
 - * **Lause ja lausung** – lause on kirjakeele, lausung suulise kõne üksus. Lausungiks võib suulises kõnes olla nii sõna, fraas, lihtlause kui ka liitlause. Arengutulemuste kirjeldamisel on grammatika teema puhul kasutatud terminit *lause*. Kuna koolieelses eas loovad lapsed ise peamiselt suulisi tekste, siis on suhtlemise teema puhul kasutatud terminit *lausung*.
 - * **Koondlause** – lihtlause, mis sisaldab korduvaid lauseliikmeid, nt *Ema ostis poest saia, leiba ja võid*.
 - * **Rindlause** – liitlause, mille osalause vahel on rinnastav seos, st nad on süntaktiliselt suhteliselt võrdväärsed. Osalused on ühendatud sidesõnadega või asetsevad lihtsalt kõrvuti, nt *Me läheme emmega poodi ja õde tuleb ka. Siimul on sinine auto, aga minul on punane. Magame ära ja siis tulebki sünnipäev*.
 - * **Põimlause** on liitlause, mis koosneb põhi- ja sellele alistuvast kõrvallausest. Põimlausega väljendatakse erinevaid tähenduslikke suhteid. Tabelis on mainitud järgmisi tüüpe: **põhjuslause**, nt *Torn läks katki, sest koer astus sellele peale*; **eesmärklause**, nt *Me peame kiiresti jooksuma, et bussi peale jõuda*; **tingimuslause**, nt *Kui Ott oleks terve, siis ta võiks jäätist süüa*.
 - * **Tuletis** – sõna, mis koosneb tüvest ja liitest (nt *kurb + -lik = kurblik*; *tantsima + -mine = tantsimine*).
 - * **Kategooria** – tähenduslikult seotud sõnade rühm, nt kategooriasse *linnud* kuuluvad *vares, tuvi, pääsuke, tihane* jne.
 - * **Kirjalik kõne** – haarab nii lugemis- ja kirjutamisvalmiduse kujundamist kui ka lastekirjanduse tutvustamist.

- * **Häälimine** – sõna sujuv häälikhaaval hääldamine.
- * **Rõhutatud hääldamine** – täiskasvanu venitab otsitavat häälikut kõnes.
- * **Abivahendid häälimisel või lauseanalüüsil** – lause sõnalise ja sõna häälikkoostise materialiseerimisel kasutatakse näiteks nuppe, klotse, nööpe.
- * **Aimamisi ehk järgneva kontrollita lugemine** – algaja lugeja ütleb sõna välja seda täpselt ja lõpuni lugemata.
- * **Häälikstruktuuri märkimine kirjutamisel** – laps paneb kirja sõnas kõik häälikud õiges järjekorras ühekordsete tähtedega.

Kõne arengu toetamine

Kaheaastane laps

Suhtlemine

Kaheaastane laps hakkab kasutama kõnet peamise suhtlusvahendina. Mitteverbaalsed vahendid (käeliigutused, miimika) toetavad vajaduse korral kõnet. Lastele meeldib koos täiskasvanuga teutseda ning ühises tegevuses kujuneb dialoog, kus küsija on põhiliselt täiskasvanu ning vastaja on laps. Õpetajal ongi soovitatav erinevate tegevuste ajal küsida lapse tegevuse kohta (*Mida teed? Kuhu klotsi paned? Kellele annad nuku?* jne). Seega on kõige olulisem saavutada lapse soov meiega kõne abil suhelda. Tähelepanu võiks pöörata sellele, kuidas saada soovitud või millestki keelduda, st õpetada esitama küsimusi, kasutama eitavat kõnet ning peamisi viisakusväljendeid (*palun, aitäh*).

Grammatika

Lapsel hakkab kujunema lause ja lauses tulevad kasutusele sõnavormid. Kolmas eluaasta on kõige aktiivsem grammatika omandamise aeg. Täiskasvanu kõne on lapsele näidiseks. Õpetaja peab jälgima, et tema enda lausekasutus oleks vaid pisut keerulisem kui lapse oma, siis on kindel, et laps mõistab öeldut ja suudab enda jaoks edukalt õpetaja kõnest välja korjata mudelid. Samuti peab õpetaja kordama lapse ütlust õigesti ning seda ka laiendama, st lisama infot (nt laps: *Auto katki*. Täiskasvanu: *Jah, issi auto läks katki. Ratas tuli ära*).

Praktilises tegevuses tuleb lapse tähelepanu juhtida tegijale, tegevuse sooritajale, tegevuse kohale ja vahendile (*Vaata, mida mõmmi teeb. Mõmmi mängib. Kus mõmmi mängib? Mõmmi mängib aias. Millega mõmmi mängib? Mõmmi mängib nukuga*). Last tuleks õhutada kommenteerima enda tegevust mänguajaga. Soovitatav on aktiivselt ise kasutada ning last ergutada kasutama nimisõnade ainsuse ja mitmuse nimetavat käänet (*jänes - jänessed*), tegusõna oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pööret (*hüppab - hüppavad*), kohakäändeid (vastavad küsimustele *kus? kuhu? kust?*) ja kaasaütlevat käänat (*jänesega, palliga*). Need vormid on meie kõnes suure kasutusagedusega, seetõttu kujunevad need lastel varakult ning toetavad last tema soovide ja mõtete väljendamisel.

Sõnavara

Lapse sõnavarasse tulevad sõnad, mis väljendavad objekte, tegevusi ja tunnuseid, mis esinevad korduvalt lapse keskkonnas ning on lapse jaoks hästi tajutavad (laps näeb, katsub, maitseb neid). Oluline on samu objekte nimetada seoses erinevate tegevustega (nt *jänku hüppab, sööb, istub*) ning ühte ja sama tegevust seostada erinevate objektidega (*jänku hüppab, konn hüppab, laps hüppab*). Eriti tuleks tähelepanu pöörata tegusõnalise sõnavara laiendamisele, kuna lausemoodustusoskuse kujunemise alus on just tegusõna aktiivne kasutus.

Häälamine

Laste sõnad erinevad häälduse poolest oluliselt täiskasvanute sõnadest: sõnad on lühenenud, paljud häälikud veel puuduvad või on asendatud teiste häälikutega. Häälamine täpsustamine soodustab sõnavara arengut. Soovitada võib huulte ja keele liikuvust arendavaid mängu: *ajame huuled mossi* (nagu mõmmil), *viime huuled naerule* (nagu jänkupoisil), *ajame keele suust välja, limpsime keelega huuli* jne. Õpetaja peab jälgima, et ta lapse ebatäpselt öeldud sõna õigesti kordaks: nii kujuneb lapse jaoks kõnenäidis, mida hoolega jäljendada.

Ettevalmistus lugema ja kirjutama õpetamiseks

Selles vanuses saab arendada lugemis- ja kirjutamisoskuste eeldusi. Soovitav on korraldada mängu, kus laps peab ära tundma mingi heli või hääle tekitaja ning selle üles otsima (*Mis tegi sellist häält? Otsi, kus see asi on*). Tähelepanu võib pöörata ka heli suunale (*Näita, kust hääli tuli*). Täiskasvanuga koos pildiraamatu vaatamine on hea võimalus arendada nii kõnet kui tekitada ka huvi raamatute vastu. Raamatu ühise vaatamise ajal kommenteerib täiskasvanu pilte, esitab suunavaid küsimusi (*Kus on ...? Kes/mis see on? Mida ... teeb?* jne). Laps osaleb vestluses, osutades pildile, ning õpib pöörama raamatu lehti.

Kolmeaastane laps

Suhtlemine

Suhtlusoskust saab arendada ühistegevustes (suunatud mäng, kunstilised tegevused, liikumine), mis loovad võimaluse dialoogiks. Täiskasvanu kommenteerib lapse ja iseenda tegevust ning palub ka lapsel selgitada iseenda või teiste tegevust. Täiskasvanu tekitab teadlikult oma kõnesse pause, õhutades last täiskasvanu alustatud lauset lõpetama ja vestlust jätkama. Lapsele tuleb anda aega oma mõtteid väljendada, lasta tal lõpuni rääkida. Täiskasvanu jätkab vestlust, lähtudes lapse ütlusest ning arendades seda edasi. Nii kujuneb vooruvahetusoskus, mis hõlmab ka oskust kuulata kaaslane ära enne oma jutu alustamist. Selles vanuses hakkab kujunema esmane tekstiloomeoskus. Täiskasvanu ärgitab last küsimuste abil jutustama 2–3 lausega oma käsilolevast või äsja lõpetatud mängust või tegevusest.

Grammatika

On loomulik, et selles vanuses eksib laps veel üksikutes grammatilistes vormides (nt tüve- ja lõpuvariandid, nagu *pugen, palju lindi*), takerdub suhtlussituatsioonis lauset moodustades või parandab end. Ta mõistab küll grammatiliste vormide tähendusi, kuid ebahariliku sõnajärjega lausete puhul ja võõras olukorras võib ta eksida. Ladusamat lausemoodustusoskust saab arendada olukorras, kus täiskasvanu ja laste tegevused on analoogsed (nt näidise järgi millegi meisterdamine, sarnased rollitegevused), ning tegevust kommenteerides saab õhutada kasutama analoogseid lausemalle (nt nukkude riidessepanek. Täiskasvanu: *Mina panen Tiinale (punase) mütsi pähe*. Laps: *Aga mina panen Liisale (sinise) räti pähe*). Pilte kommenteerides pöörab täiskasvanu tähelepanu erinevate suhete (sh ruumisuhete) väljendamisele ja mõistmisele (*Kuhu ...? Kus ...? Kust ...? Millega ...? Milleni ...?*).

Sõnavara

Lisaks sõnavara mahu suurenemisele täpsustub olemasolevate sõnade tähendus ja hakkab arenema oskus ise vajaduse korral sõnu moodustada. Uute sõnade tähenduse omandamisel on oluline lapse praktiline kogemus, pilti saab kasutada kui tajukogemuse üldistust. Täiskasvanu saab suunavate küsimuste ja selgitustega juhtida lapse tähelepanu tunnustele, mida sõna (nt õuna) tähendus haarab (nt *Mida õunaga teha saab? Mis kujuga/maitsega õun on? Kus õun kasvab?* jne). Samuti saab juhtida lapse tähelepanu sellele, kuidas sõna tähendus sõltub selle vormilisest koostisest (nt *Kas sa tead, mis on vorstipiruka sees? Aga mis on täpilise kleidi peal?*).

Erinevate rühmitamisülesannetega (nt *Mis ei sobi teistega? Leib, vorst, küpsis, taldrik ...* – piltide rea jätkamine ja nimetamine) saab kujundada üldistusoskust, mis on aluseks üldnimetuste omandamisele (*loomad, linnud, toidud* jne). Rühmi ja rühma liikmeid nimetades saab kujundada sõnade moodustamise oskust analoogia alusel (nt *suve- ja talveriided; käe- ja seinakell*).

Hääldamine

Hääldus läheneb üha enam täiskasvanu omale, areneb oskus hääldada pikemaid, 3–4silbilisi ja häälikuühenditega sõnu. Kui mõne sõna hääldus valmistab raskusi, ei ole otstarbekas lasta lapsel seda korrata, vaid proovida sõna kasvatada (nt *rukk - trukk - tüdruk; karu - karu - karumari*). Keele- ja huultemängudega (vt 2aastane laps) saab arendada häälduslihaste jõudu ning liigutuste täpsust.

Ettevalmistus lugema ja kirjutama õpetamiseks

Huvi tekitamiseks raamatute vastu loetakse neid koos, vajaduse korral kohandab täiskasvanu teksti või jutustab raamatu alusel oma sõnadega. Laps kuulab ja leiab sobiva pildi või osutab objektidele/tegelastele. Raamatu vaatamine/lugemine on täiskasvanu suhtlemine (dialoog) lapsega.

Tänuväärne materjal lugemishuvi kujundamisel on muinasjutud korduvate tegevuste ja dialoogide tõttu, mida lapsel võib jõudumööda imiteerida lasta. Juhtides lapse tähelepanu erinevatele siltidele ja nimedele (nt poesilt ja kodutänava silt, oma nimi õnnitluskaardil, nt *Kus on sinu nimi? Vaata, mis on siia kirjutatud*), hakkab laps mõistma kirja funktsiooni inimese elus. Kuulmise järgi häälikute eristamise oskuse arendamiseks sobib liisu- ja vigursalmide kuulamine

ning järelekordamine (*Kuula, mis on ühesugune/naljakas*), ühe hääliku poolest erinevate sõnade eristamine (*pall - sall; kook - kokk; kuri - kuurid*).

Optilis-ruumilist taju arendavad tegevused (pusled, mustrite ladumised, näidise järgi konstrueerimine jne) on samuti osa lugemis- ja kirjutamisvalmiduse kujundamisest.

Neljaaastane laps

Suhtlemine

Laps osaleb aktiivselt dialoogis, repliigid on sageli pikemad kui üks lausung. Ta parandab/täpsustab ütlust, kui teised seda ei mõistnud, muudab keelekasutust sõltuvalt kaaslaste vanusest.

Kujunenud on monoloogi alged: laps räägib meelsasti oma tegevusest, mänguastast. Jutustades kasutab ta peamiselt lausete ahelat, st ühendab lauseid üht tüüpi sidesõnaga (*ja* või *ja siis* vms). Neljaaastane mõistab hästi teksti, mille täiskasvanu on talle ette jutustanud. Teksti mõistmisel on aga oluline tema enda kogemus.

Tuleks soodustada huvi eakaaslastega suhtlemise vastu. Selleks võib õpetaja vajaduse korral võtta endale rolli ja olla lapsele rollinäidiseks. Rollisuhtlust saab edukalt arendada rollimängus, ent ka tuttava muinasjutu või lastejutu dramatiseeringus (*Räägi kurja hundi häälega. Kitsetalled kartsid hirmsasti. Kuidas kitsetall ütles? Ema oli kuri. Millise häälega ta rääkis?*).

Jutustamisoskuse arendamiseks sobib vestlus/dialoog lapse olulistest hiljuti toimunud sündmustest (*Räägi, mida sa emaga pühade ajal tegid*). Võib arutleda varasemate ja hetketegevuste üle (*Mida me õues mängisime? Mida me nüüd mängime?*). Jutustamise ajal võib kasutada ka pilte. Pildil kujutatut peab toetama lapse kogemus. Pildi alusel jutustada aitavad õpetaja suunavad küsimused või näidisjutt mõne teise sarnase pildi järgi.

Grammatika

Rollimängus on vaja teistele selgitada rolle ja reegleid. Seega on vaja oskust vabalt lauseid moodustada ja neid kombineerida. Õpetaja peaks last julgustama väljendama oma soovi võimalikult täpselt (nt laps: *Tahan autoga mängida*. Täiskasvanu: *Kas sa tahad väikse autoga mängida?* või annab lapsele vale auto. Laps: *Ei, suurega*. Täiskasvanu: *Ahaa, sa tahad selle **suure** autoga mängida*). Mälumahu arendamiseks ning ühtlasi lausekonstruktsioonide tutvustamiseks või aktiveerimiseks sobib lausete järelekordamine, lisades lausesse uusi laiendeid (nt *Isa sõidab autoga. Isa sõidab sinise autoga. Isa sõidab sinise autoga tööle* jne). Last abistab ka näidislause esitamine mänguliselt (*Nukk Pille ütleb oma pildi kohta: „Koer ja kass magavad põõsa all.“ Ütle sina oma pildi põhjal karu ja jänese kohta*).

Sõnavara

Aktiivselt areneb sõnamoodustusoskus: sõnade liitmine ja tuletamine. Sõnamoodustusoskuse arendamiseks võib mängida uute sõnade leiutamise mängu (nt *Vaata, millise korvi ma joonistasin. Korvi sees on lusikad. See on lusikakorv*).

Tajude arengu tõttu märkab laps üha rohkem esemete ja olendite tunnuseid ning detaile. Detailide nimetuste ja omadussõnade mõistmise ning nende kasutamise oskuse kujundamiseks võib täiendada pilte ja joonistusi ning võrrelda esemeid või asju (*pikad mustad patsid, lühikesed*

heledad juuksed; ümmargune/kandiline nägu). Sõnatähenduse arengu seisukohalt on tähtis esemete erinev rühmitamine, s.o ühe ja sama eseme paigutamine eri rühmadesse (nt koer võib kuuluda rühmadesse *koduloom* (koos sea, lehma, kassiga), *lemmikloom* (koos miniküüliku, hamstri, meriseaga), *tsirkusloom* (koos hobuse, karu, lõviga) jne. Oluline on, et moodustatakse nii allrühmi (*loomad – väiksed, suured; elavad kodus, metsas*) kui ühendatakse rühmi (*erinevad mütsid, rätik, kaabu – pannakse pähe; kleit, seelik – tüdrukute riided; püksid, pluus – poiste ja tüdrukute riided. Kõik kokku: riided*). Vältida tuleks alati samasuguseid rühmitusaluseid (nt loomad, linnud, riided).

Hääldamine

Hääldamine vastab peaaegu normile, esineda võivad üksikud raskused pikemate sõnade ning konsonantühendeid sisaldavate sõnade hääldamisel. Selliste sõnade hääldust peaks õpetaja jälgima. Vajaduse korral saab eraldi harjutada teatud sõnade hääldamist nädalateema raames (nt köögiviljad: *porgand, kartul, kapsas*). Sõna võib jaotada kaheks ühendi keskelt (*kap-sas*) ning esmalt harjutada kummagi poole hääldust eraldi. Võib kasutada ka sõnakasvatamist: hääldada kõigepealt lühikest silpi (*org*), seejärel minna üle keerulisemale üksusele (*orga* või *porga*) ning lõpuks peaks jõukohane olema hääldada tervet sõna (*porgand*).

Ettevalmistus lugema ja kirjutama õpetamiseks

Foneemikuulmise arengu toetamiseks sobib harjutada välte poolest erinevate sõnade (kõnetaktvariantide) eristamist, nt *Väike part kõnnib siba-siba-siba. Suur part kõnnib siiba-siiba-siiba* (II v). Laps kuulab ja kordab ning võib ka liikumist jäljendada (kiire, kerge tippimine; taarumine, raske kõnd).

Paljud lapsed suudavad eristada sõnas häälikut, nt leida algus- või lõpuhääliku. Täiskasvanu saab last aidata, hääldades otsitavat häälikut selgemalt ja venitatult.

Selles vanuses õpib enamik lapsi tundma üksikuid tähti. Täiskasvanu saab lapse loomulikku huvi toetada, luues tähtede uurimiseks ja esimesteks lugemiskatsetusteks soodsa keskkonna. Kui laps tunneb üksikuid tähti, tuleb teda innustada oma teadmist kasutama iseseisvas töös raamatutega, nt leidma tuttavaid tähti pealkirjades, tegelaste nimedes jne. Esimeste tähtede tundmisest peale teeb laps kirjakatsetusi, mida tuleb igati soodustada. Vältima peaks varast väikesemõõduliste tähtede harjutamist joonisel vihikupaberil, sest lapse silma ja peenmotoorika areng pole selleks valmis. Sobivad vahendid on kriit ja tahvel, vaba paberipind, ent ka arvuti.

Koos huviga tähtede vastu kasvab laste huvi ilukirjanduse ettelugemise vastu. Püsivam tähelepanu võimaldab jälgida sündmuste kulgu ja seda küsimuste toel taastada.

Viieaastane laps

Suhtlemine

Laps hakkab mõistma, et kuulaja teadmised võivad erineda tema omadest ning et võõrama inimese ja hea tuttavaga räägitakse erinevalt. Kõige paremini areneb suhtlusoskus selles vanuses rollimängudes ja dramatiseeringutes, kus sõltuvalt rollist tuleb kasutada erinevat suhtlusstiili, intonatsiooni, suhtlemisstrateegiat (veenda, meelitada jne) (vt ka 4aastane laps). Suhtlemisoskuse

arengu eeldus on oskus hinnata teiste tegevust ja käitumist, nende sobivust olukorraga, väljendada oma tundeid (vaja on ka vastavaid sõnu mõista ja kasutada). Igapäevane elu ja raamatud pakuvad rohkesti võimalusi analüüsida teiste inimeste (tegelaste) käitumist ja tundeid. Täiskasvanu ülesanne on neid lapse jaoks teadvustada ning kõnes väljendada (*Kuidas keegi ütles? Miks ta nii ütles? Mida keegi tundis? Miks ta nii tundis?*).

Selles vanuses suudab laps oma kogemuste alusel koostada 3–5-lauselise jutukese. Arendada tuleks oskust kuulnud jutte ümber jutustada, jutustada piltide järgi ning mõista ka enda kogemuste välist teksti. Tähtis on, et laps annaks edasi sündmuste õige järjekorra ning õpiks jutustades tasapisi arvestama kuulajat, st ei jäta ära olulist infot, lisab infot, et kuulaja paremini aru saaks. Täiskasvanu abistab last küsimuste ja suunavate repliikidega ning esitab näidisjutukesi. Lapsed täiendavad ja parandavad täiskasvanu teadlikult koostatud vigast juttu, jätkavad seda, mõtleavad uusi algusi või lõppe.

Grammatika

Suhtlemis- ja jutustamisoskuse areng eeldab järjest keerukamate lausetüüpide kasutamist. Arendada tulekski objektide järjestust (*ees, järel*), ajasuhteid (*enne, pärast, varem, hiljem*) ja ruumisuhteid (*all, üleval, vahel, keskel*) väljendavate sõnade/konstruksioonide mõistmist liht- ja liitlausetes (nt *Enne, kui tädi külla läheb, käib ta juuksuri juures. Mida tädi teeb enne? Mida tädi teeb pärast? Auto sõidab bussi järel. Buss sõidab auto ees. Mis sõidab eespool? Mis sõidab taga-pool?*). Selliste lausete mõistmine tekstis vajab suunamist küsimuste abil, neid saab kasutada rollimängudes ja dramatiseeringutes. Kasulik on ka keerukate lausete järeleekordamine (nt *Suur must koer näris maja taga põõsa all konti*). See oskus on tihedas seoses lausemoodustusoskusega (vt ka näidet 4aastase lapse puhul). Jutustamis- ja suhtlemisoskuse arenguks on vaja osata muuta lauseid ja grammatilisi vorme (nt *Kass jookseb koera ees. Ütle lause koera kohta. Vanaema koob sokki. Eile ta ... ka ...*).

Sõnavara

Laps kasutab kõnes nii üld- kui ka liiginimetusi, kujuneb kolmeastmeline üldistus (nt *lauad,apid – mööbel – asjad; kass – koduloom – loom*). Erineva üldistusastmega sõnade tähenduse ja kasutamise oskuse kujundamiseks on soovitatav jätkata rühmitamisülesannetega (vt ka 4aastane laps; nt *Anna kõik linnud/pardid/rändlinnud. Millised linnud sobivad kokku? Miks?*). Sidusa kõne ja suhtlusoskuse areng eeldavad omadus-, määr- ja asesõnade kasutamise oskust. Harjutada võiks antonüümide (*pikk/lühike mees; kõrge/madal maja*) ning sünonüümide (*kõnnib, longib, sam-mub*) leidmist ja märkamist erinevaid tekste kuulates. Inimeste ning raamatutegelaste käitumist ja iseloomu analüüsides tuleks täpsustada vastavate omadussõnade tähendust ning ärgitada lapsi selliseid sõnu oma hinnanguid/arvamusi avaldades kasutama (*Julge, lohakas, viisakas, kurb, üllatunud; Mida ... tegi? Mida ... tundis? Missugune ta on? Mäletad, kes veel selline oli? Kellega veel nii juhtus?*). Omadussõnade kasutamist soodustavad ülesanded, kus tuleb objekte/inimesi võrrelda või kirjelduse põhjal ära tunda.

Hääldamine

Laps valdab kõiki emakeele häälikuid, eksides vaid erandjuhtudel (nt võõrastes ja keerukates sõnades). Arendada saab diktsiooni selgust, kasutades vigurlauseid või -salme, mida saab ühendada

tähtede õppimise ja häälikute eristamise oskuse arendamisega (nt *Kuula, mis häälik on kõigi sõnade alguses. Proovi järele korrata: pagaripapa pikad päkad*).

Ettevalmistus lugema ja kirjutama õpetamiseks

Laps kuulab meelsasti ettelugemist ja esitab kuuldu kohta küsimusi. Teda võib innustada kasutama raamatusüžeesid ja tegelaskujusid oma mängudes. Ta uurib ise raamatuid. Et laps tunneb mõningaid tähti ja oskab kirjutada mõnd sõna (nt oma nime), võib tal lasta pealkirjastada pilte, koostada piltidest oma raamatuid, kirjutada täiskasvanu abiga (ettehäälimine, ärakiri) kaarte või (osaliselt) kirju. Tähtis ei ole kirjutatu õigsus, vaid huvi ja soov end kirja kaudu väljendada. Täiskasvanu eeskujul ja abivahendite toel (klotsid, nõöbid vms) õpib laps häälima 1–2silbilisi sulghäälikuteta ja häälikuühenditeta sõnu. Paralleelselt sõnade n-ö lahtivõtmise mängudega (häälikanalüüsioskuse kujundamine) on soovitatav mängida sõnade mõistatamise mängu sünteesioskuse arendamiseks (täiskasvanu häälib sõna, laps peab sõna ära tundma). Optilis-ruumilise taju ülesanded kasvavad üle tähefiguuride äratundmise ja eristamise ning konstrueerimise ülesanneteks.

Kuueaastane laps

Suhtlemine

Kuueaastane suhtleb meelsasti nii täiskasvanute kui ka eakaaslastega; suhtlemine on aina rohkem suunatud teadmiste edastamisele ja saamisele. Laps jutustab meeleldi oma kogemustest ning kuuldud teksti ja vaadeldava pildi põhjal. Laused on omavahel paremini seotud, ta kasutab jutustades rohkem liitlauseid.

Suhtlemist õpetades tuleb tähelepanu pöörata oskusele kuulata partnerit ning arendada teemat (öelda ka ise midagi asja kohta). Oluline on oskus valida sõltuvalt situatsioonist väljendusvahendeid ja suhtlusstrateegiat (mis sobib külas, poes, teatris, kodus, lasteaias). Suhtlema õpib laps täiskasvanut, sh õpetajat jäljendades.

Jutustamisoskust arendades võiks tähelepanu pöörata lausete seostamisele. Soovitada võib jutustuste võrdlemist: *Rebane rääkis nii: „Mari korjas maasikaid ja sõi kõhu täis ja läks koju ja heitis magama.“ Orav rääkis nii: „Mari korjas maasikaid ja sõi kõhu täis. Seejärel läks ta koju ja heitis magama.“ Kes jutustas paremini, kas orav või rebane?*

Arendav võtte on ka kuuldud teksti, õpetaja või kaaslaste jutu/teksti täiendamine uue, väljamõeldud infoga või algse teksti muutmine (*Hunt oli alla neelanud nii Punamütsikese kui ka vanaema. Mis oleks juhtunud edasi, kui jahimehed poleks tulnud?*).

Peaks kujundama oskust lühidalt arutleda lapsele tähtsate probleemide üle (*Miks ma lähen koolikatsetele? Miks tahan sünnipäevaks koera?*).

Grammatika

Selles vanuses lapsele võivad valmistada raskusi pikad ja keerukad konstruktsioonid, mille mõistmine eeldab suuremat töömälu mahtu (nt *Mari on pikem kui Jüri, aga lühem kui Kati*). Laps hakkab järjest enam kasutama erinevaid liitlauseid. Keerulisemate lausete kasutamist saab soodustada, moodustades pildi või tegevussituatsiooni alusel lause näidislausete järgi või lõpetades õpetaja alustatud lause (*Mari ei võtnud kommi, sest ...*).

Kuueaastased kasutavad üldjuhul õigesti sõnalõppe. Eksida võivad nad sõnatüvesid kasutades ning osastava käände lõpuvarianti valides. Kui laps eksib laadivahelduslike sõnade või osastava käände lõpuvariantidega (*pugeb - poeb; palju marje - marju*), tuleks last harjutada kuulates valima kahe variandi (õige ja vale) vahel. Nii kujuneb keelevaist.

Sõnavara

Seoses tärgkava huviga sotsiaalsete suhete ja eetiliste probleemide vastu hakkab laps kasutama rohkem inimest ja inimese tegevust iseloomustavaid sõnu (*kurb, õnnelik, aus, lohakas*), mille tähendus on esialgu piiratud (kasutab kindlas situatsioonis, mõne objekti puhul: *aus on see, kes salaja teiste mänguasju ei võta*). Kuueaastastega tehtavas sõnavaratöös võiks tutvustada neile abstraktseid (ilma reaalselt tajutava vasteta) sõnu ning ärgitada neid kasutama. Selleks sobivad hästi lühitekstid, kus kirjeldatakse kellegi käitumist lastele tuttavas situatsioonis ning tegelase mõtteid ja tundeid (*kiitlema, hädaldama, vapper, õel, abivalmis*).

Laps moodustab ja kasutab selles vanuses aktiivselt produktiivseid liiteid (*ja*-liitelisi nimisõnu, nt *lõhkuja; ne-, line-, lik*-liitelisi omadussõnu, nt *moosine, sõbralik, täpiline*). On soovitatav aktiveerida teatud teemade käsitlemisel mingi konkreetse liite kasutamist (nt loomade karvkatte iseloomustamisel liite *-kas* kasutamine: *oraval on pruunikas, jänesel hallikas, rebasel punakas karv/kasukas*).

Laps mõistab lihtsamaid kujundlikke väljendeid (*kivikõva sai, jää oli sile nagu peegel*). Et aidata tal ülekantud tähendusi (nt *muruvaip*) mõista, tuleb täiskasvanul nimetada võrreldavad nähtused (nt *mur* ja *vaip*), aidata lapsel leida nende ühised tunnused (nt *vaip on pehme, muru on pehme, nende peal saab kõndida*) ning leida tunnus(ed), mille alusel ülekanne on tehtud (*pehmed, nende peal saab kõndida*).

Hääldamine

Õiged hääldusvilumused on kinnistumas. Laps võib eksida mõnd tema jaoks tundmatut sõna hääldades, kuid eeskujuga järgi suudab end parandada ja õigesti hääldada. Tähelepanu võiks pöörata võõrhäälikuid (*f, š, ž*) sisaldavate sõnade hääldamise täpsustamisele, nt *šokolaad, dušš, garaaž*.

Ettevalmistus lugema ja kirjutama õpetamiseks

Jätkub häälikanalüüsi oskuse kujundamine. Lapsed omandavad oskuse jaotada sõnu häälikuteks, määrata õigesti häälikute järjekorda sõnades ning seostada häälikud tähtedega. Häälimisoskuse kujundamiseks on soovitatav 1–2silbilised häälikuühenditeta sõnad rühmitada häälikulise koostise ja silbistruktuuri järgi (sulghäälikuta kahe häälikuga sõnad: kinnine ja lahtine silp (*uus - suu*); kolme häälikuga sõnad, milles vältekandja (teistest pikem häälik) on sõna lõpus (*sall*), sõna keskel (*saal*); 2silbilised esmavälitelised sõnad (*ema, muna* jne).

Hääliku olemasolu ja asukoha määramise oskuse harjutamiseks sõnas sobib nt „Kalamäng” (*Kuula, kas ...-häälik on sõna alguses, keskel või lõpus. Tõsta kala pea, keha või saba*).

Areneb oskus hääldada võrdlevalt välte poolest erinevaid sõnu (sama sõna kõnetaktivariante, nt *seep - sepp, kala - kalla*) ning otsustada, mis häälik kostab teistest pikemalt. Enne hääldab sõna täiskasvanu või laps ise. Eksimuse korral on soovitatav muuta sõna nii, nagu laps ütles, nt *Kuula, mis häälik on teistest pikem. Saal*. Laps: *L*. Täiskasvanu: *Kuula, ma ütlen nii, et l on pikem. Sall*. *Saime teise sõna. Meie sõna oli saal*.

Enamik 6aastaseid on suutelised õpetamise tulemusel lugema veerides lihtsamaid sõnu. Kasvab ilukirjanduse roll lapse tundeelu, teadmiste, vaatlus- ja kuulamisoskuse ning eneseväljendusoskuse arendajana. Lapsel kujunevad teadmised levinumatest kirjandusžanridest (luuletus, jutt, muinasjutt, vanasõna, mõistatus).

Seitsmeaastane laps

Suhtlemine

Laps suhtleb ja kasutab viisakusväljendeid nii täiskasvanute kui ka eakaaslastega, oskab arvestada suhtluspartneri vanust ning suhtlusolukorda. Lisaks rollimängudele ja dramatiseeringutele saab suhtlemisoskuse arendamiseks kasutada rohkem kujuteldavate situatsioonide ja kirjandustekstide arutelu. Analüüsi suunamisel tuleks suhtumisele *nii peab / nii tehakse* eelistada arutlemist, tuues esile tegelaste seisukohad, tunded ja mõtted. Arendada tuleb oskust asetada end teise inimese rolli ning väljendada ja põhjendada ka oma emotsioone. Täiskasvanu on siin suureks eeskujuks.

Laps jutustab vabalt pildi järgi, tuues esile nii põhisisu kui ka detaile. Ta suudab mõista tekste, milles pole kogu info selgelt välja öeldud (nn mõttelünkadega tekstid), või esitab teksti kohta küsimusi, kui ta sellest aru ei saa. Last tuleks ergutada koostama suuliselt tegevuskava (plaanima oma tegevust rääkides), kui tal on olemas varasem tegevuskogemus.

Grammatika

Laps valdab erinevaid liht- ja liitlausemalle. Ühenduses jutustamisoskuse arenguga tuleks õpetada last ka tekstis lauseid seostama: sõnu asendama (*Siim võttis salaja moosi. Ta armastas seda hirmsasti*), kasutama siduvaid sõnu (*seejärel ..., peagi ..., ühel päeval ..., lõpuks ...*). Täiskasvanu saab oma eeskujuga õpetada last lauseid muutma, alustades või lõpetades ise lauset, lõiku, jutukest.

Sõnavara

Tutvudes kirjandus- ja/või meediatekstidega, puutub laps kokku ülekantud ning kujundlike väljendite ja sõnadega (nt *päike silitab põske, torm oigab*) ning tundeid ja vaimset tegevust tähistavate sõnadega (nt *kõhklema, veenduma, häbenema*). Täiskasvanul tuleks juhtida lapse tähelepanu sellistele väljenditele ja täpsustada nende tähendust (*Kuidas öeldi? Miks ta nii ütles? Millal nii öeldakse?*) (vt ka 6aastaste laste sõnavara arendamine). Jutustades või suhtlussituatsioonis suudab laps vajaduse korral ütlusesse vajaliku sõna ka ise moodustada (nt *Nende sukkpükste sees on ju augud. Ma ei taha neid augulisi/auklikke pükse jalga panna*).

Lugemis- ja kirjutamisoskus

Selles vanuses võivad laste oskused suuresti erineda. Mõne lapse puhul on vaja omandatud oskusi vaid kinnistada ning kujundada vilumusi. Teine ei tunne aga veel kõiki tähtigi ega suuda sõnas häälikuid eristada. On lapsi, kes omandavad lugemis- ja kirjutamisoskuse märkamatuult. Neile on vaja pelgalt sobivat keskkonda kirjasõnaga kokkupuutumiseks ning oskuste omandamist motiveerivaid olukordi (midagi teada saada, mingit mõtet väljendada, midagi tähistada). Paljudele lastele on siiski peale motivatsiooni loomise vaja vähemal või rohkemal määral õpetada nn tehnilisi oskusi.

Kui laps ei ole omandanud konkreetse valdkonna varasemaid tulemusi (vt tabelit), siis ei saa neist paraku üle hüpata, vaid õpetamist on vaja alustada lugemis- ja kirjutamisoskuse eelduste loomisest. Koolis edukaks toimetulekuks peaks laps enne kooli minekut oskama iseseisvalt häälidada 1–2silbilisi sõnu (ka sulghäälikuid sisaldavaid). Häälimise järgi peaks ta suutma kirja panna 1–2silbilisi sõnu, mis ei sisalda häälikuühendeid. Seega on häälimisoskus ja 1–2silbiliste sõnade veerimisoskus olulised, et tagada sujuv üleminek kooli. Kõike seda peaks tegema mängulises ja lapse jaoks mõttekas vormis – lugeda ja kirjutada on vaja mingil eesmärgil, meeldiv saab see olla siis, kui laps tunnetab edu (niisiis peab materjal olema jõukohane). Keskendumine vigadele, kuiv trenn, täiskasvanu kontroll ja sund muudavad tegevuse selles vanuses ebaseeldivaks kohustusks. Nii nagu rääkima õppis laps vigu tehes, õpib ta ka lugema ja kirjutama vigade kaudu, mis on märguanded pigem täiskasvanule, kus vajab laps abi või mida tuleks talle õpetada.

Üleminek kooli

Lugemise ja kirjutamise edukas omandamine on koolis võimalik siis, kui lapsel on arenenud suuline kõne ning selge hääldus. Oluline on jutustamisoskuse tase, mida arendatakse ja mis areneb edasi koolis. Muutub materjali raskusaste, ent laps vajab ikka tuge (pildid, kavad jne) ning abi (täiskasvanu eeskuju, suunamine).

Kooli minev laps peaks tundma kõiki tähti (on kujunenud hääliku ja tähe vastavus) ning suutma kergemaid 1–2silbilisi sõnu kokku lugeda. Koolis jätkatakse häälikanalüüsi, millele lisandub täishäälikuid sisaldavate kõnetaktivariantide õige märkimine kirjas, st kuidas märgitakse lühikest, pikka, ülipikka täishäälikut. Lasteaias õpiti eristama/määrama vaid teistest pikemalt kostvat häälikut.

Koolis omandatakse keelemõisted (lause, sõna, häälik, täht). Kasulik on, kui laps on nendega kokku puutunud juba lasteaias. Õigekirjareeglite omandamise aluseks on lasteaias omandatud metakeelised oskused ehk keeleteadlikkus (tähelepanu pööramine sõna ja lause vormilisele küljele). Lasteaias keskendutakse sellele, kas laps tunneb ära vale keelekasutuse. Koolis teadvustatakse, mis on valesti ja miks on valesti (õpitakse reegleid). Suulise keelekasutuse teadvustamine ongi keelereeglite õppimise alus.

Õpioskuste omandamiseks koolis, oma tegevuse mõttes kavandamiseks ja kontrollimiseks (eesmärgi, näidise võrdlemine tulemusega) on oluline, et laps suudaks teha kokkuvõtteid tegevusest ja sündmustest, anda hinnanguid oma ja teiste tegevusele ning sõnastada oma tegevuskavu. Nende oskuste arendamisele tuleks juba lasteaias vanemates rühmades tähelepanu pöörata.

Soovitatav kirjandus ja õppevahendid

Hallap, M., Padrik, M. 2008. Lapse kõne arendamine. Praktilisi soovitusi kõnelise suhtlemise kujundamiseks. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lerkkanen, M-K. 2007. Lugema õppimine ja õpetamine alus- ja algõpetuses. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lukanenok, K., Tammemäe, T. 2004. Häälikuseade ja kõnearenduse harjutustik. Koolibri.

Karu, H., Laane, L. 2008. Kõnearendusmängud. Õppemänge koolieelikute sõnavara ja grammatika arendamiseks. Atlex.

Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. 2008. Toimetanud E. Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasutatud kirjandus

AEPS (Assessment, Evaluation, and Programming System for Infants and Children). 2002. Ed. D. Bricker. Paul H. Brookes Publishing Co.

Karlep, K. 1998. Psühholingvistika ja emakeeleõpetus. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Karlep, K. 2003. Kõnearendus: emakeele abiõpe II. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Koolieelsest kasvatuses lasteasutuses. Programm. 1987. Tallinn: Valgus.

Lugemise ja kirjutamise avatud algõpetus. 1998. Koostanud M. Padrik. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Põhihariduse lihtsustatud (abiõppe) õppekava. 1998. Haridusministeerium.

Vabariigi Valitsuse 29.05.2008 määrus nr 87 „Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava”.
– RT I 11.06.2008, 23, 152.

Екжанова Е. А., Стребелева Е. А. 2003. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание: программа. Москва: Просвещение.

Keele ja kõne õppimise arendavad tegevused lasteaias

Anne Uusen

Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste Instituudi
algõpetuse osakonna emakeeledidaktika dotsent

Keelest ja keele õppimisest

Lähtudes Michael A. K. Halliday (1973) vaatenurgast, et me õpime keelt, me õpime keele kaudu, me õpime keelest, võib üsna kindlalt väita, et kõik koolieelses eas laste tegevused arendavad ühtlasi keelt ja kõnet. Teisisõnu: väikesed lapsed õpivad keelt seda kasutades. Nad õpivad kuulama, rääkima, lugema ja kirjutama sisemisest suhtlemissoovist ajendatuna ning suurendavad oma sõnavara uusi vajaminevaid sõnu õppides, kuni saavutavad asjatundlikkuse. Lapsed õpivad keele vahendusel, st kaaslaste ja täiskasvanud inimestega suheldes saadakse teadlikumaks end ümbritsevast maailmast ning hangitakse uusi teadmisi. Kasutades päevast päeva keelt, õpivad lapsed keelest erinevaid asju, näiteks kuidas ja millal kasutada minevikku, kuidas moodustada küsimusi, mis sõnu on vaja kellegi või millegi kirjeldamiseks jne.

Milleks on siis õppekavas üldse vaja eraldi esile tuua keele ja kõne ainevaldkonda, kui kõik tegevused, k.a igapäevatoimingud, on nagunii ühtlasi keele arendamise tegevused? Loomulikult on see küsimus siin lihtsalt intrigeerimiseks, sest iga õpetaja teab, et kõik lastega (siin kontekstis pigem õpilastega) tehtav peab olema varem eesmärgistatud, teadlikult kavandatud ning ette valmistatud. Praktilises lasteaiaelus tähendab see õpetaja jaoks seda, et oma tööd plaanides tuleb alati ette läbi mõelda, milliseid keeleoskusi on võimalik kas või kõige igapäevasemas tegevuses või mängus arendada. Selleks ongi kõigepealt vaja teada (ja seega õppekavas fikseerida), mida mingis vanuses lapsele jõukohane, vajalik ja otstarbekas õpetada on.

Keeleteadlikkus ja keel üldse koosneb neljast valdkonnast (fonoloogia, morfoloogia, süntaks, semantika). Et laps oleks valmis (koolis) lugema ja kirjutama õppima, peab ta koolieelses eas omandama kõikvõimalike igapäeva- ja mängutegevustes eelkõige kuulamise ja rääkimise kaudu teatud vilumuse kõigis neljas valdkonnas. Õpetaja hooleks jääb neid tegevusi teadlikult kavandada, organiseerida ja juhtida (lähtuvalt oma õpilaste vanusest, arengutasemest ning võime-test). Teadlik kavandamine tähendab erinevate teoreetiliste teadmiste ja õpetamise põhimõtete kokkuviiimist praktilises õpetuses: näiteks teab õpetaja, et vaja on edendada laste teadlikust keele seaduspärasustest ja lauseehitusest (süntaktiline teadlikkus), nädala teema on näiteks „Milline on minu kodu” ning et lasteaiaaaliste (õpi)laste keel areneb enamasti kuulamis- ja rääkimisolukorras. Järelikult võib õpetaja kavandada sellesse nädalasse kuulamisolukorrad, kus:

- 1) lastel tuleb õpetaja öeldud koduteemalistest lausetest leida grammatilised vead (Mina elavad oma majas) ja/või öelda lause õigesti;

- 2) õpetaja ütleb lauseid, mille lõpust puudub kodus oleva ruumi nimetus (elutuba, köök jne). Lapsed ütlevad kooris puuduva sõna (*Emal teeb süüa KÖÖGIS. Televisorit vaatame ELUTOAS*).

Rääkimisolukorraks võib olla näiteks rühmatöö. Mängult toimub ehitusmess. Iga rühm on ehitusfirma, kes esitab ühe oma maja messile. Selleks tehakse rühmades suurele paberile maja pilt ja mõeldakse välja n-õ pakkumiskõne, sest messil käib iga rühma maja juures klient, kes soovib ühe majadest ära osta. Kliendiks on õpetaja. Sellise tegevuse vältel areneb nii *süntaktiline* kui ka *pragmaatiline* (keele kasutamine suhtlusolukorras) teadlikkus ning ühtlasi õpitakse muu hulgas kasutama matemaatika ja loodusõpetuse teadmisi (nt loendatakse tubade arvu; mõeldakse, mis materjale tuleb maja ehitades kasutada jne).

Alljärgnevalt toon mõne näite koolieelses eas laste keeleteadlikkuse arendamise kohta kuulamis- ja rääkimistegevuste kaudu (enamik näidetest on võetud „Kukeaubitsa” õpetajaraamatust, mille olen koostanud TEA kirjastusele). Siin pakutud näidistegevused (nende ees on märk ☺ ning need on väiksemas kirjas) on sobilikud koolieelikutele, aga hõlpsalt kohandatavad ka nooremate tarbeks. Suurem osa näidetest on tahtlikult antud kuulamisülesannetena, sest kuulamise teadlikku õpetamist on sageli alahinnatud.

Niisiis veel kord: lugemis- ja kirjutamisvalmidus eeldab laste fonoloogilist, morfoloogilist, süntaktilist ja pragmaatilist (semantilist) teadlikkust.

Fonoloogiline teadlikkus

Fonoloogiline teadlikkus tähendab keele häälikulisest struktuurist arusaamist ja sõnade häälikulise koosseisu analüüsimist, mis on ühtlasi vundamendiks hilisemale õigekirja õppimisele.

Arendavad tegevused

- Laulude, liisusalvide, luuletuste jms rütmi plaksutamine, koputamine jne
- Sõnajadade jätkamine algus- ja lõpuhääliku järgi (*rada - sada - vada; nali - nina - nuga*)

☺ Ahelmäng. Õpetaja nimetab kaks–kolm ühe ja sama tunnusega sõna (tunnust natuke rõhutada). Õpilased jätkavad kordamööda sobivate sõnadega. Õpetaja ei ütle, mille poolest on sõnad sarnased, vaid õpilased peavad selle ise avastama. Kes ütleb vale sõna, kordab juba öeldut või mõtleb ülemäära kaua, annab panti. Iga sõnarea järel lastakse mõnel õpilasel öelda, milliseid sõnu nimetada tohtis. Kui mäng on lõppenud, lunastatakse pandid. Kui õpilased ei leia, mille poolest sõnad sarnased on, võib õpetaja kõigepealt sõnu juurde öelda ja viimaks ka vihjeid anda.

KELL - TALL - MULL - (kull - null - pall - sall - pill - koll - mall - vill - vall - jne) – sõna lõpus on L või LL, kuidas õpilased ise sõnastavad)

LINA - LAPS - LUSIKAS - LABIDAS - LAUL – L sõna alguses

KALA - SULA - VALA - (tala - sala - kola - pala - kula - mõla - jne) – LA sõna lõpus

- Sõnade eristamine häälikulise koosseisu põhjal

☺ Õpetaja ütleb nimesid. Õpilased leiavad, milline ei sobi teiste hulka ja miks.

ANNE - ARTUR - LIISI - AKSEL – Liisi ei alga *a*-ga

LIISA - TRIINU - JUTA - KAISA – Triinu ei lõpe *a*-ga

RAIN - MARI - KAUR - PILLE – Pilles ei ole *a*-d

☺ Õpetaja ütleb sõnapaare. Kui tegemist on samade sõnadega, teevad õpilased ühe küki; kui need on erinevad, hüppavad lapsed kolm korda üles.

SUU - SUU; TUUL - KUUL; SUVI - TUVI; MUNA - MUNA; TULI - TUULI; VULIN - SULIN; KURI - KURI

Mis häälik kostis igast sõnast?

☺ Õpetaja ütleb sõnu. Õpilased löövad plaksu või teevad õpetaja äranägemisel midagi muud, kui kuulevad sõnas *a*-d.

EMA - ISA - VEND - ÕDE - KOER - KIISU - VANAEMA - MEMM

- Sõnades häälikute eristamine ja n-ö häälikutega mängimine (*karu - aru* jms)

☺ Võistlus kiiruse peale. Õpilased jagatakse kahte rühma. Õelda tuleb *u*-ga algavaid sõnu. Võetakse loosi, kumb rühm alustab. Rühmad peavad vaheldumisi nimetama *u*-ga algavaid sõnu. Mõelda ei tohi kauem, kuni õpetaja loeb kolmeni. Kumb rühm kiiremini sõnu ütleb, on võitja.

☺ Rühmadevaheline võistlus. Õpetaja nimetab hääliku *A* või *I*. Rühmad ütlevad järjekorras pärast omavahel kokkuleppimist (antakse näiteks nii palju aega, kuni õpetaja jõuab mõttes lugeda viieni) õpetaja ettemääratud tingimustele vastavaid sõnu (nt peab *a* olema sõna lõpus jms) (nagu seltskonnas mängitav võistulaulmine). Rühm, kes mõtleb liiga kaua, ei oska öelda või nimetab vale sõna, langeb sellest voorust välja. Viimasena mängu jäänud rühm saab punkti. Alustatakse mängu uue hääliku ja/või tingimusega. Kindlasti võetakse kasutusele ka häälikuühend *AI*.

☺ Õpetaja ütleb (häälides) häälikuid. Õpilased näitavad kokkulepitud tegevusega (tõstavad üles parema käe, kui on sõna), kas tegemist on tähendusliku sõnaga või lihtsalt häälikureaga. Sõna kor-ratakse kooris.

S-I-L (SIIL); L-U-N; A-V-I-N; L-E-P (LEPP); O-R-A-V (ORAV); U-M-L-I; M-E-T-S (METS)

- Sõnade pikkuse võrdlemine (*tuuleveski - maja; roos - päevalill*)

- Õpilaste nimede, laulude, muinasjuttude, juttude tegelaste jt nimede silpideks plaksutamine

☺ Õpetaja ütleb peategelaste nimed silpidena, lüües iga silbi juures plaksu: HEI-NA-KÜ-BAR, korra-takse koos lastega; VILT-SUSS, kor-ratakse koos lastega. Samamoodi jätkatakse teiste jututegelaste nimedega. Õpetaja plaksutab ka oma eesnime silpideks ja kordab koos õpilastega. Õpetaja võib ülesannet selgitades kasutada mõistet *silp*, ilma et seda õpilastele seletataks. Lapsed harjuvad tasa-pisi mõistega.

☉ Äraarvamismäng. Õpetaja plaksutab kellegi eesnime silpideks (kaks plaksu, nt MA-RI) ilma silpe ütlemata. Õpilane, kes arvab, et tegemist on tema nimega, tõuseb püsti. Kontrollitakse koos: öeldakse nimi silpidena koos käteplaksudega. Õpetaja kasutab taas mõistet *silp* ilma tähendust selgitamata. Kui mõisteid pidevalt kasutada, selgineb õpilastel nende tähendus iseenesest.

- Riimuvate sõnade leidmine
- Riimuvate ridade lõpetamine

☉ Õpetaja ütleb kaherealisi luuleridu (võimalikult sügiseteemalisi, sest nädalateema on „Sügis õues”), jättes teise rea viimase sõna ütlemata. Õpilased kuulavad ja ütlevad (õpetajaga koos) kooris puuduva sõna.

*Õues puhub vali tuul, aga meil on laulud ... (suul).
Väljas vihma sajab, lapsed õuest tuppa ... (ajab).
Päike särab kummikul nukral sügis ... (hommikul).
Sügisel on külmad ilmad, lastel ikka rõõmsad ... (silmad).*

- Kajamängu mängimine riimidega (*üttele tibu – saunas kasutame kibut; üttele nali – mulle maitseb kali*)

Morfoloogiline teadlikkus

Morfoloogia tegeleb sõnadega. Morfoloogiline teadlikkus tähendab lasteaiaaegse lapse jaoks seega sõnade eristamist lauses, sõnade silbitamist, sõnapiiri tajumist ning sõnade tähenduse teadmist.

Arendavad tegevused

- Sõnasedelite panemine last ümbritsevatele asjadele
- Piltidega sõnasedelitega tegutsemine

☉ Orienteerumismäng. Rühmaruumis on eri kohtadesse kinnitatud sõnasedelid piltidega ja värvimisjuhistega. Riietusruumis on näiteks seinal punase auto pilt või lihtsalt auto pilt punase ruudukesega ning sildil on sõna *AUTO*. Pesuruumis on laev (pilt, sõna ja värvivihjeks kollane), mängunurgas rong (pilt, sõna, värviks roheline) jne. Lastel on sedelid samade sõnadega (ilma piltideta), mille juures on ruut värvimiseks. Lapsed käivad ringi ja otsivad üles kõik sedelitel olevad sõnad. Kontrollitakse koos värvitud ruudukeste järgi.

- Sõnade eristamine lauses

☉ Õpetaja ütleb õpilastele koduga seotud lauseid. Õpilased loendavad, mitu sõna on lauses. Abiks kasutatakse väljalõigatud ristkülikuid/ruute või muid geomeetrilisi kujundeid, mille õpetaja on varem valmis joonistatud. Õpetaja ütleb 3–5sõnalisi lauseid parajas tempos, et lapsed jõuaksid iga sõna puhul ühe kujundi enda ette lauale panna.

Minu kodu on suures majas. Meil on kolm tuba. Köögis on pliit. Maie elab oma majas. Tal on suur aed. Koer Muril on suur kuut.

- Kõikvõimalikud tegevused liitsõnadega (n-ö sõnadega mängimine)

Süntaktiline teadlikkus

Süntaktilise teadlikkuse all mõistetakse keele seaduspärasuste ja lauseehituse tajumist ning kasutamist igapäevastes keelekasutusolukordades.

Arendavad tegevused

- Tuttava laulu või luuletuse esitamine monotoonselt. Õpilased kordavad ilmekalt.
- Juhendite andmine õpilastele
- Lausete jätkamine

☺ Õpetaja ütleb lauseid vastandsõnadega, nii et lause lõppu jääb üks vastandsõnadest. Õpetaja ütleb lause alguse, õpilased ütlevad kooris lause lõppu sobiva vastandsõna.

Ema on naine, isa on ... (mees).

Kindad pannakse kätte, sokid ... (jalga).

Sügisel on päevad lühikesed, aga ööd ... (pikad).

Päeval paistab päike, öösel paistab ... (kuu).

- Lausete parandamine (ja moodustamine). Õpetaja ütleb lauseid, kus on midagi grammatiliselt valesti (*Homme läksid kõik lapsed kinno. Piret jooksen kiiresti*). Õpilased ütlevad lause õigesti.

☺ Äraarvamise pantomiim. Mida keegi varakevadel õues teeb? Lapsed näitavad kordamööda pantomiimina, mida keegi varakevadel õues teeb. Seejärel küsib laps: „Mida ma teen?“ Teised vastavad: „Sa jooksed (hüppad; mängid peitust jne).“ Kes vastab õigesti, näitab ette järgmise tegevuse. Õpetaja võib lisaks küsida, mida keegi õpilastest päeval/öhtul tavaliselt teeb (*Anni, mida sa tavaliselt öhtul kodus teed?*) või mida tehakse varakevadel nädalavahetusel perega koos (*Mida te teete?*).

Pragmaatiline teadlikkus

Keele olemusest ja keele kasutamisest teadlik olemine ehk keele kasutamise oskus on alati olnud keele õpetamise peamine eesmärk. See tähendab, et isik tajub ja teab, millal, millest, kellega, kus ja kuidas rääkida (või üldse suhelda).

Arendavad tegevused

- Äraarvamisega kirjeldamismängude mängimine

☺ Äraarvamismäng. Õpetaja ütleb seinapildil oleva eseme või olendi kohta omadussõnu, mis-sugune keegi või miski on, nt *kandiline, puust, värviline* jne. Õpilased arvavad, keda või mida õpetaja kirjeldas. Kes arvab esimesena õigesti, saab hakata ise kellegi või millegi kohta omadussõnu ütleva. Tegevus jätkub nii kaua, kui õpetaja vajalikuks peab.

☺ Peitemäng. Õpetaja valib plakatilt mingi asja, mida õpilased hakkavad ära arvama. Tingimused kehtestatakse sõltuvalt õpilaste võimetest: õpilased võivad küsida erinevaid küsimusi (*Millises toas see asub? Mis värvi see on?* jne); õpilased küsivad kas-küsimusi, õpetaja tohib ainult vastata jah või ei (*Kas see on elus? Kas see on ülemisel korrusel?* jne).

- Tuttavale laulule, luuletusele vm võõra sõna lisamine. Õpilased leiavad, mis sõna on liigne.
- Üleliigse, puuduva vms sõnaga lausete ütlemine. Õpilased leiavad, mis on puudu.

☺ Õpetaja loeb ette lühikese jutu, kus igas lauses puudub üks ja sama sõna. Puuduva sõna asemel tuleb kas öelda näiteks *piip* või teha mingi heli (nt jalga vastu maad lüüa vms). Õpilased kuulavad ja arvavad, mis sõna puudub. Kes teab, sosistab selle õpetajale kõrva. Kui õpetaja on kõigi vastused teada saanud, öeldakse äraarvatud sõna kooris. (Puuduv sõna on *sügis*.)

... lähevad ilmad külmemaks ja vihmasemaks. Vanematele ... eriti ei meeldi, sest laste jalanõud on sageli porised. Lastele meeldib ... seenel käia ja värvilistes lehtedes mängida. ... saab korjata kasta-nimune ja tammetõrusid. Kui lastel algab kool, võib öelda, et ... on kätte jõudnud.

- Ebaloogiliste, valede, millegi poolest naljakate jms lausete ütlemine. Õpilased leiavad, mis on valesti.

☺ Õpetaja ütleb lauseid väljas viibimise vajalikkuse kohta. Osa väiteid on õiged, osa valed. Õpilased näitavad kokkulepitud tegevusega, kas väide on õige või vale (näitavad nt rohelist värvi sedelit tõese väite ja punast sedelit väärä väite korral).

*Värskes õhus tuleb olla palju sellepärast, et siis kasvad ruttu suureks.
Värskes õhk karastab ja haigused ei tule siis nii kergesti kallale.
Õues saab palju liikuda.*

☺ Õpetaja ütleb lauseid suve kohta. Õpilased sõnastavad lause nii, et see sobiks sügise kohta. Sõna *suvi* tuleb asendada sõnaga *sügis* ning omadussõna asemel tuleb öelda selle vastandsõna.

*Suvel on õues soe. (Sügisel on õues külm.)
Suvel on päevad pikad. (Sügisel on päevad lühikesed.)*

☺ Õpetaja ütleb pildi kohta lauseid (kes mida teeb). Õpilased ütlevad või näitavad kokkulepitud tegevusega, kas lause on õige või vale. Kui lause on vale, ütleb keegi õpilastest õige lause.

*Kass mängib klaverit.
Lohe ujub.
Päkapikk Pepe püüab vihmausse.
Prillidega päkapikk loeb sokki.*

Kõiki eespool kirjeldatud tegevustega sarnaseid keeleteadlikkust süvendavaid tegevusi tuleb loomulikult pakkuda käsiloleva teemaga seostatuna ning lähtuvalt igapäevastest suhtlusolukordadest, st luua ülesandele stsenaarium.

Mida veel silmas pidada?

Kindlasti peab silmas pidama, et keelteadlikkust tuleb arendada võimalikult eluliste keelekasutus-olukordade sarnaste või eluliste tegevuste eneste vältel. Õpetaja saab tegevusi ette valmistades mõelda kahel viisil.

1. Õpetaja kavandab kõigepealt tegevuse ning nopib sealt välja, milliseid keeleteadmisi ja -oskusi laps seeläbi kasutab ning omandab.

Keeleteadmised ja -oskused: ametliku telefonikõne alustamine ja lõpetamine, enda tutvustamine, küsimine, küsilause moodustamine, tähelepanelik kuulamine, sõnade ja lausete eristamine, sõnades häälikute eristamine (eriti kui on vaja näiteks mõne töömehe nimi meelde jätta või üles kirjutada jne), vajaduse korral öeldu kordamine jne.

☺ Paaristöö. Õpilased kujutavad ette, et neil on vaja kodus midagi liigutada, kuid ise nad seda teha ei jõua. Helistatakse vastavasse töökotta või ametiasutusse, kust saab tellida endale vajaliku seadme või masina ja töömehe. Laste ülesanne on mõelda välja ja etendada telefonivestlus. Paarilised jagavad ise ka rollid. Pärast esitamist arutatakse, kuidas tuleb ametlikke kõnesid alustada, kuidas lõpetada jne. Kust saab vajalikke telefoninumbreid otsida? Milline info on töömehe või seadme tellimisel oluline?

Keeleteadmised ja -oskused: enese lühitutvustus, kirjeldamine, seletamine, rollile vastava keelekasutuse valimine, loogiliste ja ebaloogiliste lausete eristamine, põhjenduste ja arvamuste esitamine ning eristamine, küsimuste sõnastamine, tähelepanelik kuulamine, enese asetamine teise suhtleja rolli (lisaks teistegi ainevaldkondade teadmised ja oskused).

☺ Rühmatöö. Igas rühmas on kolm last. Õpetaja kirjeldab olukorda, mida mängima hakatakse. Kaks rühmaliiget on autojuhid või jalgrattur ja jalakäija, kelle vahel juhtus liiklusõnnetus. Et avarii tegijad ei jõudnud kokkuleppele, kutsuti politseinikud. Iga rühm etendabki olukorda, kus omavahel selgitavad asja õnnetuse tekitanud liiklejad ja politseinikud. Mis juhtus, kuidas keegi olukorras käitub ja millega asi lõpeb, jäägu õpilaste välja mõelda. Õpilased jagavad ise ka rollid.

2. Õpetaja mõtleb, milliseid keeleteadmisi ja -oskusi ta lastes edendada tahab, ning kavandab selle järgi neid eesmärke kõige paremini täita võimaldava tegevuse.

Keeleteadmised ja -oskused: tähtede tundmine, räägitud keele seostamine kirjaliku keelega, sõnade eristamine häälikulise koosseisu põhjal, sõnade tähenduse mõistmine.

☺ Täheraamatu tegemine

1. Õpetaja valmistab ette paberitest raamatu.
2. Õpetaja lõikab välja tähed paksemast paberist. Ta otsib vanadest ajakirjadest iga tähega algavaid pilte ning lõikab need välja (suuremad lapsed teevad seda ise). Kui mõne tähega algavat pilti on raske leida, võib see täht olla ka sõna sees või tuleb pilt joonistada.
3. Õpetaja laseb lastel pildid ja tähed kokku panna.
4. Õpetaja laseb igale lehele liimida ühe tähe ja vastava pildi või teeb seda ise.
5. Õpetaja laseb lastel seda raamatut lugeda või loetakse seda koos.

Keeleteadmised ja -oskused: kirjeldamine, (omadus)sõnade kasutamine ja tähenduse mõistmine, tähepanelik kuulamine, sõnavara laiendamine.

☺ Õpetajal on kaasas kott erinevast materjalist tehtud asjadega. Õpilased pistavad kordamööda käe kotti ja võtavad kätte ühe asja seda välja võtmata. Lapsed kirjeldavad teistele, millisena asi tundub (kõva, krabiseb, läheb kortsu jne). Teised pakuvad, mis materjalist on kirjeldatav asi tehtud ning mis see on. Kes arvab esimesena õigesti, saab valida järgmise asja.

Meeles peaks veel pidama, et nii sageli kui vähegi võimalik tuleks lasteaias kasutada õpetamisvahendina draamat ja draamaelemente, ka pantomiimi, rollimänge ja nukuteatrit.

Draama aitab lapsel mõista ennast ja maailma, arendab keelelist väljendusoskust, julgustab end väljendama kehakeele kaudu, esinema rühmas ja individuaalselt, rääkimata sellest, et draama abil õpitakse keelt, keelekasutust, loovust, esinemisoskust, sotsiaalseid suhteid jne. Vähem tähtis pole ka draamas osalemise rõõm ja põnevus, mis toob vaheldust igapäevasesse lasteai ellu.

Lõpetuseks

Teadagi tuleb laste keelelise arengu tagamiseks lasteaiatöötajal teha ja teada veel palju muudki peale selle, millest selles kirjatükis on juttu, aga kõigest sellest rääkimine (ja veel enam kirjutamine) ei ole siinkohal võimalik. Peaasi, et laste keeleline arendamine oleks rõõmus ja huvitav tegevus, mitte pelgalt tähtede ega lugemise ja kirjutamise õppimine ning et kõike, mida lapsed ise teha suudavad, oskavad, jaksavad ja tahavad, saaksid nad teha ise. Õpetaja eesmärgistab, kavandab, suunab, juhendab ja abistab.

Kirjandus

Halliday, M. A. K. 1973. Exploration in the Function of Language. London: Arnold.

Valdkond „Eesti keel kui teine keel”

Monika Märka

*Tallinna Lasteaia Kraavikrõll juhataja asetäitja
õppe- ja kasvatustöö alal*

Kai Kuuspalu

*Tartu Maavalitsuse
haridus- ja kultuuriosakonna inspektor*

Sissejuhatus

Praeguseks on Eestis kujunenud olukord, kus kõigis peredes ei ole koduseks suhtluskeeleks eesti keel. Näiteks on kakskeelsete perekondade kõrval suur hulk mitte-eesti kodukeelega perekondi, kes on elanud siin juba ammu ning kelle vanemadki on siin sündinud (peamiselt vene kodukeelega elanikud). Väiksema osa moodustavad uusimmigrantide pered (elanud Eestis vähem kui 3 aastat).

Eesti Vabariigi õigusaktid ja mitmesuguste rahvusvaheliste konventsioonidega ühinemine on loonud eeldused tagada kõigile, sh rahvusvähemustest lastele, olenemata nende päritolust või keeletaustast, võrdsed võimalused ja võrdne hariduse kvaliteet. Koolieelne lasteasutus, kus õppe- ja kasvatustegevus toimub mingis teises kui eesti keeles, peab pakkuma kõigile lastele eesti keele kui teise keele õppe võimalusi. Eesti keele õppe osana tutvustatakse lastele ka Eesti kultuuri, rahvuslikke traditsioone ning rahvakombeid.

Keele ja kõne õpetuse eesmärgid, sisu ning korraldus

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) tunneb huvi eesti keele ja kultuuri vastu;
- 2) soovib ja julgeb eesti keeles suhelda nii eakaaslaste kui ka täiskasvanutega;
- 3) tunneb ära ja saab aru eestikeelsetest sõnadest ning lihtsamatest väljenditest;
- 4) kasutab lihtsamaid eestikeelseid sõnu ja väljendeid igapäevases suhtluses.

Valdkonna „Eesti keel kui teine keel” sisu on:

- 1) kuulamine;
- 2) kõnelemine;
- 3) eesti kultuuri tutvustamine.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) peetakse oluliseks eesti keelt kuulata ja omandada keeleoskus tegevuste käigus, kus sõnalist suhtlemist toetab kontekst (nt ümbritsevad esemed jmt);
- 2) pööratakse erilist tähelepanu erinevate meelte kaasamisele ja näitlikustamisele: kasutatakse miimikat, kehakeelt, žeste, intonatsiooni, muusikat, rütmi ja mitmesuguseid näitlikke vahendeid;
- 3) suunatakse last õpitavat keelt kasutama igapäevategevustes ning suheldes, luues selleks lapsi huvitavaid olukordi, sh väljaspool lasteaeda (kauplus, teater, spordivõistlus, õppekäik jm);
- 4) korraldatakse õpitut erinevates kontekstides ja suhtlussituatsioonides, keeleõpet seotakse teiste tegevustega: liikumise, laulmise, käelise tegevuse, vaatlemise jm-ga;
- 5) vestlusteemade valimisel lähtutakse lapse kogemustest, samateemalistest vestlustest rühmas või kodus (emakeeles);
- 6) valitakse mitmekesiseid pildirikkaid ja lihtsama keelega raamatuid ette- ja ühislugemiseks;
- 7) pedagoog rõhutab õige kõne mudelite kasutamist ning osutab vigadele delikaatselt, korrates sõna või fraasi korrektsena.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) mõistab lihtsamat argiteemalist eestikeelset kõnet;
- 2) tunneb ära õpitud sõnad ja väljendid, mõistab neid ning kasutab oma kõnes;
- 3) saab aru korraldusest ja toimib selle järgi;
- 4) saab aru lihtsast küsimusest ning vastab sellele õpitud sõnavara piires;
- 5) kasutab kõnes sobivaid viisakusväljendeid;
- 6) teab peast eestikeelseid luuletusi ja laule;
- 7) oskab nimetada mõningaid Eesti kohanimesid ja tuntud inimesi.

Mitte-eesti kodukeelega lastele eesti keele õppe korraldamine lasteasutuses

Siin elavad või siia elama asunud mitte-eesti kodukeelega laste vanemad saavad valida erineva õppekeelega koolieelsete lasteasutuste vahel. Lisaks on neil võimalik valida sobiv eesti keele kui teise keele õppimise mudel. Eri mudelid on eesmärgid ja tulemused erinevad, sõltudes eesti keele osakaalust:

- 1) eesti keele omandamine muu õppekeelega lasteasutuses eraldi tegevustena, mis on lõimitud teiste tegevustega (eesti keele osakaal on 5–15%);
- 2) eesti keele omandamine keelekümblusmetoodika baasil:
 - a) täieliku keelekümblusena (eesti keele osakaal on 100%, lapsed on üldjuhul mitte-eesti kodukeelega);
 - b) osalise keelekümblusena (eesti keele osakaal on 15–50%). Sellisel juhul on eesti keele õpe seotud konkreetse õpetajaga. Keelekümblusprogrammi põhimõte on *üks inimene, üks keel*;

- 3) eesti keele omandamine eesti õppekeele rühmas (eesti keele osakaal on 100%, enamik lapsi rühmas on eesti kodukeelega).

Lasteasutus sätestab oma õppekavas muu kodukeele laste õpetamise põhimõtted, milles kajastuvad lasteasutuse keeleõppevõimalused, valitud õppevormid, meetodika ja korraldus. Mitte-eesti kodukeele lapse õpetamisel eesti, vene või mõne muu õppekeele rühmas ei vastuta rühmaõpetajad lapse kodukeele arengu eest.

Olenemata lasteasutuse valitud õppemudelist, on soovitatav mitte-eesti kodukeele lastele eesti keele õpetamisel välja töötada lasteasutusesisene koostöövõrgustik, kuhu kuuluvad rühma meeskond, spetsialistid (eesti keele, liikumis- ja muusikaõpetajad, logopeed, erinevad terapeutid), juhtkond, lapsevanem. Juhul kui perel on olemas tugisik/tõlk, oleks soovitatav kaasata teda koostöövõrgustiku tegevusse. Koostöövõrgustiku eesmärgid on:

- 1) toetada last eesti keele õppimisel;
- 2) toetada lapse sotsialiseerumist eestikeelses keelekeskkonnas;
- 3) jälgida lapse eesti keele arengut;
- 4) toetada ja nõustada lapse perekonda;
- 5) toetada rühmaõpetajat mitte-eesti kodukeele lapse õpetamisel.

Soodsa keeleõppekeskkonna loomisesse kaasatakse kohalik omavalitsus, kellega koostöös tagatakse:

- 1) lapsele sobilik mängu- ja õppekeskkond (sh vajalikud õppevahendid);
- 2) õpetaja meetodikaalne väljaõpe (spetsialisti töölevõtmine või õpetaja koolituse organiseerimine);
- 3) eesti keele õpetamiseks vajalike meetodiliste abimaterjalide olemasolu;
- 4) mitte-eesti kodukeele lastega tegelevate õpetajate ja spetsialistide lisatasustamine võimaluse korral.

Keeleõpet korraldades tuleks ära kasutada eesti keele õppimise ja eesti keeles suhtlemise võimalusi, mida pakub igapäevane ümbrus (konkreetse lasteasutuse eripära, asukoht, sõpruslasteasutused jm). Lastele tuleks pakkuda võimalikult erinevat ja autentset keelekeskkonda (õppekäigud, teatriskäigud, ühisüritused eesti lasteasutustega jne), kus lapsel tekib vajadus teises keeles suhelda.

Keeleõppe lähtealused on järgmised:

- 1) keeleõppes peetakse oluliseks eesti keele kuulamist ja omandamist tegevuste vältel, kus sõnalist suhtlemist toetab kontekst (nt ümbritsevad esemed jmt);
- 2) keeleõppega on vaja tegelda järjepidevalt. Oluline on õpitut kogu aeg erinevates kontekstides ja suhtlussituatsioonides korrata ning aktiveerida: suunata last õpitavat keelt kasutama igapäevategevustes ja -suhtluses, luua selleks lapsi huvitavaid olukordi, sh väljaspool lasteaeda (kauplus, teater, spordivõistlus, õppekäik jm);
- 3) keeleõpe peab olema mänguline, vaheldusrikas ning lapsele huvitav. Laps õpib keelt mängu kaudu;

- 4) õpe peab olema mitmekesine ja pakkuma erilaadseid tegevusi: oluline on keelt kuulata ja omandada praktiliste tegevuste käigus, kus verbaalset suhtlemist toetab tugev mitte-verbaalne kontekst. Otstarbekas on õppes kasutada paindlikke lahendusi mitmesuguste tegevuste kaudu (liikumine, laulmine, käeline tegevus, igapäevatoimingud, mitmesugused eestikeelsed üritused);
- 5) keeleõpe on tulemuslikum, kui see on emotsionaalne ja haarab erinevaid meeli ning kui kasutatakse palju näitlikke vahendeid, miimikat, kehakeelt, žeste, intonatsiooni, muusikat ja rütmi;
- 6) eesti keele kui teise keele õpe peaks olema eelkõige avastusõpe, mida toetab õpetaja kiitus ja tunnustus. Laste kõnet korrigeerides osutab õpetaja delikaatselt vigadele ning rõhutab õige kõne mudelit;
- 7) vestlusteemasid valides lähtutakse lapse kogemustest, samateemalistest vestlustest rühmas või kodus (emakeeles);
- 8) valitakse mitmekesiseid pildirikkaid ja lihtsama keelega raamatuid ettelugemiseks ning ühiseks lugemiseks.

Eesti keele õpetamine mitte-eesti õppekeele rühmades

Eesti keele õppetegevusi korraldab eesti keele kui teise keele õpetaja. Õpe võiks toimuda väiksemates rühmades (mitte üle 12 lapse). Eesti keelt õpetatakse lõimitult lapse igapäevatoimingute, rühmas käsitletavate nädalateemade ja teiste õppetegevustega ning lasteasutuse muude ettevõtmistega. Eesti keele baassõnavara loomisel lähtutakse lasteasutuses käsitletavatest nädalateemadest ning lapse üldteadmistest.

Keeleõppe tegevuskordade soovitatav arv on 3–4aastastel lastel kaks korda nädalas, 4–5aastastel lastel kolm korda nädalas, 5–6- ja 6–7aastastel lastel neli korda nädalas.

Eesti keele õpetamine osalise või täieliku keelekümbelusega

Osalise keelekümbeluse korral on tegemist kakskeelse õppega, kus lasteasutus ise oma eripärast, personali kvalifikatsioonist, ruumidest, õppevahenditest ning muudest võimalustest lähtudes määrab lasteasutuse õppekavas eesti keeles korraldatavate õppetegevuste osakaalu ja sisu.

Täieliku keelekümbeluse puhul toimub rühmas kogu õpe ja kasvatus ning muu tegevus eesti keeles.

Keelekümbelusemetoodika rakendamise korral peab õpetaja olema läbinud sellealase koolituse ning juhutama oma õppe- ja kasvatustegevust kavandades väljatöötatud keelekümbeluse programmist.

Eestis on keelekümblusprogrammi põhimõtted järgmised:

- 1) üks inimene, üks keel;
- 2) järjekindel sihtkeele kasutus (õpetaja räägib ainult eesti keeles);
- 3) õppimine mängu kaudu (õpetajad toetavad sihtkeele kasutamist mängu ajal nii õues kui ka rühmas ning selleks korraldatud tegevuskeskustes);
- 4) lapsekeskne rühmaruum (lapsed eksperimenteerivad keelega julgelt, õppides oma vahetutest kogemustest ning suhtlemisest end ümbritseva maailmaga; õpetajad toetuvad laste huvidele, vajadustele ja tugevatele külgedele);
- 5) perekonna osalus (lastevanemad on teadlikud programmi põhimõtetest, kohtuvad pidevalt õpetajatega, et arutada laste edasijõudmist ja kodust tegevust lapse emakeele arendamisel; lastevanemad on õpetaja abilised väljasõitudel ning teistes tegevustes);
- 6) keeleõppeprogramm ning täiskasvanute ja laste ühine tegevus peavad olema kooskõlas laste individuaalse arenguga ning arvestama laste isikupära ja perekondlikku tagapõhja;
- 7) õpetajate koolitus, metoodiline nõustamine (koolitajate väljaõpe, õppematerjalide arendamine, õppekava koostamine, piirkondlike metoodiliste keskuste juurutamine).

Eesti keele õpetamine mitte-eesti kodukeelega lapsele eesti õppekeelega rühmas

Oluline on õpetaja valmisolek õpetada muust keele- ja kultuurirühmast pärit last. Selleks peavad õpetajal olema teadmised keele õpetamise metoodikatest ning konkreetse lapse kultuuritaustast, rahvuslikust eripärast ja traditsioonidest.

Õpetajad kavandavad rühma tegevuskavas (nädala-/kuukavades) rühma eripärast, aasta õppe-eesmärkidest ning nädala-/kuuteemadest tulenevalt sihipärase õppetegevuse (individuaalne tegevus, sõnavaratöö jms). Eesti keelt õpitakse üldjuhul kogu rühmaga plaanitud õppe- ja igapäevategevuste käigus. Oluline on õpetaja roll (ilmekus, žestid, näitlikustamine jms) mitte-eesti kodukeelega lapse tegevuste sisu ja tähenduse mõistetavaks tegemises. Soovitav on õpetada

lapsele uut sõnavara enne uue nädalateema tutvustamist. Niiviisi saaks laps õpetaja selletustest paremini aru ning lööks plaanitud tegevustes aktiivselt kaasa. Lisaks sellele tegeletakse mitte-eesti kodukeelega lastega 2–3-liikmelistes rühmades (kui ühes rühmas käib rohkem kui üks niisugune laps), vajaduse korral ka individuaalselt. Individuaalset tegevust kavandades, last õpetades ja tema eestikeelse kõne arengut jälgides arvestab õpetaja lapse eripära (kui palju ja millises valdkonnas laps toetamist/tähelepanu vajab, nn vaikiva perioodi arvestamine jm).

Oluline on rikastada lapse sõnavara ja arendada tema eestikeelset kõnet, lähtudes rühmas käsitlevatest nädalateemadest ning üldisest arengutasemest, et laps kohaneks võimalikult ruttu, saaks teda ümbritsevast kõnест aru ning võiks aktiivselt osaleda mängudes ja igapäeva-toimingutes.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Mitte-eesti kodukeelega lapsed mitte-eesti õppekeelega (inglise, vene jms) rühmas

Üldteema	3–4aastased	4–5aastased	5–6aastased	6–7aastased
Kuulamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi eesti keele vastu. 2. Kuulab ja tajub eesti keele kõla. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reageerib adekvaatselt lihtsamatele korraldustele. 2. Kuulab eestikeelset ettelugemist või jutustamist. 3. Mõistab lihtsamaid õpitud küsimusi. 4. Tunneb ära õpitud sõnad ja väljendid ning mõistab neid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reageerib adekvaatselt eesti keeles antud korraldustele. 2. Kuulab eestikeelset ettelugemist või jutustamist ning tunneb kuuldu pildil ära. 3. Mõistab õpitud küsimusi. 4. Tunneb ära õpitud sõnad ja väljendid ning mõistab neid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reageerib adekvaatselt eesti keeles antud korraldustele. 2. Kuulab ja mõistab kõnet, mis on vahetult seotud õpitud suhtlussituatsiooniga. 3. Mõistab etteloetud või jutustatud eakohase eestikeelse teksti põhisisu. 4. Mõistab esitatud küsimusi. 5. Tunneb ära õpitud/ omandatud sõnad ja väljendid ning mõistab neid.
Kõnelemine	<p>Kordab järele lihtsamaid sõnu.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab õpitud lihtsamaid viisakusväljendeid. 2. Tunneb aktiivset huvi asjade nimetuste vastu. 3. Kordab järele õpitud sõnu ning kasutab neid tuttavate esemete, tegevuste ja omaduste nimetamiseks. 4. Oskab vastata lihtsamatele küsimustele. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab õpitud viisakusväljendeid. 2. Kasutab õpitud sõnu esemete, tegevuste ja omaduste nimetamiseks. 3. Oskab koostada lihtsamaid fraase ja lauseid. 4. Kasutab endast rääkides sõna <i>mina</i>. 5. Vastab küsimustele õpitu piires. 6. Teab peast mõnda eestikeelset laulu või luuletust. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab elementaarseid viisakusväljendeid erinevates suhtlussituatsioonides. 2. Kõneleb õpitud sõnavara piires, suudab algatada ja lõpetada lihtsamat vestlust. 3. Vastab küsimustele ning oskab ise esitada lihtsamaid küsimusi. 4. Moodustab ise lihtsamaid fraase ja lihtlauseid. 5. Räägib õpitud sõnavara piires endast ja oma perest ning vestleb õpitud teemadel. 6. Teab peast mõnda eestikeelset luuletust ja laulu.
Lugemise ja kirjutamise alused		<p>Hääldab järele kuulnud sõnu.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi eesti keeles lugemise ja kirjutamise vastu. 2. Tunneb kirja pildis ära oma nime. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb eesti keele häälikuid ja tähti. 2. Hääldab korrektselt lihtsamaid häälikuid. 3. Tunneb kirja pildis ära mõned eestikeelsed sõnad. 4. Oskab kirjutada oma nime trükitähtedega.

Üldteema	3–4aastased	4–5aastased	5–6aastased	6–7aastased
Eesti kultuuri tutvustamine	Tunneb huvi Eesti rahvus-sümbolite vastu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb ära Eesti lipu ja oskab seda kirjeldada. 2. Oskab nimetada, mis riigis ta elab. 3. Tunneb huvi Eestis tähistatavate rahvakalendri tähtpäevade vastu. 4. Tunneb huvi eesti rahvaloomingu vastu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb Eesti rahvussümbolitest ära Eesti lipu, rahvuslille ja rahvuslinnu ning oskab neid nimetada. 2. Oskab nimetada mõningaid Eestis tähistatavaid riiklikke ja rahvuslikke tähtpäevi. 3. Oskab laulda mõnda tuntud eesti lastelaulu. 4. Teab mõnda eestikeelset liisusalmi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab ja oskab Eesti rahvussümbolitest kirjeldada Eesti lippu, rahvuslille ja rahvuslindu ning nimetab vähemalt kaks eesti rahvustoitu. 2. Oskab kirjeldada mõne Eestis tähistatava tähtpäevaga seotud kombeid, sh oma kogemuste põhjal. 3. Oskab laulda mõnda lihtsamat eesti rahvalaulu. 4. Tunneb ära eesti rahvarõivad.

Mitte-eesti kodukeelega lapsed keelekümblusrihmas (eesti keele osakaal 100%)

Üldteema	5–6aastased	6–7aastased
Kuulamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi eesti keele vastu. 2. Kuulab ja tajub eesti keele kõla. 3. Omandab oskused ja strateegiad, mis aitavad tal vaadates, kuulates ja lugedes eestikeelse teksti tähendusest aru saada. 4. Reageerib adekvaatselt eesti keeles antud korraldustele. 5. Tunneb tuttavas kontekstis ära lihtsamad õpitud sõnad ja väljendid ning mõistab neid. 6. Mõistab esitatud küsimusi. 7. Kuulab ja mõistab kõnet, mis on vahetult seotud suhtlussituatsiooniga. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reageerib adekvaatselt eesti keeles antud korraldustele. 2. Kuulab ja mõistab kõnet, mis on vahetult seotud suhtlussituatsiooniga, ning oskab sellele reageerida nii füüsiliselt kui ka verbaalselt. 3. Mõistab ettelõetud või jutustatud eakohase eestikeelse teksti põhisisu. 4. Mõistab esitatud küsimusi. 5. Tunneb ära õpitud sõnad ja väljendid ning mõistab neid.

Üldteema	5–6aastased	6–7aastased
Kõnelemine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab elementaarseid viisakusväljendeid. 2. Kordab järele õpitud sõnu ja fraase ning kasutab neid tuttavate esemete, tegevuste ja omaduste nimetamiseks. 3. Oskab koostada lihtsamaid fraase ja lauseid. 4. Kasutab endast rääkides sõna <i>mina</i>. 5. Vastab küsimustele õpitud sõnavara piires. 6. Teab peast mõnda eestikeelset laulu, luuletust, liisusalmi. 7. Tunneb aktiivset huvi asjade nimetuste vastu. 8. Hääldeb järele kuulnud sõnu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb ja kasutab õpitud viisakusväljendeid erinevates suhtlussituatsioonides. 2. Kõneleb õpitud sõnavara piires ning suudab algatada ja lõpetada vestlust. 3. Näitab üles keelelist initsiatiivi, teeb ettepaneku kõnelda. 4. Vastab küsimustele ja oskab ise esitada lihtsamaid küsimusi. 5. Moodustab ise lihtsamaid fraase ja lihtlauseid. 6. Kõneleb õpitud sõnavara piires, suudab algatada ja lõpetada vestlust, räägib endast ja oma perest ning vestleb endale olulistel teemadel omandatud sõnavara (või läbitud teemade) piires. 7. Teab peast mõnda eestikeelset luuletust ja laulu. 8. Tunneb aktiivset huvi kontakti loomise vastu täiskasvanute ja teiste lastega ka väljaspool lasteaeda. 9. Hääldeb õigesti uusi õpitud sõnu. 10. Kasutab keelt koos õpetajaga aktiivselt.
Lugemise ja kirjutamise alused	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb kirja pildis ära oma nime ja mõned eestikeelsed sõnad. 2. Oskab kirjutada oma nime trükitähtedega. 3. Tunneb huvi eesti keeles lugemise ja kirjutamise vastu. 4. Tunneb ära õpitud häälikud ja tähed ning nimetab neid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb eesti keele häälikuid ja tähti. 2. Hääldeb häälikuid korrektselt. 3. Tunneb kirja pildis ära eestikeelsed sõnad. 4. Loeb lihtsamat eestikeelset teksti. 5. Näitab huvi ja initsiatiivi eesti keeles kirjutamise vastu.
Eesti kultuuri tutvustamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi Eesti rahvussümbolite vastu. 2. Tunneb Eesti rahvussümbolitest ära Eesti lipu, rahvuslille ja -linnu ning oskab neid nimetada. 3. Teab ja oskab nimetada, mis riigis ta elab. 4. Oskab nimetada mõningaid Eestis tähistatavaid riiklikke ja rahvuslikke tähtpäevi. 5. Oskab laulda mõnda tuntud eesti lastelaulu, rahvalaulu. 6. Teab mõnda eestikeelset liisusalmi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab ning oskab Eesti rahvussümbolitest kirjeldada Eesti lippu, rahvuslille ja rahvuslindu. 2. Tunneb huvi Eestis tähistatavate rahvakalendri tähtpäevade vastu. 3. Oskab nimetada mõningaid Eestis tähistatavaid riiklikke ja rahvuslikke tähtpäevi. 4. Oskab kirjeldada mõne Eestis tähistatava tähtpäevaga seotud kombeid. 5. Oskab laulda mõnda eesti rahvalaulu. 6. Tunneb ära eesti rahvarõivad.

Mitte-eesti kodukeelega lapsed eesti õppekeelega rühmas*

Üldteema	Esimene poolaasta	Teine poolaasta	Järgnev periood (kuni kooliminekuni)
Kuulamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi eesti keele vastu. 2. Kuulab ja tajub eesti keele kõla. 3. Reageerib tegevustes kasutatavatele lihtsamatele korraldustele. 4. Tunneb ära lihtsamad õpitud sõnad ja väljendid tuttavas kontekstis ning mõistab neid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Reageerib adekvaatselt eesti keeles antud korraldustele. 2. Kuulab eestikeelset ettelugemist või jutustamist ja tunneb kuuldu pildil ära. 3. Kuulab ning suudab jälgida ja meeles pidada täiskasvanu eestikeelset seletust. 4. Mõistab esitatud küsimusi. 5. Tunneb ära õpitud sõnad ja väljendid ning mõistab neid. 6. Kuulab ja mõistab kõnet, mis on vahetult seotud suhtlussituatsiooniga. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mõistab ettelooetud või jutustatud eakohase eestikeelse teksti põhisisu. 2. Tunneb ära uued õpitud sõnad, mõisted ja väljendid ning mõistab neid. 3. Saab aru baassõnavara ulatuses.
Kõnelemine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb lihtsamaid viisakusväljendeid. 2. Näitab üles huvi esemete ja tegevuste eestikeelsete nimetuste vastu. 3. Kordab järele õpitud sõnu ning kasutab neid tuttavate esemete, tegevuste ja omaduste nimetamiseks. 4. Näitab üles huvi suhtlemise vastu ning vajaduse korral loob kontakti täiskasvanute ja teiste lastega. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab elementaarseid viisakusväljendeid erinevates suhtlussituatsioonides. 2. Oskab koostada lihtsamaid fraase ja lauseid. 3. Kõneleb õpitud sõnavara piires ning suudab algatada ja lõpetada vestlust. 4. Kasutab lihtsaid fraase ja lihtlauseid. 5. Oskab vastata küsimustele õpitud sõnavara piires. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Räägib õpitud sõnavara piires endast ja oma perest ning vestleb endale olulistel teemadel. 2. Teab peast mõnda eestikeelset luuletust ja laulu. 3. Vastab küsimustele ja oskab ise esitada lihtsamaid küsimusi. 4. Osaleb õppes aktiivselt. 5. Valdab aktiivselt baassõnavara rutiintegevuste ja läbivõetud teemade ulatuses. 6. Suhtleb iga päev eakaaslaste ja täiskasvanutega eesti keeles ning osaleb aktiivselt mitmesugustes tegevustes ja mängudes.
Hääldamine	Hääldeb järele kuulnud sõnu.	Hääldeb õpitud sõnu õigesti.	Hääldeb uusi õpitud sõnu õigesti.
Eesti kultuuri tutvustamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb huvi Eesti rahvussümbolite vastu. 2. Teab ja oskab nimetada, mis riigis ta elab. 3. Tunneb huvi Eestis tähistatavate rahvakalendri tähtpäevade vastu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab Eesti rahvussümbolitest nimetada ning kirjeldada Eesti lippu, rahvuslille ja rahvuslindu. 2. Oskab nimetada mõnd Eestis tähistatavat riiklikku ja rahvuslikku tähtpäeva. 	Vt valdkondade „Keel ja kõne” ning „Mina ja keskkond” eeldatavaid tulemusi.

* Laste arengut jälgides ja eeldatavaid tulemusi saavutades lähtub õpetaja eesti õppekeelega rühma õppekava erinevate vanuseastmete valdkondade eeldatavatest tulemustest.

Lapse keeleoskuse arengu hindamise põhimõtted

Lapse eesti keele omandamise tulemuslikkust hinnates on oluline olla kursis nii lapse üldise kui ka keelelise arenguga. Sestap peaks lapse eesti keele kui teise keele arengut hindama kõigi lapsega tegelevate pedagoogidega koostöös.

Eesti keele kui teise keele õppes hinnatakse eelkõige protsesse: laste osalemist, aktiivsust ja kaasahaaratust.

Kuna laste keeleline areng on erinev, siis on eeldatavate õpitulemuste saavutamine samuti isikuti erinev. Seetõttu hinnatakse lapse eesti keele kui teise keele arengut eelkõige tema enda varasemate tulemustega võrreldes.

Eesti keele õpetamine erivajadustega lapsele

Eesti keele õppe jõukohasust ning otstarbekust peab kaaluma laste puhul, kel on spetsiifilised kõnepuuded ja/või kognitiivse arengu mahajäämus. Üksikhäälikute artikulatsiooniga seotud logopeedilised probleemid ei takista üldjuhul eesti keele kui teise keele õppimist.

Otsuse lapse osaluse kohta eesti keele kui teise keele õppes teevad lapsevanem, rühmaõpetaja, eesti keele õpetaja (olemasolu korral), logopeed ning vajaduse korral eripedagoog. Sõltuvalt olukorrast koostatakse lapsele individuaalne arenduskava, mille väljatöötamises osalevad keeleõpetaja (olemasolu korral), rühmaõpetajad ja lapsevanem ning vajaduse korral kaasatakse ka erispetsialiste.

Koostöö lastevanematega

Lapsele teise keele õpetamise muudab tulemuslikumaks kõigi lapsega tegelevate õpetajate koostöö. Eraldi suure tööloõigu moodustab lasteaiatöötajate (eriti rühma- ja eesti keele õpetaja) koostöö lastevanematega. Oluline on vanemaid teavitada keeleõppe tänapäevastest põhimõtetest ja meetoditest, keeleõppe korraldusest lasteasutuses, kasutatavatest õppematerjalidest, õppisust ning lapse saavutustest. Lasteparemale kohanemisele aitab kaasa ka nii lapse emakeele kui ka lasteasutuse töökeele küsimuste varasem läbiarutamine ning kultuurierinevuste ja rahvusliku eripära käsitlemine.

Tähtis on nõustada lastevanemaid eesti keele õppe küsimustes. Seda võib teha näiteks rühmakoosolekutel, individuaalsete vestluste ajal, mitmesuguste keeleõppematerjalide jaotamise kaudu. Kasuks tuleb lastevanemate kursisolek nädala jooksul käsitletavate teemadega ning nende õppesisuga (laulud, luuletused, mängud, kunsti- ja liikumistegevused). Vanematele tuleb pakkuda võimalust osaleda lahtistes tegevustes, õppekäikudel ning Eesti-teemalistel ja eestikeelsetel üritustel.

Lasteasutuse pedagoogid on muust keele- ja kultuurirühmast pärit lapse perele koostööpartnerid, tutvustades eesti keelt ja kultuuri, toetades last tema oma rahvuskultuuri ja etniliste erinevuste säilitamisel ning võimaldades perel tutvustada oma kultuuri teistele lastele ja peredele rühmas.

Üleminek lasteaiast kooli

Sujuval üleminekul lasteaiast kooli on pedagoogide koostööl lastevanematega väga tähtis osa. Sõltuvalt lapse eesti keele arengu tasemest ja rühmas kasutatud õppemudelitest (tavaõpe, osaline või täielik keelekümbel, õppimine eesti õppekeele rühmas) saab õpetaja anda vanemale nõu lapsele jõukohase kooli valikul (muu õppekeele, keelekümbelklass, -kool või eesti õppekeele kool). Järjepidevuse tagamiseks oleks hea, kui laps saaks lasteaias õppida sama keelt, mis on valitava kooli õppekeel, või jätkaks õpinguid sama metoodikat kasutavas koolis/klassis.

Lasteasutuste ja koolide eesti keele kui teise keele õpetamise programmide järjepidevus on üldjuhul tagatud:

- 1) muu õppekeele lasteasutuse (kui õppemudeliks on eesti keele kui teise keele õpetamine eraldi tegevustena, eesti keele osakaal on 5–15%) ja muu õppekeele kooli vahel;
- 2) keelekümbelprogrammiga liitunud lasteasutuste ja koolide programmide vahel (kui laps käib keelekümbelasteaias ning asub sealt edasi õppima keelekümbelklassi);
- 3) eesti õppekeele lasteasutuse ja eesti õppekeele koolide programmide vahel.

Sõltuvalt lapse keelelisest arengust on võimalik eesti keele kui teise keele õpetamisel tagada sujuv üleminek kooli ka eesti õppekeele rühmast keelekümbelklassi või keelekümbelklassist eesti õppekeele kooli.

Soovitavad õppevahendid

Eesti keele tähestik (soovitatavalt pilttähestik) ja tähekaardid

Numbririda ja numbrikaardid

Kalender

Siltide komplekt aastaegade, kuude ja päevade nimetustega

Sõnasedelid (tooli, laua, ukse, seinaga jne tähistamiseks)

Lausekaardid ja -pildid, küsimuste ja mõistekaardid

Teatmeteosed

Helikassetid, CD-d, DVD-d ja videod ning vahendid nende kuulamiseks ja vaatamiseks

Ilmastikukalender

Seinakell

Eesti maakaart

Kõnearenduspildid ja Eesti rahvussümbolite näidised

Tahvlid teadete, laulusõnade, luuletuste, laste nimekirja, korrapidajate tabeli, päevakava, laste tööde jm õppes ja kasvatuses olulise tarbeks

Magnettahvel (millele saab ka kirjutada kirjutustarvetega ning kinnitada asju magnetiga)

Erineva sisuga kõnearenduspildid

Töövihikud või töölehed (kõnearenduspiltidega)

Arendavad mängud (sõnalotod, -pusled jne)

Õpetajate käsiraamatud

Eestikeelne lastekirjandus

Kirjandus ja käsiraamatud õpetajatele

Merila, M. 1999. Eesti keel muukeelses lasteaias: metoodilised soovitused. Tallinn: Haridusministeerium.

Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse Haridusprogrammide Keskuse projekti „Koolieelsetes lasteasutustes eesti keele kui teise keele õppe aluste loomine ja koolitajate koolitamine” raames väljatöötatud materjalid. 2005; <http://www.meis.ee/est/haridus/alusharidus>.

Eesti keele kui teise keele õppimist ja õpetamist soodustava keskkonna kirjeldus koolieelses lasteasutuses ning selle loomist toetavad materjalid

Kakskeelne infomaterjal lapsevanematele „Eesti keel varakult selgeks – mängides, lauldes ja suheldes!”

Kakskeelne infomaterjal lasteaiaõpetajatele „Kaheksa küsimust eesti keele õppe kohta”

Laste töölehed (4–5aastased; 5–6aastased; 6–7aastased)

Õpetajaraamat laste töölehtede juurde

Õppematerjal koolieelsete lasteasutuste eesti keele kui teise keele õpetajate põhi- ja täienduskoolituseks

Raamõppekava lasteaia keelekümbelrühmadele. 2003. Tallinn.

Rannut, Ü. 2000. Eesti keel kui teine keel alus- ja algõpetuses. Tallinn.

Rannut, Ü. 2003. Mitteverbaalsed strateegiad ja keeleline rikastamine teise keele õppes. Tallinn: TPÜ kirjastus.

Saarso, K. 2000. Sõnavara õpetamine. Tallinn: TEA Kirjastus.

Soll, M. 2004. Koostöö – lapse arengu võti. Ettekannete kogumik. Ilo.

Tilk, M. 1996. Alushariduse õppekava projekt. Tallinn.

Vare, S. 1999. Keelekümbel kui integratsiooni võti. Materjalide kogumik. Haridusministeerium.

Lastele mõeldud õppematerjalid

Asser, H., Kaskman, A., Küppar, M. 2000. Õpime eesti keelt koos Mütsiku ja Patsikuga. Serk.

Belova, S. 2006. Joonista ja jutusta. Integratsiooni Sihtasutus.

Krikk, L. 2002. Eesti keel tirtsudele ja põnnidele I ja II. Tallinn.

Lille, V. 2003. Tahan rääkida eesti keeles. Töölehed 6aastastele. Tartu Ülikooli Narva Kolledž.

Lille, V. 2003. Värvin ja räägin eesti keeles. Töölehed 5aastastele. Tartu Ülikooli Narva Kolledž.

Mürsepp, M. 2002. Minu pere, kodu ja sõbrad. Õppekomplekt. TEA.

Pesti, M., Kaev, K. 2001. Keelepildid.

Esimesed sõnad

Igapäevased asjad

Kodus

Puu- ja köögiviljad

Riided, jalanõud

Priimann, H. 2003. Kogu tarkust. Matemaatika töölehed. Tartu Ülikooli Narva Kolledž.

Ruusamäe, P. 2002. Asjad sinu kodus. Koolibri.

Saarso, K. 2002. Asjad minu kodus. Pildimäng. Ilo.

Sari „Loeme koos”. 2004. Ilo.

Kala, H., Tampere, M. Tere, päev. (Aeg)

Kebbinau, M. Ehitame maja. (Kodu. Sõidukid ja tänav)

Kebbinau, M., Meltsas, N. Meie läheme. (Sõidukid ja tänav)

Kebbinau, M., Meltsas, N. Meile meeldib. (Minu päev. Mänguasjad. Loomad. Linnud)

Kebbinau, M., Meltsas, N. Tants ümber puu. (Aastaajad. Taimed)

Pillmann, J. Kui ma suureks saan. (Mina)

Rannut, Ü. Seemnest kasvab puu. (Loodus)

Rannut, Ü. Meie vaatame muna. (Koduloomad)

Tampere, M., Kala, H. Tere, mida sa teed? (Kaupluses, arsti juures ja teiste elukutsetega kokkupuutumine)

Türbsal, L. Lugu Katist ja karudest. (Loodus. Minu pere ja kodu)

Türbsal, L. Olen juba suur. (Mina. Minu pere ja kodu. Sünnipäev)

Türbsal, L., Pillmann, J. Meie pere. (Minu pere ja kodu)

Soovitatavate trükiste lühitutvustus; <http://www.meis.ee/book.php?ID=33>.

Valdkond „Matemaatika”

Helle Sikka

**Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste Instituudi
algõpetuse osakonna matemaatikadidaktika dotsent**

Sissejuhatus

Matemaatika on oluline toimetulekuks igapäevaelus ning tihedalt seotud teiste valdkondadega. Alushariduse matemaatika õppe- ja kasvatuseesmärgid seavad hulga konkreetseid nõudeid ning taotlusi teadmiste ja oskuste kohta, mis peaksid tagama lapse toimetuleku koolis.

Matemaatikaõpetuse eesmärgid, sisu ja korraldus

Õppe- ja kasvatuseesmärgid on, et laps:

- 1) rühmitab esemeid ühe–kahe tunnuse alusel ja võrdleb esemete hulki;
- 2) järjestab esemeid suuruse ja asenditunnuse põhjal;
- 3) tunneb lihtsamaid ajamõisteid ning kirjeldab ja järjestab oma päevategevusi;
- 4) mõtestab loendamistegevust ja seoseid arvude reas;
- 5) mõistab mõõtmistegevust ja olulisemaid mõõtühikuid;
- 6) suudab kirjeldada ümbritsevat ruumi kujundimõistete abil;
- 7) näeb matemaatilisi seoseid igapäevatoimingutes.

Matemaatika sisu on:

- 1) hulgad, loendamine ja arvud, arvutamine;
- 2) suurused ja mõõtmine;
- 3) geomeetrilised kujundid.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) innustatakse last nähtuste ja esemete maailma korrastama ja kujundama ning selles orienteeruma, mille tulemusel laps avastab esemetevahelisi seoseid, leiab esemetes erinevusi ja sarnasusi ning oskab esemeid järjestada, rühmitada ja loendada;
- 2) harjutatakse last määrama enda asukohta ümbritsevate esemete suhtes, orienteeruma ajas ning kasutama vastavaid mõisteid oma tegevuse kirjeldamiseks;

- 3) seostatakse mäng, vaatlused, vestlused ja igapäevatoimingud matemaatikaga, ergutades sealjuures last kasutama erinevaid aistinguid: kuulmis-, nägemis-, haistmis- ning kompimisaistingut;
- 4) suunatakse last ümbritsevat matemaatiliselt kirjeldama (arvud, mõõtühikud, kujundite nimetused jm);
- 5) toetatakse üldistuseni jõudmist ja mõistete kujundamist erinevates objektides sarnaste ja erinevate tunnuste ning omaduste vaatlemise, võrdlemise, kirjeldamise ja sõnastamise kaudu.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) määrab esemete hulga ühise tunnuse ning jaotab esemeid kahe erineva tunnuse järgi;
- 2) võrdleb hulki, kasutades mõisteid *rohkem*, *vähem*, *võrdselt*;
- 3) teeb 12 piires loendamise teel kindlaks esemete arvu, teab arvude 1–12 järjestust ning tunneb numbrimärke ja oskab neid kirjutada;
- 4) liidab ja lahutab 5 piires ning tunneb märke $+$, $-$, $=$;
- 5) koostab kahe esemete hulga järgi matemaatilisi jutukesti;
- 6) järjestab kuni viit eset suuruse järgi (suurus, pikkus, kõrgus jm);
- 7) rühmitab esemeid asendi- ning nähtusi ja tegevusi ajatunnuse järgi;
- 8) kirjeldab enda asukohta ümbritsevate esemete suhtes, orienteerub ruumis, õuealal ja paberil;
- 9) oskab öelda kellaega täistundides;
- 10) nimetab nädalapäevi, kuid ja aastaaegu ning teab oma sünnikuud ja -päeva;
- 11) mõõdab esemete pikkust kokkulepitud mõõtevahendiga (pulk, nöör vms);
- 12) eristab kasutatavamaid raha- ning mõõtühikuid (kroon, sent, meeter, liiter, kilogramm) ning teab, kuidas ja kus neid ühikuid kasutatakse;
- 13) leiab erinevate kujundite hulgast ringi, kolmnurga, ristküliku, ruudu, kera ja kuubi ning kirjeldab neid kujundeid.

Loetletud õpitulemused on aluseks matemaatika õppimisele 1. klassis, kus arvude õpetus laieneb 20ni ja seejärel 100ni ning liidetakse ja lahutatakse vastava arvuhulga piires. Allpool on lühidalt tutvustatud **1. klassi** õppesisu, mille omandamisele pannakse alus lasteaias.

Arvud 10ni, liitmine ja lahutamine 10 piires:

- 1) arv kui loendamise tulemus, arvude rida 10ni;
- 2) numbrite kirjutamine;
- 3) arvude võrdlemine: võrratus, võrdus (märgid $>$, $<$ ja $=$ ning nende kasutamine);
- 4) paaris- ja paaritud arvud;
- 5) liitmine ja lahutamine 10 piires ning vastavate märkide kasutamine.

Suurused:

- 1) pikkusühiku sentimeeter kasutamine (sirglõigu pikkuse mõõtmine joonlauaga ning nõutava pikkusega sirglõigu joonestamine);
- 2) pikkusühik meeter ja mõõtmine;
- 3) massiühik kilogramm ja mahuühik liiter;
- 4) kroon ja sent ning krooni saamine 10-, 20- ja 50-sendistest müntidest;
- 5) kellaaja määramine täis-, veerand-, pool- ja kolmveerandtundides;
- 6) tekstülesannete koostamine, analüüsimine ja lahendamine.

Geomeetrilised kujundid:

- 1) ruumiliste ja tasandiliste kujundite tundmine ning kirjeldamine (kuup, ruut, kera, ring, risttahukas, ristkülik, püramiid, kolmnurk, nelinurk, viisnurk, kuusnurk);
- 2) kujundite osad (tahud, servad, tipud, küljed, nurgad), nende leidmine ja nimetamine;
- 3) punkt, sirgjoon (sirge), kõverjoon, sirglõik.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Üldteema	2–3aastased	3–4aastased	4–5aastased
Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine	<ol style="list-style-type: none"> Rühmitab esemeid ühe sarnase tunnuse (värvus, kuju, suurus vms) järgi hulgaks. Leiab erinevate esemete hulgast <i>palju</i> ja <i>üks</i>. Loendab asju kolme piires ning vastab küsimusele <i>mitu on?</i>. 	<ol style="list-style-type: none"> Otsustab, kas nimetatud ese kuulub (ei kuulu) moodustatud hulka. Paaride moodustamisega (üksühesesse vastavusse seadmisega) saab teada, et esemeid on võrreldavates hulkades <i>sama palju</i>, <i>ühepalju</i> ehk <i>võrdset</i>. Loendab 5 piires ja tunneb arvude rida 5ni. 	<ol style="list-style-type: none"> Rühmitab esemeid, olendeid kahe erineva tunnuse alusel (rühma lapsed on poisid ja tüdrukud). Võrdleb esemete hulki paaridesse seades ning otsustab, mida on <i>rohkem kui</i>, <i>vähem kui</i>. Tutvub arvudega 10ni.
Suurused ja mõõtmine	Näeb ja leiab esemetes erinevusi (<i>suur - väike</i>).	Võrdleb (järjestab) kahte eset suuruse (<i>suurem - väiksem</i>), pikkuse (<i>pikem - lühem</i>), laiuse (<i>laiem - kitsam</i>) järgi ning kasutab mõisteid.	<ol style="list-style-type: none"> Järjestab esemeid kõrguse järgi (<i>kõrgem - madalam</i>). Järjestab 3 eset suuruse, pikkuse, laiuse ja kõrguse järgi.
Geomeetrilised kujundid	<ol style="list-style-type: none"> Leiab samasuguse kujundi peale-, kõrvuti- või sisseasetamise teel. Kompimise-veeretamisega eristab ümmargusi ja kandilisi esemeid, sh ringi ja ruutu. 	Eristab kolmnurka ja nelinurka ning leiab kujunditega sarnaseid esemeid rühmatoast, õuest ja tänavalt.	Näeb ja oskab kirjeldada ruudu ning ristküliku sarnasusi ja erinevusi ning leida sarnaseid kujundeid ümbritsevast.
Orienteerumine ajas	Vestleb <i>ööle</i> ja <i>päevale</i> iseloomulikust ning matkib tegevusi mängus.	<ol style="list-style-type: none"> Leiab aastaegadele iseloomulikke tunnuseid (piltidel, vestluses vm). Eristab <i>hommikut</i> ja <i>õhtut</i> (kirjeldab tegevusi). 	Teab ööpäeva osi <i>hommik - päev - õhtu - öö</i> ; kirjeldab tegevusi ja sündmusi <i>eile - täna - homme</i> .
Orienteerumine ruumis	Orienteerub oma kehal ja näitab, mis asub <i>ülal - all</i> , <i>kõrval</i> , <i>ees - taga</i> .	Määrab teiste laste ja esemete asukohta enda suhtes: <i>ülal - all</i> , <i>ees - taga</i> (<i>minu ees</i> , <i>minu taga</i> jne).	<ol style="list-style-type: none"> Määrab enda asukohta teiste laste ja asjade suhtes (<i>seisan Alo taga; olen tahvli ees</i>). Määrab vasakut ja paremat poolt.

Tabelis kirjeldatud matemaatikateemade õpetamise metoodikast on kirjutanud Urve Andressoo (1979; 1985) ja Asta Rohtla (1975). Raamatute väljaandmise aastatest ei tohiks heituda, sest sedasama matemaatika põhivara ja õpetamise võtteid kasutatakse praegugi.

Lasteaiamatemaatika on eelkõige nn asjade maailma korrastamine, et laps orienteeruks teda ümbritsevate esemete ja nähtuste maailmas: leiaks asjades erinevusi (järjestaks) ja sarnasusi (rühmitaks), oskaks määrata enda asukohta ümbritsevate esemete suhtes, orienteeruks ajas ning valdaks vastavaid mõisteid oma tegevuse kirjeldamiseks. Seega pannakse asjade maailma korrastamisega alus arvude õpetamisele ja arvutamise mõistmisele. Käelisi ja sõnalisi (mõttelisi)

5–6aastased	6–7aastased
<ol style="list-style-type: none"> 1. Loendab 12 piires, teab arvude rida 12ni. 2. Oskab nimetada antud arvule eelnevat/järgnevat arvu. 3. Tunneb numbrimärke. 4. Võrdleb arve (<i>on suurem kui, on väiksem kui</i>). 5. Paneb kokku kahe hulga esemed ja liidab. 6. Võtab ühest hulgast esemeid ära ja lahutab. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mõtestab arvude rida 12ni. 2. Liidab ja lahutab 5 piires ning tunneb ja kasutab vastavaid sümboleid (+, -, =). 3. Oskab koostada matemaatilisi jutukehi kahe etteantud hulga järgi.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Järjestab kuni 5 eset suurustunnuse järgi. 2. Leiab vaadeldavast objektist silma järgi <i>suurema - väiksema - sama suure</i> ning kontrollib objekte kõrvutades. 3. Hindab kaugust silma järgi. 4. Mõõdab pikkust, laiust ja kõrgust kokkulepitud mõõtevahendiga. 5. Järjestab raskuse ja paksuse järgi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab igapäevaelus kasutatavaid pikkusmõõte cm, m ja km; massimõõtu kg ning mahumõõtu liiter; rahaühikuid kroon ja sent ning kasutab neid mängutegevustes. 2. Mõõdab pikkust, raskust ja vedelikku kokkulepitud mõõtevahendiga.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Koostab mustreid, laob pilte kujunditest. 2. Rühmitab kujundeid vormi, suuruse, värvuse vm järgi. 	Eristab ruumilisi kujundeid (kuup, kera, risttahukas, püramiid) tasapinnalistest kujunditest (ruut, ring, ristkülik ja kolmnurk).
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kirjeldab tegevusi erinevatel nädalapäevadel ja teab nädalapäevade järjestikuseid nimetusi. 2. Eristab mõisteid <i>kiiresti - aeglaselt, varsti, hiljem, kohe</i>. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab kuude nimetusi ning enda sünnikuud ja -päeva. 2. Määrab kellaega täistundides ning koostab päevakava. 3. Kasutab kõnes õigesti sõnu <i>enne, praegu, hiljem - varem, noorem - vanem</i>.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Määrab eseme asukohta teise eseme suhtes: <i>all - peal, kohal, keskel, äärel, vasakul - paremal</i>. 2. Orienteerub ruumis (õues) juhendite järgi. 	Orienteerub tasapinnal (paberil).

tegevusi, mille abil õpetame lasteaiamatemaatikat, on kirjeldatud Endel Noore ja Ingrid Rohtla õpetajaraamatus (2004).

Lasteaiaõpetaja käsiraamatus (2005) on paljude teemade hulgas kõneldud ka matemaatiliste mõistete õpetamisest lasteaias: soodsa tegevus- ja õpikeskkonna loomisest ning olulisemate mõistete õpetamisest. Raamatus on hulk meetodilisi soovitusi kehade ja kujundite, hulkade, loendamise ja arvutamise ning suuruste mõõtmise kohta, on kirjeldatud praktilisi ning huvitavaid võtteid ja mängu õpetamiseks. Selles artiklis on valikuliselt meetodilisi soovitusi lasteaiamatemaatika teemade kohta.

Hulgad, loendamine, arvud ja arvutamine

Hulki moodustatakse käelis-sõnalises tegevuses asju rühmitades, st laps leiab ümbritsevates esemetes sarnasust. Õpetaja aitabki lapsel aru saada, et esemeid saab ühendada hulgaks, kui neil on vähemalt üks ühine tunnus: need on mänguasjad, vaasis on lilled jne. 2–3aastane eristab ka paljut ühest ning teab vastavaid mõisteid. Mõistet *palju* selgitades toome näiteks erineva arvu asju, et lapsed tajusid n-ö umbmäärast hulka (palju toole rühmatoas, aga üks tahvel). Mõisted tuleks seostada erineva suuruse ja kujuga ning erineva paiknevusega: üks suur ja palju väikseid palle; üks suur kollane pall laual ja palju punaseid palle laua all. Kahe hulga elementide võrdlev tajumine algab esemete seadmisest paaridesse (üksühesesse vastavusse): igale alustassile tass jms. Seame asju üksteise peale ja kohakuti. Mõistetest tutvustame esmalt *sama palju, ühepalju* ehk *võrdselt* (3–4aastastele) ning seejärel *on rohkem kui, on vähem kui* (poisse on rohkem kui tüdrukuid). Algul võrreldakse kuni 5 esemest koosnevaid hulki. 4–5aastased rühmitavad esemeid kahe erineva tunnuse alusel, st jaotavad hulka osahulkadeks, näiteks lilled vaasis on tulbid ja nartsissid jne. Algul leiavad lapsed hulgale ühise nimetuse ning siis analüüsivad sellesse kuuluvaid esemeid täpsemalt.

Arvud saame loendades: 3–4aastased tutvuvad arvudega kuni 5ni ning loendavad 5 piires. Järgmises vanuserühmas loendatakse 12 piires, tutvutakse vastavate arvudega ja teatakse arvude rida. Lapsed õpivad tundma numbrimärke (numbrikaardid) ning teevad eeltööd numbrite kirjutamiseks (mustrite joonistamine). Oluline on, et laps oskaks siduda omavahel loendatud esemete hulga arvsõnaga ja vastava numbriga.

Et arvu mõiste kujunemisel on oluline erinevate analüsaatorite osavõtt, siis loendame ka helisid ja liigutusi. Lasteaias tutvume järgarvu mõistega – *mitmes on?*.

Liitmist ja lahutamist õpetades on tähtis selgitada nende tehete olemust: liitmine on esemete hulkade ühendamine. Näiteks on rühma ees 3 poissi ja 1 tüdruk tuleb juurde, nüüd on kokku 4 last (sama sümbolitega: $3 + 1 = 4$). Lahutamine on hulgast osa eemaldamine (läks ära, sõin ära jms). Käsiraamatus „Laps ja lasteaed“ (2005) on mängu ja võtteid selle teema õpetamiseks ning on selgitatud, kus võib kasutada sümboleid (+, –, = jm) ning kus hulkadel baseeruvat terminoloogiat (*on võrdselt, rohkem/vähem kui* jm).

Suurused ja mõõtmine

Lisaks esemete rühmitamisele sarnaste tunnuste järgi (hulkade moodustamine) leiavad lapsed ümbritsevates esemetes erinevusi (järjestamine). Kolmandal eluaastal samastavad nad mõistega *suur - väike* veel muid suurustunnuseid, nagu pikkus, laius ja eriti kõrgus. Lapsed annavad sageli üldisema hinnangu seepärast, et täiskasvanudki räägivad nii ja lapsed ei diferentseeri neid mõisteid. Neljandal eluaastal võrdlevad lapsed esemeid suuruse, pikkuse ja laiuse järgi. Kõrguse tunnust iseloomustatakse veel tihti suurusega. Viiendal eluaastal eristab laps kõrguse tunnust ning võrdleb 3 eset suurustunnuse järgi (*väike - suurem - veel suurem, lai - kitsam - veel kitsam* jne) ning kasutab mõisteid *suurem, väiksem, ühesuurused*. 6–7aastased eristavad kõiki üksikuid suurustunnuseid, tajuvad suurustunnuse suhtelisust (sinine pall on suurem kui kollane, kuid samas väiksem kui punane), mõõdavad kaugust ja pikkust (ka vedelikku, massi) kokkulepitud mõõtevahenditega (samm, nööri, tass, purk vmt), tutvuvad sagedamate mõõtühikutega, teavad, kus ja milleks neid kasutatakse igapäevaelus, ning kasutavad neid mängutegevustes.

Esemeid järjestades asetame need üksteise peale, kõrvuti, sisse või otsakuti nii, et mingi suurustunnuse erinevus oleks hästi näha.

Suursi õpetades on tähtis arendada silmamõõtu: leida vaadeldavast objektist silma järgi suurem või väiksem ja siis kontrollida neid kõrvutades; hinnata silma järgi kaugust ning siis kontrollida seda mõõtes. Lapsed võiksid arvata, mis asjad on nendest raskemad, ja need paberile joonistada. Seejärel saab arutleda massi üle, kaaluda näiteks kahes käes erineva raskusega esemeid jne. Koolieelikud võiksid ju ka teada ja uurida n-õ enda küljes olevaid mõõte: jalg, vaks, küünar, sammupikkus.

Kehad ja kujundid

Üks meid ümbritsevate esemete omadusi on erinev vorm ning lapsed suudavad juba varakult eristada esemeid vormi järgi.

Lastele tuleb anda võimalusi tegelda erinevate esemetega, sealjuures tutvuvad nad kompides ja vaadeldes esemete vormiga. Esmalt libistab õpetaja käega mööda eseme pinda, servi, tippu jm, n-õ joonistab selle kuju ja nimetab vormi, siis teevad sedasama lapsed. 2–3aastased eristavad ümmargusi (pall, lõngakera) ja kandilisi (klots) esemeid – ühed veerevad ja teised mitte. Miks? Nad tutvuvad ringi ja ruuduga – ka neist üks veereb ja teine mitte. Lapsed leiavad nimetatud kujundeid pealeasetamise teel (*Leia samasugune*), joonistavad õpetajaga koos õhus ringi ja ruutu.

Uut kujundit tutvustades anname selle nimetuse, uurime olulisi tunnuseid, leiame kujundeid ümbritsevast ning otsime kujundi sarnaseid esemeid rühmatoast, kodust ja õuest (liiklusmärgid tänaval jm).

3–5aastased tutvuvad nelinurga ja kolmnurgaga, võrdlevad nende tunnuseid, loendavad külgi ja tippu, kirjeldavad ning võrdlevad ruutu ja ristkülikut (ristkülik on nagu ruut, ainult pikem). 5aastased teevad keerukamaid kujundite rühmitamise harjutusi, kus on rohkem võrreldavaid objekte, mida võib rühmitada lähtuvalt vormist, värvist, suurusest vm. Sellise tegevuse jaoks on hea kasutada geomeetriliste kujundite komplekte. Lapsed teevad kujunditest mustreid, jätavad meelde erinevate kujundite asukohad ning kirjeldavad, mis on keskel, üleval, all, vasakul, paremal jne. 6–7aastased eristavad ruumilisi kujundeid (kera, kuup, risttahukas, püramiid) ja teavad õpitud tasandilisi kujundeid (ring, ruut, ristkülik, kolmnurk). Lapsed mõistavad, et kui kuup paberile panna ning ümber tahu joon tõmmata, siis on see ruut.

Eespool nimetatud käsiraamatus on kirjeldatud ka kujundite õpetamise ning ühtlasi laste ruumitaju arendamise võtteid, vahendeid ja mängu.

Orienteerumine ajas

Juba enne kooli loome lastel teatud kujutlusi ajast, õpetame neid ajas orienteeruma ning õigesti tarvitama ajamõisteid. Teadlikku aja tunnetamist raskendab asjaolu, et aeg muutub pidevalt, seda ei saa tagasi pöörata ega otseselt meelttega tajuda. Seega tunnetavad lapsed ajakulgu ja tema tagasipöördumatust halvasti, kuna seda ei saa näitlikustada. Ajataju kujuneb hiljem ja aeglasemalt kui ruumitaju ning selle tajumine on subjektiivne.

Esmalt hakkavad lapsed eristama ööpäeva osi tänu kindlatele tegevustele ja nende omavahelelisele järgnevusele. Lapsed seostavad ajalõike enda jaoks tähtsate sündmustega: jõulud on talvel, sünnipäev on juunis jne.

Kõige lihtsam on aru saada mõistetest *öö* ja *päev* (2–3aastased), kuna siin on inimeste tegevuse ning pimeduse ja valguse kontrast. Vesteldakse ööle ja päevale iseloomulikust, vaadatakse pilte, matkitakse tegevusi mängudes. 3aastased kirjeldavad tegevusi *hommikul - õhtul*. 4aastased kirjeldavad lisaks ööpäeva osadele tegevusi ning sündmusi *eile - täna - homme*.

5-6aastased tutvuvad nädalapäevade nimetustega ja saavad ülevaate nädala olemusest: 7 päeva moodustavad nädala, igal päeval on oma nimetus ning need on õiges järjekorras. Nädalapäevade nimetused omandavad lapsed selles järjekorras, mis on seotud meeldivamate sündmustega (laupäev ja pühapäev kui oodatud puhkepäevad jm). Nädalapäevade õpetamise seostame järgarvudega (nädala esimene päev on esmaspäev, teine teisipäev jne). Nädala olemusest tekib arusaam, kui koostada nädala huvitavate sündmuste kalender (ka ilmastikukalender).

Aastaaegadest ja nende järgnevusest saavad lapsed ülevaate, kui seostada õpetus muutustega looduses, inimeste erinevate töödega aias ja tänaval ning riiklike pühadega. Ka kuude nimetusi ei anna me formaalselt, vaid seostame igale kuule iseloomulikuga, eriti looduses. Koolieelikud määravad kellaaega täistundides ning koostavad oma päevaplaani.

Endel Noore ja Ingrid Rohtla õpetajaraamatust (2004) võib leida luuletusi ajamõistete õpetamiseks.

Lõpetuseks: ajamõistete kujundamisel on vajalik kogemuste mitmekesisus ning erinevate meeleliste kogemuste hulk, et kujuneksid abstraktsed mõisted.

Orienteerumine ruumis

Ruumiline orientatsioon on mitmetahuline ning eeldab tähelepanu, mälu ja mõtlemise osavõttu ning arendamist. Kitsamas tähenduses mõistame ruumis orienteerumist kui orienteerumist koha suhtes, mida võib jaotada järgmiselt:

- 1) eseme asukoha määramine endast lähtudes (*minu ees on laud, minu taga seisab Kai, minust vasakul on uks*);
- 2) enda asukoha määramine teiste inimeste ja objektide suhtes (*olen Risto ees, istun laua taga*);
- 3) objektide omavaheliste ruumiliste asetuste määramine (*tool on kapist paremal*).

Lähteks ruumis orienteerumisele on orienteerumine oma kehal, mis põhineb kolmel sõnapaaril: *üleväl - all, ees - taga ja vasakul - paremal*. Kõige kergemini omandatavad on vertikaaltelge mööda minevad suunad *üleväl (peal) - all, üles - alla*. Seega alustame kehaosade nimetuste õppimist, näitamist ja orienteerumist oma kehal: *Mis on sul ülevälpool kaela? Mis on kõrval? Mis on allpool põlvi? Mis on ees/taga?*

Järgneb orienteerumine endast lähtuvalt ning sõnapaaride *üleväl - all, ees - taga* kasutamine kõnes (3–4aastased). Enda asukohta teiste objektide suhtes määrates tuleks arvestada seda, et lapsel on lihtsam määrata enda asumist teise inimese suhtes (sellest alustamegi). Samuti on lapsel kergem määrata ennast nuku, karu jms kui kapi, laua vm tehisobjekti suhtes.

Objektide omavahelisi ruumilisi asetusi on lihtsam määrata, kui esemed on paigutatud suhteliselt väikesele pinnale (nt lauale). Niisiis loome algul õpetussituatsioonid piiratud pinnal.

5–6aastastel on vastassuuna eraldamise ülesanded raskemad, sest suureneb esemete arv, mille asukohta määratakse (2–6), ning suurenevad lapse ja objektide vahekaugused. Lapsed liiguvad ka kindlas suunas juhendite järgi ning muudavad liikumissuunda (*mine ukseni, pööra paremale ...*). Et lapsed saaksid täita liiklusreegleid, peavad nad hästi teadma vasakut ja paremat poolt.

Lisaks ruumis orienteerumisele õpivad lapsed orienteeruma tasapinnal (paberil): *Joonista kolmnurk lehe keskele, üles paremasse nurka joonista 2 kuuske jne.*

Lõpetuseks rõhutagem, et on tähtis, et laps näeb matemaatikat igapäevastes tegevustes, õpib matemaatikat mängu kaudu, sest selles ta jäljendab tegelikkust ning väljendab oma uudishimu. Õppida matemaatikat mängu kaudu on huvitav, motiveeriv ja lõbus.

Õppevahendid

Värviliste pulkade komplekt
Geomeetriliste kujundite komplekt

Kirjandus (viidatud tekstis ja soovitatav õpetajale)

Andressoo, U. 1979. Matemaatiliste mõistete omandamise metoodikast koolieelses eas. Tallinn: EKKH MN.

Andressoo, U. 1985. Abiks lasteaialaste matemaatiliste mõistete kujundamisel. Tallinn: EKKH MN.

Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat. 2005. Koostanud L. Kivi, H. Sarapuu. Tartu: Atlex.

Noor, E., Rohtla, I. 2004. Matemaatika koolieelikutele. Õpetajaraamat. Tallinn: Koolibri.

Rohtla, A. 1975. Matemaatiliste kujutluste arendamisest koolieelsetes lasteasutustes. Tallinn: EKKH MN.

Valdkond „Kunst”

Tea Oll

Tallinna RaM Veskimöldri Lasteaia
juhataja asetäitja õppe- ja kasvatustöö alal

Sissejuhatus

Kunst on tegelikkus elavdatud kujul. Kunstiga avanevad uued vaatenurgad tegelikkusele, kunst on maailma tõlgendamise vahend. Seepärast ei ole ka õppekavas kunstivaldkonna eesmärk, et laps omandab teatud tehnilised oskused, vaid et ta nende abil enda jaoks maailma mõtestab, oma meeli ja motoorikat arendab.

Kunstiõpetus hõlmab riiklikus õppekavas kujutamist ja väljendamist, kujundamist, kunsti vaatlemist ja vestlusi kunstist ning voolimist, joonistamist, maalimist ja meisterdamist. Nende kaudu tutvub laps värvi-, vormi- ja kujutamiseõpetusega, esemete kujundamise võimalustega ning erinevate kunstiliikidega, õppides neid esmaselt tundma.

Kunstiõpetuse eesmärgid, sisu ja korraldus

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) tunneb rõõmu loovast eneseväljendusest;
- 2) kujutab isikupäraselt ümbritsevaid objekte ja sündmusi ning oma kujutusmaailma;
- 3) vaatleb, kirjeldab ja kujundab ümbritsevat ning tarbeesemeid;
- 4) kasutab õpitud voolimis-, joonistamis- ning maalimisvahendeid ja -võtteid;
- 5) kasutab materjale ja tööriistu ohutult ning sihipäraselt;
- 6) vaatleb kunstiteoseid ja kirjeldab nähtut.

Valdkonna „Kunst” sisu on:

- 1) kujutamine ja väljendamine: mõtete ning tunnete edasiandmine nähtaval kujul;
- 2) kujundamine: objektile vormi, kuju ja esteetilise lisaväärtuse andmine;

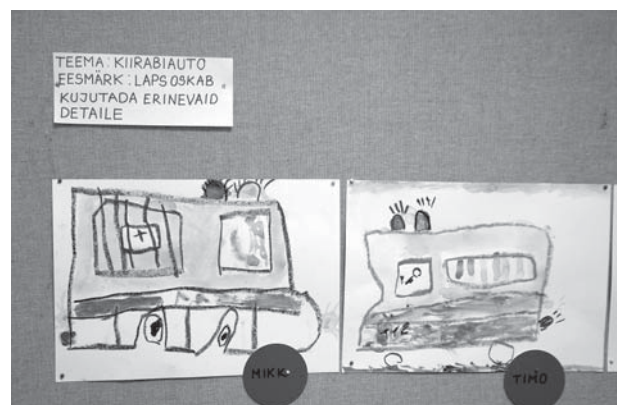
- 3) tehnilised oskused: voolimine, joonistamine, maalimine, meisterdamine;
- 4) kunstiteoste vaatlemine, vestlused kunstiteostest ja kunstist.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) antakse lapsele võimalus saada elamusi, tunda rõõmu ja rahulolu ning väljendada oma maailmanägemist;
- 2) suunatakse last jälgima kaaslasti päeva jooksul vabas või konkreetses tegevuses, vaatlema ümbritsevat looduses ja tehiskeskkonnas, väljasõidul ettevõtetesse või farmidesse ning kasutama saadud tähelepanekuid voolides, joonistades, maalides ja meisterdades;
- 3) kasutatakse teemasse sisseelamiseks mängu, muusikat, lihtsat lavastust, jutu lugemist jne;
- 4) arvestatakse, et lapse jaoks on oluline loomiseks ja lahenduste leidmiseks teha katsetusi ning avastusi, otsida ja saada vastuseid tekkinud küsimustele, omandatud oskusi rakendada ning loovalt kombineerida;
- 5) julgustatakse last kasutama ja katsetama tema enda pakutud lahendusi töö mitmekesistamiseks ning ergutatakse lapse kujutus- ja algatusvõimet, jälgides, et säiliks tema isikupärane väljendusviis;
- 6) korraldatakse kunstitegevusi ka õues ning kasutatakse kunstitegevust teiste valdkondade õppe- ja kasvatustegevuste osana, joonistatakse nii paberile, kivile, puidule kui ka liivale või kombineeritakse erinevaid materjale;
- 7) innustatakse last tehtut analüüsima ja arutlema, miks kujutas ta esemeid, nähtusi just sellisel viisil, mis materjale ja tehnikaid ta kasutas ning kuidas tööga rahule jäi. Kaaslaste töödese tolerantse suhtumise kujundamisele aitab kaasa, kui analüüsitakse nii laste töid kui ka kunstiteoseid ning põhjendatakse oma hinnangut.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) leiab ümbritsevat vaadeldes erinevaid detaile, objekte ja nendevahelisi seoseid ning kujutab ümbritsevat vabalt valitud viisil;
- 2) väljendab joonistades, maalides, voolides ja meisterdades meeleolusid ning fantaasiaid;
- 3) kasutab kunstitöö loomiseks erinevaid vahendeid;
- 4) kujutab objekte neile iseloomulike tunnuste kaudu;
- 5) keskendub alustatud tegevusele ja loob oma kunstitöö;
- 6) loob esemeid erinevaid tehnikaid ja materjale kasutades ning räägib nende otstarbest;
- 7) koostab ise või valib tööst lähtuvalt sobivad motiivid või vahendid eseme kaunistamiseks;
- 8) kirjeldab kunstiteoseid, nende värve ja meeleolu.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Sisuplokid	3aastane	5aastane	7aastane
Kujutamine ja väljendamine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb rõõmu kunstitegevuses osalemisest. 2. Leiab kritselduste hulgast nime(tuse) andmist või loo jutustamist väärivaid kujundeid. 3. Leiab ümbritsevas juhendamise toel sinise, kollase, punase ja rohelise värvi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kujutab naturist inspireeritud asju, objekte jne isikupäraste sümbolitega, mis olemuselt täienevad ja muutuvad keerukamaks. 2. Jutustab oma piltides nii tuttavatest asjadest ja kogitud sündmustest kui ka oma fantaasiatest. 3. Kasutab emotsioonide, nähtuste, esemete jne kujutamiseks värvitoone oma seostest ja tunnetest lähtuvalt. 4. Valib mõtte teostamiseks sobivaimana tunduvad vahendid. 5. Võrdleb heledamaid ja tumedamaid värvitoone ning tunneb sinist, kollast, punast, rohelist, valget, musta, pruuni ja roosat. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab loovalt geomeetrilisi kujundeid ja nende kombinatsioone keerukamate objektide ülesehitamiseks. 2. Püsib töös valitud teemas seda isikupäraselt tõlgendades. 3. Jutustab temaatilistes töödes tegelaste tegevusest, omavahelistest suhetest ning tegevusajast ja -kohast. 4. Rõhutab kõige tähtsamat oma töös värvi, suuruse või asukoha valikuga. 5. Tunneb ümbritsevas esinevaid värve ja nimetab erinevaid värvitoone (hallikas, taevasinine jne).
Kujundamine	<p>Kaunistab (täppidega, joontega) ruumilisi ja tasapinnalisi esemeid (nt lillepotti, paberit, taskurätti, papptaldrikut, palli, sokki, plastiliinist plaati, kivi jne).</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Koostab elementidest lihtsa kordumisskeemiga mustririba eseme ääri kaunistamiseks (tass, taskurätt jne). 2. Kujundab õpetajaga koos tähtpäevakaardi sündmuse meelega sobivate motiividega. 3. Valib kaunistusmotiivi ja kannab juhendamisel šabloonil või templi abil selle omavalitud kohale esemel (kruusil, taldrikul, pluusil jne). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Märkab mustrirütmilisi ja suudab seda jätkata. 2. Kujundab kaunistusmotiivi või mustrit, arvestades kaunistatavat eset. 3. Selgitab omavalmistatud (voolitud, volditud, meisterdatud) esemete otstarvet ja nimetab koha, kuhu see sobib. 4. Aitab kujundada tähtpäevaga seotud peolauda ja ruumi.
Voolimine	<ol style="list-style-type: none"> 1. Õpetajat jäljendades muljub ja näpistab, rullib ja veeretab voolimismaterjale. 2. Teeb sõrme või pulgaga pehmesse voolimismaterjali jäljendeid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Õõnestab ümarvorme süvendit põidlagaga vajutades. 2. Muudab voolimismaterjalide kuju neid pigistades ja venitades. 3. Nii ümar- kui ka piklikke vorme töödeldes loob soovitud esemeid. 4. Ühendab voolitud detaile omavahel. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab iseseisvalt tuttavaid voolimismaterjale, arvestades nende eripära. 2. Valmistab õpetajaga koos uusi voolimissegusid. 3. Niisutab voolingute ühenduskohti esemete tugevdamiseks.

Sisuplokid	3aastane	5aastane	7aastane
Joonistamine	Tekitab iseseisvalt jämedate joonistusmaterjalidega (rasvakriitide, pehmete pliiatsitega jne) erinevaid jälgi (täppe ning vertikaalseid, horisontaalseid, sirgeid, lainelisi, katkendlikke ja spiraalseid jooni), püüdes paberi piirides.	<ol style="list-style-type: none"> Jooni ja kujundeid ühendades joonistab sümbolitega, mis täienevad ja muutuvad keerukamaks. Joonistab ning värvib pindu värvi- ja viltpliiatsitega, kriitide ja söega, muutes joonte tihedust. Kasutab joonistusvahendeid liigse surveta. 	<ol style="list-style-type: none"> Kasutab soovi korral koos erinevaid joonistusvahendeid nende olemusest lähtuvalt. Värvib oma joonistatud või värviraamatu kujundeid, varieerides käe liikumise suunda. Sobitab pindu kattes helemaid ja tumedaid, peeni ja jämedaid jooni.
Maalimine	<ol style="list-style-type: none"> Tõmbab pintsliga erineva suunaga jooni, teeb täppe ning katab pindu. Trükib näpuvärvidega sõrmede ja kogu käega. Vajutab jäljendeid, kattes templi iseseisvalt värviga. 	<ol style="list-style-type: none"> Võtab pintsli vajaduse korral lisaks värvi ja katab pindu. Teeb objektidele väiksemaid detaile pintslivajutuste ja -tõmmetega. Ei kata maalides juba küllaldaselt kaetud pinda korduvalt. 	<ol style="list-style-type: none"> Segab värve uute toonide saamiseks. Kasutab töös eri jämedusega pintsleid. Väldib värvide määrdumist. Kasutab töös pintsli erinevalt (pintsli otsa ja külge).
Meisterdamine	<ol style="list-style-type: none"> Kortsutab iseseisvalt pehmet paberit ning rebib paberist tükke. Katab aluspinna liimiga, puistab sellele erinevaid objekte ja liimib kujundeid. 	<ol style="list-style-type: none"> Rebib ja lõikab paberist ribasid ja kujundeid ning kleebib need sõltuvalt töö olemusest. Lükib paelale, traadile vms auguga esemeid. Valib meelepärased meisterdamisvahendid (looduslikku ja tehismaterjali, paberit jms) ning neid omavahel ühendades või materjale kombineerides loob oma töö. 	<ol style="list-style-type: none"> Kujundab või täiendab oma tööd, kleepides sellele erinevast materjalist tükke, objekte jne. Valib eri materjalide liitmiseks ühendusviiside seast oma mõtte teostamiseks sobivad või leiab oma võtted. Valmistab lihtsa mänguasja täiskasvanu tegevust matkides.
Kunsti vaatlemine, vestlused kunstist	<ol style="list-style-type: none"> Vaatleb pilte, näidistoid ja raamatuillustatsioone ning vastab küsimustele. Näitab teistele oma tööd kui kunstiteost ja räägib sellest. 	<ol style="list-style-type: none"> Vaatleb omal algatusel raamatuillustatsioone ja kunstitoid ning esitab nende kohta küsimusi ja avaldab arvamust. Jutustab küsimuste toel, mida ta on oma töödes kujutanud, ning nimetab, mis materjale ta on oma töös kasutanud. Suhtub heasoovlikult kaaslaste tööd. 	<ol style="list-style-type: none"> Märkab teoseid või ümbruses leiduvaid objekte vaadeldes ning kirjeldades detaile ja värve ning tajub meeleolu. Fantaseerib ja jutustab teose juurde ka loo: mis juhtus enne, mis juhtub pärast. Kasutab raamatuillustatsioone, fotosid ja kunstiteoseid (sh skulptuure) oma töö lähtealusena, luues oma vaba ja isikupärase variandi.

Kuidas neid eesmärke saavutada?

Kunstiõpetus lasteaias on oma eesmärgi täitnud, kui koolimineja oskab luua isikupärase kunstitöö erinevaid materjale, tehnikaid ja võtteid kasutades ja ühendades ning meeleolusid ja fantaasiaid väljendades. Selleni jõudmine eeldab õpetajalt keskkonna (vahendite, meeleolu jms) loomise oskust, loovust, rutiinivabadust, paindlikkust, laste ideede toetamist ja arenguvõimet ning ühtlasi kunstitehniliste oskuste valdamist.

Õpetaja peaks kunstiõpetuses lähtuma järgmisest:

- 1) kunstitegevuseks vajab laps teadmisi maailmast. Olulised on oskus vaadelda ja märgata ning võimalus kogeda;
- 2) koolieelses eas väljendavad lapsed end suuresti intuiivselt, nende tegevuse aje on loomulik huvi;
- 3) lapsel on lihtsam tööd alustada, kui anda talle impulss meelte ergutamise kaudu (mängud, muinasjutud, muusika, lavastus);
- 4) tehtava kunstitöö üldise teema määrab enamasti lasteaia õppekava, selle kõrval peaksid lapsed saama valida teema ise;
- 5) väiksemaid lapsi on vaja julgustada ja toetada tegevustes osalema, mitte mingil juhul sundida;
- 6) töö tegemiseks pakutavate vahendite hulk ja valik suurenevad koos lapse vanusega;
- 7) väsimuse ilmnemise korral peab lapsel olema võimalus lõpetada kunstitöö hiljem;
- 8) hinnangute andmist asendavad töö kohta esitatud küsimused, mis aitavad edasi mõelda ja tegutseda.

Kunstiõpetuse eeldatavad tulemused pole üheselt mõõdetavad, küll kajastavad need lapse üldist arengut. Tagasiside töödele antakse analüüsi kaudu. Vestelda tuleb ennekõike just töö sisust ja kujutamisiisist, väärtustades lahenduste isikupära ja paljust. Õpetaja peaks olema valmis kuulama, mida laps taotles, andes toetavaid kinnitusi sellele, mida laps oli märganud, milliseid seoseid loonud ning millise kujutamisiisi valinud. Paljud lahendused on lapse jaoks erinevate probleemide lahendamise tulemus, mitte teadlik taotlus. Iga tulemus on omamoodi saavutus. Tehnilised oskused aitavad tulemuse mõjukusele kaasa, neid võib kommenteerida selles seoses. Õpetaja peab muidugi jälgima ja suunama nende oskuste kujunemist ning plaanima töid ja tegevusi, mis nende arengut soodustavad, kuid eelistada tuleb mõttelt sisukat tööd tehniliselt korrektsele.

Kunstitegevus ületab ühe ainevaldkonna piirid, see on võimalus teadmistele eri meelte kaudu kinnitust saada. Väärtushinnangute kujunemist toetavad kunstiõpetuse seostamine rahvakultuuri ja loodushoiuga ning inimese kui looja ja esteetilise keskkonna kujundaja teadvustamine.

Üldjuhul köidavad kunstitegevused lapsi juba iseenesest. Ka väljaspool õppetegevusi maalikavad, joonistavad või meisterdavad nad meeleldi ja huviga. Oluline on anda selleks võimalusi ning luua tingimusi kogu päeva jooksul ja erinevates paikades (laua taga, põrandal, õues), pakkuda võimalust kasutada molbertit, ent ka näiteks seinale pandud suurt paberit. Vabalt kättesaadavad kunstivahendid (k.a teised vahendid, mida võib kunsti loomiseks kasutada) on isikupärase loova eneseväljenduse vallandumiseks olulised.

Laps õpib emotsionaalselt aktiivses tegevuses. Väljendades end kunsti kaudu, puutub ta kokku ülesannetega, mille lahendamiseks on vaja katsetada, uurida ja avastada. Laps saab koondada

ise endale võetud või õpetaja antud ülesande lahendamiseks oskused, tahte ja mõtted. Õpitava tehniliste oskuste ning õpetaja tundliku juhendamise toel leiab ta kunstitöö loomiseks oma isikupärase viisi. Kunstitööst kui tulemusest tähtsamgi on aga loomine, võimaluste proovimine, enda jaoks uue avastamine, kunstitegevustes tekkinud küsimustele vastuste otsimine ning lahenduste leidmine.

Kunstiõpetus koolieelses lasteasutuses peab andma lapsele teadmise, et igas materjalis ja idees on võimalus teostuseks. Tähtis on tunda materjale ning osata juba tuttavaks saanud leida midagi uut.

Kaheaastane laps tunneb ära ja vaatab huviga eri omaduste, värvuse ja suurusega esemeid, kui neile tähelepanu juhtida. Veidi vanemad lapsed leiavad ümbritsevast (mänguasjast, vihmast, lumest, jalajälgedest) ideid, mida saab võimaluse korral vaatluspaigaski maapinnale, liivale või lumele kritseldades teoks teha.

Vaadeldes õpib laps tundma sagedamini esinevaid materjale, kasutades neid hiljem erineval otstarbel: meisterdab kähkidest, kastanimunadest, puulehtedest, karpidest, topsidest igasuguseid asju või kasutab neid mänguasjadena; kaunistab marjade, urbade, seemnete ja okstega ruume jne.

Vaatlemine aitab kaasa sellele, et laps teaks asjade mitmel otstarbel kasutamise võimalust ning tajuks nähtuste omavahelisi seoseid. Laps näeb inimtegevuse mõju loodusele, leiab elutute olendite sarnasusi elusolenditega (paal sarnaneb ussiga, puuoks käega, kivi putukaga, nõelapadi siiliga jne). Mänguolukordades saab õpetaja ärgitada lapsi kaaslasti jälgima, nt kuidas nad liiguvad ja naeravad, mida teevad nende käed ja silmad. Kõik see aitab asju, nähtusi ning meeleolusid hiljem kergemini kujutada.

Laps tajub ümbritsevat meeleolude ja emotsioonide kaudu. Võimalikult sisukate ja isikupärase tööde loomiseks peaks kunstitegevusele eelnema teemasse sisseelamine mängude, muusika, lihtsate lavastuste, muinasjuttude jne vahendusel. Mängida saab näiteks kangaste liigutamise, valguse ja helidega. Inspiratsiooniallikaks võivad olla kas või kaks puutükki, mis avanevad linnu nokana, või väikseks jäänud kummikud, millest saab neile traadi või nõõriga oksti, nõõpe, lehti vms lisades sügisese seade. Lühikese jutu ja lihtsa tegevusega saab selgeks mõelda, mida võiks tunda karu enne magamaminekut: kuidas ta koopa valmis seab ning end mõnusat asendit otsides magama kerib.

Kujutamise viis, väljenduslaad jne sõltuvad lapse vanusest, mõttemaailmast, oskustest ja teadmistest, emotsionaalsest läbielamisvõimest ning sotsiaalsetest kogemustest. Värvide ja materjalidega tegeldes vallandab ta oma alateadlikud soovid ja unistused, mured ning üleelamised. Sestap on oluline, et laps analüüsiks enda töid, selgitaks, miks kujutas ta esemeid, nähtusi just sellisel viisil, mis materjale ja tehnikaid kasutas ning kuidas tööga rahule jäi. Tolerantset suhtumist kaaslaste töödessa aitab kujundada see, kui analüüsitakse ka nende töid kui teoseid ning põhjendatakse oma hinnangut.

Väiksema lapse jaoks on kunstitegevus haarav mäng. Keskendumine on lühiajaline, teadvustamata. Materjale ja vahendeid vahetab ta emotsioonist lähtuvalt (järgmine vahend köitis tähelepanu). Samas ilmneb püüd jäljendada ette näidatud liigutusi. Töö valmimise järel väljendab laps positiivset emotsiooni.

Kaheaastane võib kunstitegevuses osalemiseks, materjalide ja vahenditega tegutsemiseks vajada ergutamist ning õpetaja julgustavat toetust. Lapsele tuleb luua selleks mänguolukordi.

Vanuse kasvades on laps tegevustes sihipärasem ja püsivam. Vanema rühma laps oskab plaanida töö kulgu ning rakendab iseseisvalt ja loovalt tuttavaid võtteid ning vahendeid. Õpetaja toetusel suudab ta püsida ühe teema piires ning soovi korral jälgib töö ajal saadud tehnilisi

juhtnööre. Enamasti lõpetab laps alustatud töö siis, kui peab seda ise valminuks. Lapsel peab olema võimalus töö katkestada ja lõpetada see hiljem.

Õpetaja ülesanne on julgustada kasutama ja katsetama lapse enda pakutud lahendusi, et tööd mitmekesistada ning kujutus- ja algatusvõimet ergutada. Nõu andes ei peaks valmis lahendusi pakkuma, vaid jälgima, et säiliks lapse algupärane eneseväljendus. Vanemate rühmade lapsi saab ärgitada arutlema töö tehnilise teostuse ning värvi- ja vormilahenduste üle ning julgustada küsimusi esitama. Laps ei pea kartma valesid lahendusi, vaid tajuma erinevate lahenduste võimalust. Täiskasvanu ei pea lapse kunstitööd tingimata mõistma.

Tehnilised oskused

Tehnilised oskused aitavad kunstitegevuses kaasa lapse tööde mõjukusele. Erinevate oskuste omandamine võimaldab lapsel oma mõtteid mitmekesisemalt väljendada ning põnevamaid töid luua. Õpetaja peab jälgima ja suunama nende oskuste kujunemist ning plaanima töid ja tegevusi, mis nende arengut soodustavad.

Voolimine

Koolieelses eas peaks töö kulgema ruumiliste esemete loomiselt tasapinnalistele. Voolides annavad lapsed esemete kuju edasi vaadeldavana kahest või kolmest küljest. Modelleerimise ehk voolimise puhul tuleks eelistada savi, mis on pehme ja õige konsistentsi korral hästi töödeldav. Hea ja lapsesõbralik materjal on mesilasvaha, mida peab enne töötlemist käte vahel soojendada. Vaha saab anda lapse kätte tegevuse sissejuhatavas osas. Samal ajal, kui laps vaatab pilte, kuulab lugu või muusikat või jälgib lavastust, soojeneb tema käes vaha, nii et seda on kerge töödelda. Valmis voolimismaterjalide kõrval võib kasutada ka omavalmistatud voolimissegusid: soolatainast, paberimassi, saepurumassi jt. Laps voolib mõlema käega. Nii areneb lapse mõlema käe koostööks vajalik koordinaatsioonivõime.

Kaheaastase jaoks on tegelemine erinevate voolimismaterjalidega mäng. Laps mudib ja tükeldab voolimismaterjali, vajutab tekkinud tükikesi soovi korral alusele kinni, võtab uuesti lahti ning liidab suuremateks tükkideks. Käte ja sõrmedega annab ta voolimismaterjalile erineva kuju, surub seda kokku ja venitab, vajutab sõrmedega materjali sisse auke. Teise eluaasta lõpuks voolib laps ümar- ja pikliku vormi, luues niiviisi lihtsaid esemeid (ussikese, nõöri, kommi, palli jne).

Kolmeaastane voolib ümar- ja piklikke vorme koos õpetajaga. Samas tükeldab ja liidab ta voolimismaterjali endiselt veel ka nn teadvustamata, luues kujundeid ja andes neile erinevaid nimetusi. Õpetaja voolib koos lapsega, andes võimaluse liigutusi ja tegevust matkida. Laps voolib ümar- ja piklikke vorme, valmistades palle, komme, marju, pähkleid, saiakesi, ussikesi jne. Lapsed hakkavad ka ise ümar- ja piklikke vorme omavahel ühendama. Sõrmede ja pihkude vahel kettaks vajutatud kujundit saab muuta väikeseks pildiks, linikuks või ehteks, vajutades sõrmega sinna auke, triipe jne.

Neljaaastane rullib ja veeretab voolimismaterjali iseseisvalt. Laps loob lihtsaid esemeid tekkinud vorme liites. Voolimismaterjalile spontaanselt erinevat kuju andes loob ta oma fantaasia-kujundeid, surub loodud vormi kokku ja alustab uut.

Laps peab saama kasutada erinevaid voolimismaterjale, et nende omadusi tundma õppida. Koos õpetajaga püüab ta piklikke vorme spiraaliks keerata, neid omavahel lihtsaks palmikuks ühendada (kaht haru omavahel keerates) jne. Ümarvorme liites loob laps lihtsaid esemeid, kujutab loomi (karu, kassi, jänest jne). Voolimispulgaga teeb ta neile silmad, nina, suu.

Laps tutvub võimalusega pigistada savi jt materjale, et anda esemele iseloomulikumat kuju (siili okkad, kassi kõrvad) ning liita loodud voolingule väiksemaid osi (väikesed ümarvormid kaunistuselementidena, silmadena jne). Voolimispulgaga kujundab laps spontaanselt eseme pinda. Õpetaja ergutab looma esemeid oma fantaasiat kasutades.

Viieaastane annab soovi korral edasi eseme, objekti kuju neile omaste tunnuste kaudu. Vabal ajal toetub laps õpitud oskustele ning leiab tööde täiendamiseks omapoolseid võimalusi. Laps tutvub vormide töötlemise ja liitmise uute võimalustega: pigistab välja suuremaid osi ja võtab selleks algul rohkem materjali (nt linnu tiivad), teeb voolimispulgaga ühendatavate vormide pinnad karedaks. Teda tuleb julgustada ise katsetama, kuidas erinevaid vorme töödelda ning neid omavahel kombineerida. Ümarvormist voolitakse õõnesvorme, õõnestades neid sõrmedega – oluline on kahe käe koostöö ja eseme pööramine voolimise ajal. Hakatakse voolima inimest ja lihtsat tegevust. Siin harjutab laps detailide ühenduskohti siluma ning vajaduse korral voolingut niisutama. Voolimispulka kasutavad lapsed esemete ja nähtuste iseloomulike tunnuste esiletoomiseks (silmad, nina), ent ka kaunistamiseks, luues mustreid.

Kuueaastane voolib loovalt, kasutades koos naturile omastega ka fantaasiaelemente. Soovi korral oskab laps edasi anda eseme osade suurusvahetordi, kehaosade asendeid ja lihtsamat tegevust. Tegevust võib voolida ka väiksemates rühmades, kus lapsed lepivad omavahel kokku, kes mida voolib. Töö paigutatakse seejärel ühele alusele (nt lapsed palliplatsil; päkapikk metsas jne). Voolimispulka kasutab laps erinevate pindade loomiseks. Väikeste tainarullidega ja siledate pulkadega saab savi rullida ning vormidega sellest kujundeid välja vajutada (sobivad on nii liiva- kui ka piparkoogivormid). Tekkinud plaati saab edasi töödelda: liita sellele erinevaid vorme, keerata servad, liita jalad ja toetav serv (alus, erikujuline taldrik).

Õpetaja valmistab koos lastega uusi voolimissegusid, mida kasutades tutvuvad lapsed nende omadustega ning töötlemise iseärasustega. Täiskasvanu ergutab katsetama koos erinevaid õpitud tehnilisi võtteid ning leidma võimalusi põnevalt esemeid luua. Kui lapsed soovivad, võivad nad esemeid värvida näiteks akrüülvärvidega, kuid veekindla tulemuse saab ka PVAd guaššvärviga segades. Pesukäsnaga tupsutades on hea katta ebaühtlaseid ja reljeefsemaid pindu.

Seitsmeaastane teab, kuidas valmistada lihtsamaid voolimissegusid, ning teeb neid õpetajaga koos. Voolitud esemete juures pöörab laps tähelepanu töö erinevate osade ühendamisele, niisutamisele ja silumisele. Õpetaja loob võimalusi fantaasia põhjal ja teemaväliseks voolimiseks. Tegevuse impulsiks võib olla mäng, kunstniku töö, lavastus, muusika jne. Laps peaks saama valida erinevate voolimismaterjalide vahel, et õpitud oskusi võimalikult mitmekülgset rakendada. Õppeaasta jooksul võib kõigis vanuserühmades voolida ka küpsetamiseks mõeldud tainast, et küpsetada kadri- ja mardisaiu või teha piparkooke. Kooke ja torte tehes saab omavahel liita erinevaid küpsiseid ja/või küpsiste rühmi (rongikujuline küpsisetort, ümmargustest küpsistest lilled jne).

Joonistamine

Joonistamine on kõige lihtsam, kättesaadavam ja üldisem võimalus tõlgendada ümbritsevat kunstiliselt. Nii tuleb ka õpetajal suhtuda sellesse sallivalt ning tagada lastele joonistamisvõimalusi nii kunstitegevuses kui ka väljasool seda, lasteaiahoones ja õues, värvipliiatsite ja muude vahenditega, nii paberile kui ka asfaldile. Joonistamine ei tohiks olla valdavalt teemakeskne, pigem on joonistusvahend üks lapse vaba mõtte esimesi väljendusvahendeid.

Kaheaastane tõmbab erineva suunaga jooni ja kritseldab. Joonistamiseks sobivad jämedamad pehmed pliiatsid (B, M) ja kriidid, mis jätavad kergesti jäljendi. Laps jälgib huviga, millise joone vahend jättis. Joonistamine on tema jaoks põnev mäng ning last köidab joonistamine kui protsess. Paberi võib teibiga kinnitada lauale, sest laps ei oska veel paberit kinni hoida. Kaheaastasele piisab esialgu ühest–kahest värvipliiatsist. Algul võib pliiats olla kas sinine, roheline või punane. Kui joon ei tule küllalt nähtav, vajutab laps joonistusvahendile liiga tugevasti. Kaheaastane ei suuda kinni pidada nõudest joonistada üksnes lubatud kohale.

Kolmeaastane kritseldab hoogsalt, vahetades eri värvi pliiatseid ja kriite ning tõmmates tööle aina uusi jooni. Kolmeaastane hakkab tõmbama kaarjaid jooni ja joonistama ümarvorme. Laps harjub tööd joonistamise ajal kinni hoidma. Jätkuvalt on oluline anda joonistamiseks (kritseldamiseks) piisavalt võimalusi ka õppetegevusvälisel ajal. Kolmeaastane annab oma kritseldustele nimetusi, räägib meelsasti, mida oma töös kujutab, ning soovib töö teha emale, isale jne.

Neljaaastaselt hakkab lõppema kritselduste periood. On lapsi, kes lähevad kritseldustelt üle lihtsate vormide loomisele. Laps joonistab ümarvorme ning tõmbab sellest erineva suuna ja pikkusega jooni. Neljanda eluaasta lõpu poole ühendab laps joonistustes omavahel lihtsaid kujundeid. Selles eas soovib ta väljendada ka ümbritsevat (natuurilähedasi esemeid), tehes seda omal moel: inimest kujutades joonistab ta näiteks ümarvormi ning selle külge käed ja jalad. Mõni laps suudab tõmmata kindla suunaga jooni (lillele varre, õhupallile nõõri). Oluline on anda piisavalt võimalusi kritseldada, mitte suunata lapsi midagi konkreetset väljendama.

Viieaastane hakkab joonistustes ühendama nii kandilisi kui ka ümaraid kujundeid. Lapsel kujunevad väljendamiseks oma skeemid. Ta lisab joonistustele enda jaoks olulisi või ka oma oskustest lähtuvalt esemele ja nähtusele iseloomulikke detaile. Pliiatsitele ja kriitidele lisaks võivad lapsed joonistada söe, õli- ja kuivpastellidega ning tušiga. Tähtsat osa hakkab etendama töö sisu, kujutamise teistele arusaadav vorm pole oluline. Laps hakkab joonistama tegevust, kujutades selles eas tegelasi enamasti paigalseisvana või püüdes näidata liikumist elementaarsel moel. Joonistamiseks võib pakkuda erineva paksuse, tooni ja pinnaga pabereid.

Kuueaastane joonistab tuttavaid esemeid ümbritsevast ning loob pilte fantaasia järgi. Last võib ergutada joonistama plaane, erinevaid masinaid, kuhu lisada detaile ja täpsemalt välja joonistada

väiksemate osade kju. Enamasti soovib laps paberile panna kogu oma mõtte. Nii on tööd selles eas juba mitmekesised ja sisukad. Õpetaja peaks leidma aega kuulata, mida laps soovis kujutada, miks ta valis just selle kujutamiseviisi, millised on tegelaste omavahelised suhted jne. Teemakeskselt võib luua võimalusi joonistada natuuri järgi, et anda edasi eseme vormi ning olendite ja nähtuste iseloomulikke tunnuseid.

Laps tutvub joonistusvahendite kasutamise erinevate võimalustega: kriidi külgedega värvides saab katta suuremaid pindu, pliiatsi survest paberile oleneb tooni tugevus, ka värvipliiatsitega saab üksteise peale värvides uusi toone, erineva suuna ja tihedusega jooni tõmmates saab luua huvitavaid pindu.

Seitsmeaastane jätkab süžeebildide loomist. Lapsele teemasid soovitades tuleb anda võimalusi väljendada erinevaid olukordi, samas ka ühtesid ja samu nähtusi, olendeid jne erinevates situatsioonides. Vanema rühma lapsed kujutavad inimesi ja loomi liikumises, muutes enamasti jäseme te asendit. Lapsed võivad üksteisele liikumisi, keha ning käte ja jalgade asendeid ette näidata.

Töodes saavad lapsed tegevuse, tegelaste ja nähtuste iseloomulikke omadusi esile tuues teha joonistusvahenditega heledamaid ja tumedamaid, erineva laiusega jooni ning täppe, hajutada tööd sõrmega, värvida kriitide, pastellidega kihiti jne. Sütt ja söepliiatseid kasutades tuleb hoiduda töö liigsest määrumisest. Vajaduse korral saab õpetajaga koos võtta abipaberi, millele käsi joonistamise ajal toetub. Sõejoonistuste puhul on oluline, et surve vahendile poleks liiga tugev, sest süsi on pehme ja jätab kergesti jälje, kuid ka puruneb kergesti.

Maalimine

Maalimine ehk värvimine on värvidega pildi loomine. Maalides kasutatakse koolieelses eas enamasti guaššvärve, ent ka akvarelle. Maalides väljendab laps end värvidega ümbritsevat, emotsioone ja fantaasiaid kujutades.

Kaheaastane pole sageli enne lasteaeda tulekut värvidega kokku puutunud, seepärast peaks nendega tutvuma ettevaatlikult. Laps kasutab esmalt korraga üht või ka kaht värvi, eelistades näiteks sinist ja/või kollast tooni, et värv paberil poleks lapse jaoks liiga intensiivne (punane võib olla ehmatav). Hea, kui lapsele antud värvide segunemisel tekiks puhas toon.

Kaheaastase jaoks on sobivad jämedad pintslid ja suured paberid. Maalimise asemel võib värvi algul sõrmedega paberile kanda, tehes niiviisi triipe ja täppe ning luues spontaanseid kujundeid. Värvida ja trükkida võib ka kogu käega. Selleks sobivad näpuvärvid. Õpetaja võib lapsele väikese koguse värvi paberile valada. Kui laps pelgab käega värvida, ei tohi teda

sundida. Laps vaatleb siis teiste tööd ja alustab maalimist pintsliga. Pintsli asemel saavad väikesed lapsed värvida pesukäsna, papiriba, kortsutatud paberiga jne, tekitades nii erinevaid pindu.

Kolmeaastane kasutab värve emotsionaalselt ja huviga. Oluline on lapse jaoks töö kui protsess. Endiselt maalib ta kattevärvidega suurte pintslite, sõrmede, pesukäsna jne. Kolmeaastasele on jõukohane väiksema piiratud pinna katmine (lill, müts, tibu jne). Laps teeb pintsli jm vahendiga täppe ja triipe ning trükib sõrme, käe ja templiga jäljendeid.

Neljaaastane maalib enamasti spontaanselt. Endiselt on soovitatav anda lapsele kaks–kolm värvi korraga või lasta tal valida talle meeldivad 2–3 värvitooni. Neljaaastane loputab pintsilt, kui talle seda meelde tuletada. Õpetajaga koos teeb ta pintslivajutusi pintsli külgedega. Akvarell- ehk vesivärvidega värvimise puhul peaks õpetaja selles vanuses lastele värvi vesilahuse valmis segama. Kui vesilahuseid ei tehta, peaks enne akvarellide kasutamist paberi niisutama. Väiksemate laste puhul võib teha seda õpetaja. Suuremad lapsed saavad paberit niisutada pesukäsna või laia pintsliga. Paberiks sobib paksem ja krobelisema pinnaga akvarellpaber, mille võib soovi korral teibiga laua külge kinnitada. Töö vesivärvidega aitab tundma õppida värvide olemust – üksteise sisse sulades tekivad uued toonid ning huvitavad kujundid.

Viieaastane maalib guaššvärvidega (ka akvarellide ja pastellidega) soovitud suurusega pinna ning soovi korral kasutab töös esemetele ja nähtustele iseloomulikke värvusi. Alati on lapsi, kes kasutavad töös vaid ühte–kahte värvi, eriti oma fantaasiaid, erinevaid süžeelisi töid luues, kus eesmärk on tegevust edasi anda. Keskendudes väljendatavale ja tööprotsessile, võivad lapsed nn unustada end ja teha töö enamasti ühe tooniga. Meeleolu, loodusnähtuste, muusikast saadud emotsioonide vms väljendamiseks oskab laps küsida soovi korral endale sobivaid värve lisaks.

Pintsli kasutab viieaastane meeldetuletuse korral erinevalt: tõmbab peenemaid ja jämedamaid horisontaal- ja vertikaaljooni, teeb esemete kaunistamiseks pintslivajutusi ning suuremale kujundile detaile (silmad, suu jne). Oluline on anda impulsse meeleolu loomise (muusika, valguse jne), lavastuste ning mängusituatsioonide kaudu.

Kuueaastane hakkab katsetama värvide segamist, milleks sobivad põhivärvid punane, kollane ja sinine. Esimesed kogemused värvide segamisel tekkinud uutest toonidest tekivad lapsel töö vältel. Kindlasti esitab ta värvide segamise kohta küsimusi. Õpetajaga koos segatakse heledama värvi hulka pisut tumedamat ja saadakse uus toon. Õpetaja ei pea selgitama lapsele mõisteid (põhivärvid, värvide helestamine või tumestamine), vaid räägib, et kollase ja punase kohtudes tekib oranž, kollast ja sinist segades saame rohelise ning lilla värv tekib punase ja sinise segunemisel, halli värvi saame, kui lisame valgele pisut musta jne.

Laps võib maalida tööle tausta, valides selleks sobiva tooni tööst või oma soovist lähtuvalt. Samas võib ta teha töö varem loodud abstraktsele pildile, nn taustale. Meeleolult ja värvilt taustaks sobivaid töid võib leida akvarellitööde hulgast, tööde seast, kus on värvidega väljendatud tundeid, emotsioone ja aastaaegu või katsetatud põnevaid eritehnikaid.

Laps võib maalida tööle tausta, valides selleks sobiva tooni tööst või oma soovist lähtuvalt. Samas võib ta teha töö varem loodud abstraktsele pildile, nn taustale. Meeleolult ja värvilt taustaks sobivaid töid võib leida akvarellitööde hulgast, tööde seast, kus on värvidega väljendatud tundeid, emotsioone ja aastaaegu või katsetatud põnevaid eritehnikaid.

Kunstitegevuses ei peaks olema eesmärk lõpetada töö ühe õppetegevuse jooksul. Mingit teemat käsitletakse lasteaias vähemalt nädala vältel. Nii võib ka teemasse sisseelamist alustada sellega seonduva meeleolu või muu olemusliku kujutamisest ning järgnevates tegevustes täiendada tööd selle valmimiseni.

Seitsmeaastane oskab iseseisvalt segada tööks vajalikud värvid. Ta annab edasi töö iseloomu ja meeleolu enda jaoks sobivates toonides, kuid soovi korral kasutab ka nähtustele ja esemetele iseloomulikke värvusi. Vanema rühma lapsed kujutavad inimesi neile omaste tunnuste kaudu ning oskavad värve helestada ja tumestada. Nii võib selles vanuses lastele rääkida näoosade kujutamisest, nende värvidest jne.

Mitut eri suurusega pintslit kasutades kaunistab laps soovitud esemeid, toob esile esemele või nähtusele iseloomulikku ning kujutab oma fantaasiaid.

Meisterdamine

Meisterdades tutvub laps erinevate materjalidega ja nende kasutamise võimalustega. See on mäng, millegi katsetamine, loomine, matkimine. Lihtsaid skulptuure loovad lapsed looduslikest ja jääkmaterjalidest ning erinevaid materjale liites.

Kaheaastase esimesed meisterdused on paberitööd. Laps rebib pabeririba küljest tükke ja liimib neid. Liimimiseks võib anda talle ka valmis lõigatud või rebitud paberitükid. Pehmet paberit kortsutades teeb laps lilli, lund, rohtu, täppe jne.

Õpetaja võib selles vanuses last aidata kanda liimi alusele, kuid enamik lapsi soovib seda ise teha. Liimisele pinnale on põnev puistata seemneid, sulgi, lõngajuppe jne. Sulgi, seemneid, okkaid jne saab suruda voolimismaterjali, kasutades ära spontaansel voolimisel tekkinud vorme (väike ehe, plaat jne).

Kolmeaastast köidab liimimine ning pinna liimiga katmine. Kasutada võib liimipulka, kuid lapsele võib anda ka pintsliga kantavaid liime (tapeediliimi, kliistrit, PVAd). Kolmene hakkab kasutama kääre. Esmalt on talle jõukohane lõigata kitsamast ribast. Jätkub paberi rebimine ribast ja pehme paberi kortsutamine. Tööd võib teha mitmes järgus: laps rebib laiemast paberiribast tükid ja kortsutab need palliks. Sellisel juhul peaks rebimine ja kortsutamine olema tegevuse eesmärgid – nii valmistatakse marju, komme, pähkleid jne. Kui töö näeb ette rebitud ja kortsutatud materjali liimimise, võiks see jääda edaspidiseks, sest kolmeaastased suudavad keskenduda vaid lühikeseks ajaks.

Looduslikku materjali plastiliiniga liites valmistavad lapsed lihtsal moel loomi või muid esemeid, nt ussikesi 3–4 tammetõrust, käbist siili voolimismaterjalist ninaga, linnukese käbist ja tõrust. Lapsed muudavad voolitud ümar- ja piklikke vorme, surudes nendesse sulgi, seemneid, kivikesi jne.

Neljaaastane on nii õppetegevustes kui ka vabal ajal endiselt huvitatud võimalusest töödelda paberit – lõigata, rebida, kortsutada ja liimida. Lisaks pehmele paberile (siidipaber, salvrätid jne) hakkab laps kortsutama tugevamat paberit, nt värvilist paberit ja ajalehti. Kääre kasutab neljaaastane oskuslikumalt: lõikab paberist ribasid ning teeb paberisse sisselõikeid. Töödeldud paberit, lõnga, paelu, sulgi jne saab liimida karpidele, paberirullidele ja puidule.

Lastel tuleb võimaldada endal materjale valida. Töö teemast lähtuvalt võib panna välja kuivatatud lehti, tõrusid, kastaneid, kõrsi, sulgi, lõnga, villa, erinevat paberit jne. Õpetajaga koos liidab laps materjale enamasti liimi või plastiliiniga.

Viieaastane lõikab paberist lihtsaid kujundeid, täiendab joonistusi paberist lõigatud detailidega (teeb majale paberist värvilise katuse, kortsutatud paberipallist õied jne). Laps lõikab paberist geomeetrilisi kujundeid, mis on äratuntavad, kuid ebaühtlased. Sellele vaatamata on hea, kui ta lõikab kujundid (maja, puu, päikese jne) töö jaoks ise.

Liimides ühendab laps erineva suurusega karpe, torusid ning paberit ja pappi muu materjaliga, õpetajaga koos võib ühendusmaterjalina kasutada teipi.

Voltimine on paljudele lastele keeruline. Algul volditakse paber pooleks ja neljaks. Lapsele võib selgituseks öelda, et pangu ta paberi nurgad kokku, asetagu nurgad üksteise peale vms.

Kuueaastane meisterdab karpidest, topsidest, torudest, pesulõksudest, looduslikust materjalist jne huviga, püüab materjale liita olemasolevaid teadmisi kasutades ning ühendada neid ka

omal moel. Jätkuvalt on esmane liimiga ühendamine, mida lapsed ise vabas kunstitegevuses proovivad. Tööle liimitakse volditud, rullitud ja kääridega töödeldud paberist detaile, lõngajuppe, nõõri, riideribasid jne. Töid võib täiendada loodusliku materjaliga, mille liimimiseks peab kasutama PVAd või puiduliimi. Sel juhul peab laskma liimil enne töö jätkamist kuivada.

Õpetajaga koos ühendatakse töö detaile teibiga, mähitakse kinni pehme traadiga või peenema nõõriga.

Laps teeb lihtsaid lõnga-, tekstiili- ja villatöid, mis nõuavad erinevate oskuste harjutamist: punumist, põimimist ning sõlmimist. Tekstiili, lõnga ja nõõri lõigates vajab suurem osa lapsi õpetaja abi.

Voltimine nõuab suurt täpsust ning on seotud lapse jaoks veel abstraktsete mõistetega. Korrektseid, väga täpseid voltimistöid lapsed selles eas teha ei suuda.

Seitsmeaastane jätkab tööd materjalide ühendamise ja töötlemisega, luues nii teemakohaseid kui ka oma fantaasial põhinevaid töid. Teda ergutatakse tegema töid, milleks on vaja lõigata, liimida ja töödelda või ühendada väiksemaid detaile, mis nõuavad suuremat käteosavust.

Põnevaid võimalusi pakub kollaaž, mida saab koostada erinevatest tükkidest ja materjalidest kas üksikult või kombineerituna. Paberkollaaži puhul võivad tükid olla rebitud või lõigatud. Paberit volditakse pooleks, neljaks ja lõõtsaks. Looduslikku materjali liimitakse omavahel ja ühendatakse teiste materjalidega: ovaalsest puukooretükist saab puku, liimides talle kuivanud rohust juuksed; voolitud linnule saab teha puupulgast pika kaela või toonekurele jalad. Jääkmaterjalidest võib kasutada plastpudeleid, vahtplasti, korke, topse ja karpe. Ühendamismaterjalideks sobivad teip, liim, traat, nõõr jne.

Kokkuvõte

Kunstiõpetust võib koolieelses eas käsitada kui omavahel ühendatud mitmekülgseid loome-tegevusi. Nende kaudu saab laps väljendada oma soove, lootusi ja unistusi ning suhtumist tegelikkusesse. Lapse loovates ja avatud töödes ning mängudes peaks kajastuma tema kujutlus-maailm, väärtushinnangud, huvid ja sotsiaalne kogemus. Kunstitegevustes saab laps üldistada, seostada, avardada ja täiendada oma teadmisi ning omandada uusi oskusi ja kogemusi.

Lasteaed peaks andma lapsele oskusi ning toetama teda kooliks ja sealseteks õppetegevus-teks valmistumisel. Kunstitegevustes peaks innustama last oma tööd plaanima, valitud teemas püsima ja oma valikuid põhjendama. Koolieelik peab olema püsivalt tähelepanelik, suutma keskenduda oma tegevusele, lõpetama kunstitöö või valima aja, millal ta soovib töö lõpetada. Tähelepanu tuleb pöörata õigele pliatsi- ja pintslihoiule ning istumisasendile. Hea on, kui laps leiab meeldetuletusel ise õige asendi. Ta peaks väikesest peale harjuma säästlikult suhtuma materjali-desse ja vahenditesse ning korrastama kunstitegevuse lõpus oma töövahendid ja laua.

Õpetaja ülesanded ja soovitused tööks peavad olema selgesõnalised. Järk-järgult peab laps suutma meelde jätta mitmest ülesandest koosneva tööjuhendi või lülituma ühelt tegevuselt tei-sele. Laps küsib nõu ja abi, arutleb töö tege-mise võimaluste üle, kuid otsuseid peab ta langetama ka iseseisvalt. Oluline on võimalus teha ühistöid või kunstitöid väiksemates rüh-mades, et laps õpiks koos teistega töötama, arutlema, probleeme püstitama ja lahendusi leidma.

Õpetaja tundliku juhendamise toel säilib lapse algupärane, omanäoline kujutuslaad, avaldub kujutlusvõime ja fantaasia. Tegevu-sed peavad olema piisavalt loovad, õhkkond vaba ja sundimatu, et laps suudaks ennast avada.

Välise maailma tajumiseks on vaja lapse meeli ergutada, anda võimalus kogeda, tunnetada, näha ja vaadelda. Nii saab ta elamuste ja teadmiste toel luua oma tajudele ja kogemustele tugi-neva kunstitöö.

Eduelamuse pakkumine ja emotsionaalne toetus aitavad lapsel olla julge ja kohaneda kooli nõudmistega. Uudishimu, tegutsemisvõimalusi ja rõõmu ergutavad mängud peavad mahtuma kunstitegevustesse kõigi lasteaiaaastate jooksul.

Soovitavad õppevahendid

Poest saada olevate kõrval ei tohi unustada teisi vahendeid ja võimalusi: joonistada või maali-da sõrmega, pulgaga, papiribaga, kortsutatud paberiga jne; voolida omavalmistatud voolimis-segudest: soolatainast, saepuru- või paberimassist; leida koos lastega looduslikku materjali: põ-nevaid oksid, puukoort, kive, kabisid vms. Õpetaja avatus aitab lastel näha, et idee ja teostus-võimalus on igas materjalis. Kõik see mitmekesistab väljendusvõimalusi, ergutab loovust ning võimaldab tutvuda erinevate materjalide ja nende omadustega.

Joonistusvahendid:

- 1) harilikud pliiatsid, värvipliiatsid, akvarellpliiatsid;
- 2) kriidid, rasvakriidid, õlipastellid, vahakriidid;
- 3) süsi ja söepliiatsid;
- 4) viltpliiatsid.

Värvimisel kasutatavad vahendid:

- 1) erineva laiusega pintslid (ka maalripintslid);
- 2) muud vahendid, nt papiribad, pesukäsnatükid jms.

Värvid:

- 1) kattevärvid (guašš, akrüül, näpuvärvid);
- 2) akvarellvärvid.

Voolimismaterjalid ja vahendid:

- 1) savi;
- 2) plastiliin;
- 3) voolimisvaha;
- 4) omavalmistatud voolimissegud (paberimass, soolatainas, saepurumass);
- 5) erineva kujuga voolimispulgad;
- 6) väikesed tainarullid.

Paberid:

- 1) joonistuspaper maalimiseks, kriitidega joonistamiseks;
- 2) akvarellipaber;
- 3) papp;
- 4) kartong;
- 5) siidipaber;
- 6) krepp-paber;
- 7) majapidamispaper, ajalehepaper, kalka, küpsetuspaber jne;
- 8) värviline paper;
- 9) värviline kartong.

Meisterdamisvahendid:

- 1) liim (liimipulgad, PVA, tapeediliim, kliister, erinevad tuubiliimid);
- 2) käärid;
- 3) naaskel;
- 4) väike haamer;
- 5) traat;
- 6) erineva suurusega karbid;
- 7) looduslik materjal (kõrred, oksad, puukoor, käbid, kivid jms);
- 8) jääkmaterjal (papptorud, plastpudelid, topsid jne);
- 9) tekstiil ja tekstiilijääd;
- 10) vill, lõng;
- 11) paelad, nõörid, teip.

Soovitatav kirjandus

- Brotherus, J., Hytönen, J. 2001. Esi- ja algõpetuse didaktika. Tallinn: TPÜ.
- Juske, A. 2004. Joonistav laps: onto- ja fülogeneetilised paralleelid. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Heinla, E. 2001. Loova mõtlemise harjutused. Tallinn: Interdistsiplinaarsete Uuringute Instituut.
- Hirsijärvi, J., Huttunen, H. 1998. Sissejuhatus kasvatusteadustesse. Tallinn: Arendusabi, TPÜ.
- Hujala, E. 2004. Uuenev alusharidus. Tallinn: Ilo.
- Kera, S. 2004. Üheskoos teel. Tallinn: Ilo.
- Kidron, A. 2000. Leidlik meel. Tallinn: Mondo.
- Kivi, L., Sarapuu, H. 2003. Laps ja lasteaed: lasteaiaõpetaja käsiraamat. Tartu: Atlex.
- Kunstis koos lastega: kunstitöid 4–6aastastele lastele. 2006. Tallinn: Koolibri.
- Lasteaiaõpetaja käsiraamat. 2003. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.
- Leppik, P. 2008. Õpetajatöö psühholoogilisi probleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Leppoja, L. 2001. Hakkame joonistama: joonistamise ja maalimise eritehnikad väikelastele. Tallinn: Ilo.
- Linke, U. 1998. Joonistamine – nägemise kool. Tallinn: Avita.
- Powell, N. 2003. Kunstiteoste kummalised seiklused. Tallinn: Kunst.
- Saarso, G-A. 2001. Meistrimehed oleme I–IV. Tallinn: Avita.
- Saarso, G-A. 2003. Kevadised meisterdused. Tallinn: Avita.
- Saarso, G-A. 2003. Sügisesed meisterdused. Tallinn: Avita.
- Saarso, G-A. 2003. Talvised meisterdused. Tallinn: Avita.
- Tarkus tunneb rõõmu inimestest. 1994. Tallinn: Haridustöötajate Koolituskeskus.
- Tea ja toimetaja 2001, nr 16; 2002, nr 20; 2003, nr 24; 2004, nr 25, 27; 2008, nr 34. Tallinn: Ilo.
- Unt, I. 2005. Andekas laps. Tallinn: Koolibri.
- Vahter, E. 2001. Kinnipüütud lehesadu: kunstiõpetuse vihik. Tallinn: Avita.
- Vahter, E. 2001. Lumisem lumeaeg. Tallinn: Avita.
- Vahter, E. 2002. Puhtalt porikarva. Tallinn: Avita.
- Vahter, E. 2004. Tuultega võidu. Tallinn: Avita.
- Vahter, E. 2005. Teeme koos lapsega: 50 ideed lapse arendamiseks. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Valter, E. 2000. Kuidas õppida vaatama? Tartu: Elmatar.

Kasutatud kirjandus

- 200 aastat kunstiharidust Eestis. 2002. Tartu: Tartu Ülikool.
- Brotherus, J., Hytönen, J. 2001. Esi- ja algõpetuse didaktika. Tallinn: TPÜ.
- Esner, T. 2004. „Illus” ja „kole” kunstioõpetuses. – Haridus nr 9, lk 22–24.
- Heinla, E. 2001. Loova mõtlemise harjutused. Tallinn: Interdistsiplinaarsete Uuringute Instituut.
- Joonistamis- ja maalimiskursus: joonistamine, maalimine, õlimaal. 2007. Tallinn: Egmont Estonia.
- Juske, A. 2004. Joonistav laps: onto- ja fülogeneetilised paralleelid. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Kivirähk, T. 2008. Käsitöötuba: kunsti- ja käsitööõpetus. Tallinn: Koolibri.
- Käis, J. 1992. Isetegevus ja individuaalne tööviis. Tallinn: Koolibri.
- Laak, T. 1991. Laste joonistused. Tallinn: Harjumaa Hariduse Arenduskeskus.
- Lapsed ja kunst. 1985. Tallinn: Perioodika.
- Leppik, P. 2008. Õpetajatöö psühholoogilisi probleeme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Läänemets, U. 2004. Õppekavateooriast, -praktikast ja teoretiseerimisest. – Haridus nr 8, lk 7–10.
- Matsuura, R. 2001. Joonistamise juhendamine kasteaias. Tokyo.
- Niemistö, P. 2000. Askartelun pikkujättiläinen. Porvoo.
- Põldemaa, T. 1998. Kasvatamisest kunstioõpetuse kaudu. – Käsitlusi kasvamisest ja kunstipedagoogikast. Tallinn.
- Rajando, K., Viik, M. 2007. Lihtne pärimus. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Raudsepp, I. 2006. Joonistan inimest: 4.–9. klassile. Tallinn: Ilo.
- Thompson, M. 2002. The Arts in Children’s Life: Context, Culture and Curriculum. Boston.
- Vabariigi Valitsuse 15.10.1999 määrus nr 315 „Alushariduse raamõppekava”. – RT I 1999, 80, 737.
- Vahter, E. 2002. Kunsti- ja kirjaõpetuse seostest alushariduse kunstikasvatases. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Vahter, E. 2007. Kunst. I klassi õpilase tööraamat. Tallinn: Koolibri.
- Vahter, E. 2007. Kunst 1. Õpetajaraamat. Tallinn: Koolibri.
- Wilenius, R. 2002. Kasvatuse eeldused. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

Valdkond „Muusikaõpetus”

Maia Muldma

**Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste Instituudi
algõpetuse osakonna
muusikaõpetuse didaktika dotsent**

Kristi Kiilu

Tallinna Lasteaia Sipsik muusikaõpetaja

Sissejuhatus

Muusika kuulub inimkonna põhivarade ja -väärtuste hulka, mis on mänginud ja mängib ka edaspidi eksistentsiaalset rolli inimkonna säilimises ja arengus. Nii saab lapski muusikast osa juba enne sündi (Lecanuet 1996; Parncutt 2006) ning see jääb teda saatma kogu elu. Muusikaõpetus on koolieelses eas väga tähtis mitte ainult lapse muusikalise arengu vaatenurgast, vaid ka tema kognitiivse, intellektuaalse, sotsiaalse ja füüsilise arengu aspekti silmas pidades. Muusikaõpetuse kaudu kujundame lapses arusaamu põlistest väärtustest, sealhulgas rahvuskultuurist (Kumpas, Vikat 2001; Papoušek 1997).

Eesti on üks nendest riikidest, kus laps saab muusikaharidust esimestest lasteaiapäevadest kuni kooli viimase klassini professionaalsetelt muusikaõpetajatelt. Muusikaõpetus lasteaias on riiklikul tasandil sätestatud koolieelse lasteasutuse riikliku õppekavaga ning muusikatunnid on vähemalt kaks korda nädalas (Vabariigi Valitsuse ... 2008).

Muusikapsühholoogide väitel arenevad muusikalised eeldused ja võimed kõige võimekamalt enne kooliiga (Hallam 2006; Sloboda 2000; Tarassova 1988 jt). Teadmiste, oskuste, võimete ja väärtushinnangute kujundamise aluseks on muusikaõpetuses laste loomupärased ja arendatavad intelligentsuse vormid: emotsionaalne, muusikaline, kehalis-motoorne, ruumiline, loogiline jt. Isiklikud ja sotsiaalsed väärtused ning võimed aitavad lastel aru saada iseendast ning olla osavõtlikud, sallivad ja avatud kaaslaste suhtes, aitavad säilitada tasakaalu vabaduse ja vastutuse, mitmekesisuse ja valikuvõimaluse vahel (Muldma 2007).

Lapse üldise ja muusikalise arengu seisukohalt on õppe- ja kasvatustegevuse eesmärk täita olulisim roll: luua alus, millele rajatakse edaspidine huvi ja armastus muusika vastu, kujundada muusikalist maitset ning soovi ja julgust ennast edaspidi muusikas loovalt väljendada. Koolieelses muusikaõpetuses on vaja edendada laste emotsionaalset arengut, et laps tunneks rõõmu olemisest. Tundekasvatust väärtustatakse võrdselt lapse intellektuaalse arendamisega, seda enam, et nad on omavahel tihedalt põimunud ja täiendavad teineteist.

Muusikaõpetuse didaktilis-metoodiliste põhimõtete rajaja Eestis on muusikapedagoog ja helilooja Riho Päts (1899–1977) (Päts 1975; 1989), kelle laulude, muusika kuulamise repertuaari, tantsude-mängude ja pillilugude valikul lähtutakse eakohasuse printsiibist. Muusikategevused

realiseeruvad nelja põhitegevuse kaudu: muusika kuulamine, laulmine, muusikalis-rütmiline liikumine ja pillimäng. Kõik need tegevused on omavahel tihedalt seotud ning üht eesmärki teenides moodustavad ühtse terviku, luues mitmesuguseid võimalusi laste igakülgselt arendamiseks.

Muusikaõpetuse eesmärgid, sisu ja korraldus

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) tunneb rõõmu laulmisest ja musitseerimisest;
- 2) suudab keskenduda kuulatavale muusikapalale;
- 3) suudab ennast loovalt väljendada laulmise, liikumise, tantsimise ja pillimängu kaudu;
- 4) suudab musitseerida nii rühmas kui ka üksi.

Valdkonna „Muusika” sisu on:

- 1) laulmine;
- 2) muusika kuulamine;
- 3) muusikalis-rütmiline liikumine;
- 4) pillimäng.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) on esikohal emotsionaalne ja aktiivne muusikaalane tegevus;
- 2) kujundatakse ja arendatakse lapse muusikalis-loomingulisi võimeid, kultuurilis-sotsiaalset aktiivsust ning väärtushinnanguid;
- 3) arvestatakse lapse individuaalseid eeldusi ning toetatakse eduelamusele ja tunnustusele;
- 4) kasutatakse muusikat lõimiva tegevusena ka teistes õppe- ja kasvatustegevuse valdkondades, nagu „Keel ja kõne”, „Kunst” jne; muusika on igapäeva elu osa nii argi- kui ka pidulike sündmuste puhul;
- 5) seostatakse üksteisega muusika kuulamine, laulmine, pillimäng, muusikalis-rütmiline liikumine, mängud ja tantsud;
- 6) muusikapalade (laulude, muusika kuulamise palade, tantsude ja mängude, pillilugude) valikul arvestatakse laste huve ning ea- ja jõukohasust.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) laulab ilmekalt loomuliku häälega ja vaba hingamisega;
- 2) laulab eakohaseid rahva- ja lastelaule nii rühmas/ansambelis kui ka üksi;
- 3) suudab laulu või muusikapala tähelepanelikult kuulata ning kuulatud muusikat iseloomustada;
- 4) eristab kuulmise järgi laulu ja pillimängu;
- 5) eristab tämbri ja kõla järgi õpitud pille;
- 6) mängib eakohastel rütmi- ja meloodiapillidel õpitud lauludele ning instrumentaalpaladele lihtsaid kaasmänge;

- 7) mängib lastepillidel ja oskab mängida ka pilliansamblis;
- 8) liigub vastavalt muusika meeleolule;
- 9) väljendab ennast loovalt muusikalis-rütmilise liikumise kaudu (Vabariigi Valitsuse 29.05.2008 määruse nr 87 „Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava“ § 22).

Lapsele õpetatavad muusikalised oskused

Alljärgnevalt vaatleme muusikaõpetusega seotud oskusi muusikaliste õppetegevuste ja lapse erinevate arenguastmete kaupa. Kõiki neid oskusi kujundatakse järk-järgult, st seda, mida 2aastane laps veel õpib, peaks 3aastane juba oskama.

Kaheaastased lapsed

1. Muusikaõpetuse kaudu tekitatakse lastes huvi laululise tegevuse vastu, valides laulurepertuaari lapsekeskseid ja jõukohaseid laule. Lapsi õpetatakse jälgima õpetaja laulmist, mille ilmikas esitus võimaldaks lapsel saada emotsionaalset elamust. Laule õppides kasutatakse võimalikult palju näitlikku materjali (küpiknukud, mänguasjad, videonäiteid jne), mille kaudu innustatakse lapsi kaasa laulma.
2. Äratatakse huvi ja julgustatakse lapsi liikuma vastavalt muusika meeleolule, matkides õpetajat: paigaltammumine, kõnd, jooks, päkkadel kõnd, keerutamine üksikult ja paaris, koosjalu hüplemine, käte peitmine selja taha, kükitamine, ühe ja vaheldumisi kahe jalaga koputamine.
3. Muusika kuulamise kaudu toetatakse huvi ja armastust helimaailma vastu, kujundatakse kuulamisoskust, arendatakse kuulamistaju ning muusika emotsionaalset vastuvõtlikkust.
4. Lapsi õpetatakse mängima kehapillil, kõlapulkadel, randmekuljustel ning kasutama neid liikumisele, kuulnud muusikale ja laulude pulsi või rütmi kaasa mängimiseks.

Kolmeaastased lapsed

1. Lapsed õpivad õpetajaga kaasa laulma. Neid ergutatakse ka iseseisvalt laulma, jälgides ühtset tempot. Mõõdukalt aeglane tempo on hilisema kantileense (voolava) laulmise alus. Enamik laule on laskuval tertsil ja astmelisel liikumisel. Et lapse hääl väsib üsna kiiresti, ei tohiks laulda korraga üle 2–3 laulu. Häält ja kuulmist arendatakse muusikaliste õppemängude kaudu: *Mis heli see on? Mis pill mängib? Tee (looma, linnu, sõiduki) häält järele.*
2. Lapsi õpetatakse liikuma, lähtudes muusika meeleolust; õpetatakse kõndi ja jooksu läbisegi, poolkükki, keerutusi, kiikumist, paarilisega kõndimist ja kätest kinni keerutamist, ringi moodustamist ja ringjoonel kõndimist. Lastele õpetatakse loomade ja lindude matkivaid liigutusi ning neid kaasatakse lihtsamatesse laulumängudesse.
3. Jätkatakse kuulamistaju ja kuulamisoskuse arendamist, laiendades repertuaari. Arendatakse laste võimet emotsionaalselt reageerida erineva meeleoluga lauludele ja lastele mõeldud muusikale ning arendatakse tämbriolist kuulmist erinevate instrumentide esituse kasutades.
4. Lapsi õpetatakse mängima rütmipille (lisaks eelnevatele pillidele kõlakarbil, trummil, kuljustel, marakatel, pandeiral) ja eristama neid tämbri järgi, et kasutada õpitud pille liikumise, kuulamise ja laulmise saateks.

Neljaastased lapsed

1. Õpetatakse ja arendatakse lauluoskust: lapsed laulavad väljahingamisel vaba loomuliku häälega, selge diktsiooniga ja rütmikalt. Arendatakse ansamblitunnetust ja muusikalist mälu, õpetatakse laulu korruga alustama ja lõpetama. Lapsi ergutatakse elementaarsele laululoomingule muusikaliste õppemängude kaudu. Õppeaasta lõpus peaks iga laps oskama laulda mõningaid õpitud laule.

2. Lapsi õpetatakse tundma röömu rütmilisest eneseväljendusest, liikuma muusikaosade või fraaside vaheldumise põhjal, reageerides õigesti muusika algusele ja lõpule, eristades tempo muutusi, helitugevust ja registreid. Neile õpetatakse kerget ja rütmikat kõndi ning jooksu, liikumist hanereas ja ringis, üksi ja paaris. Lapsed õpivad ilmekalt edasi andma muusika meeleolu liigutustega (lumehelbeke, karu, lind, jänes jne) ning esitama lihtsamaid tantsu, kasutades õpitud tantsuelemente: püstplaks, eesgalopp, kand-varvasastak, sulghüpped. Arendatakse ka liikumisloomingu algeid.

3. Kujundatakse oskust tähelepanelikult kuulata laulu või muusikapala lõpuni ning arendatakse emotsionaalset vastuvõtu- ja väljendusoskust, kasutades selleks vastavaid meetodilisi võtteid. Lapsi õpetatakse eristama muusika väljendusvahendeid (kiire ja aeglane; vaikne ja vali; kõrge ja madal) ning arendatakse nende muusikalist mälu: õpetatakse ära tundma kuulatud-lauldud laulu ja muusikapala. Lastele tutvustatakse eesti rahvamuusikat (laule, tantsu, ringmänge, laulumänge).

4. Lapsi õpetatakse käsitsema ja eristama rütmipille (lisanduvad tamburiin, kõlatoru, võrutrumm, kastangett), kasutama õpitud pille liikumise, laulmise, lasteriimide ja muusika kuulamise saateks. Arendatakse nende ansamblitunnetust, jälgides ühtset tempot, pillimängu õigeaegset alustamist ja lõpetamist.

Viieastased lapsed

1. Lastele õpetatakse õiget kehahoidu laulmise ajal ning pööratakse tähelepanu nende intonatsiooni puhtusele, rütmi täpsusele ja laulu ilmekale esitusele. Lapsed õpivad laulu korruga alustama ja lõpetama, õigesti edasi andma laulu melodiat ja rütmi. Muusikaliste õppemängude kaudu arendatakse laste häält, kuulmist ning laululoomingut. Õppeaasta lõpul peab laps oskama laulda rühmas ja iseseisvalt mõningaid aasta jooksul õpitud laule.

2. Lapsi julgustatakse kasutama õpitud liikumiselemente rütmilisel liikumisel (ees- ja külgalopp, hüpaksamm, käärhüpe), õpetatakse liigutuste täpsust ja väljenduslikkust ning ergutatakse kogu rühma sünkroonselt ja rütmikalt liikuma. Liikumisloomingut arendades pööratakse tähelepanu individuaalsusele.

3. Lapsi õpetatakse eakohaselt iseseisvalt muusikat iseloomustama ning jätkatakse muusikaliste väljendusvahendite õpetamist (lõbus ja nukker). Muusika kuulamise kaudu arendatakse muusikalisi põhivõimeid ning lapse loomevõimet.

4. Lapsi õpetatakse mängima rütmi- ja meloodiapillidel (lisanduvad puu-agoogo, taldrik, guiro, triangel, kõlaplaadid) lihtsamaid *ostinato* saateid lasteriimidele, lauludele ja muusikapaladele. Lapsed saavad osaleda lastepilliorkestris. Õppemängude kaudu arendatakse nende improviseerimisoskust.

Kuueaastased lapsed

1. Jätkatakse ilmekuse arendamist: õpetatakse laulma olenevalt teksti ja meloodia iseloomust; kiirelt ja aeglaselt; vaikselt ja valjult. Muusikaliste õppemängude kaudu arendatakse helilaadi- ja rütmitaju, kuuldekujutusvõimet (ka SO-MI ja SO-RA kõlamudeleid) ning muusikalist mälu. Jätkatakse laululoomingu arendamist. Õppeaasta lõpul peab iga laps oskama peast laulda õpitud laste- ja rahvalaule.
2. Lapsi õpetatakse liikuma vastavalt muusika väljendusvahenditele vähem kontrastse muusika järgi: dünaamika – vaikne, poolvali, vali; registrid – kõrge, keskmine, madal; tempo – kiire, mõõdukas, aeglane. Taotletakse liikumise sünkroonsust ning liigutuste viimistletust, täpsust, väljendusrikkust ja õiget kehahoidu ning õpetatakse ees- ja külggaloppi, hüpaksammu, vahe- tus- ja polkasammu, luisksammu, kõrvalastesammu ning käärhüpet.
3. Lapsed õpivad tähelepanelikult lõpuni kuulama ja iseloomustama kuulatud laulu või muusikapala, kasutades avaramat sõnavara (mõtlik, laulev, õrn, tantsuline, marsilik, südamlilik jne). Neid õpetatakse kuulmise järgi eristama vokaal- ja instrumentaalmuusikat ning lihtsamaid žanre (hällilaul, rahvalaul, marss, tantsuviis). Tutvustatakse mõisteid *rahvamuusika* ja *helilooja*. Jätkatakse loomingulise initsiatiivi arendamist (lapsed panevad palale pealkirja, mõtleavad välja ja esitavad liigutusi jne).
4. Lapsi õpetatakse ja motiveeritakse mängima eakohastel pillidel (lisanduvad metall-agoogo, *cabasa*, *cazizi*, plaatpillid: ksülofon, metallofon, kellamäng), kasutades elementaarseid dünaamilisi varjundeid. Lapsed õpivad mängima piltsümbolite järgi. Muusikaliste õppemängude kaudu jätkatakse improviseerimisoskuse arendamist.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Muusika-tegevuse liigid	2–3aastased	3–4aastased	4–5aastased
Laulmine	Kuulab ja jälgib õpetaja laulu.	<ol style="list-style-type: none"> Huvitub laululistest tegevustest; püüab õpetajaga kaasa laulda (lauldes kaasa nt üksikuid silpe, sõnu, laululõike). Osaleb laulude esitamises (plaksutab või laulab kaasa). 	<ol style="list-style-type: none"> Laulab rühmaga samas tempos. Laulab peast lihtsamaid õpitud rahva- ja lastelaule.
Muusikalis-rütmiline liikumine	Sooritab koos õpetajaga lihtsaid liikumisi vastavalt laulu tekstile (nt paigaltammumine, keerutamine üksikult, koosjaluhüplemine, lehvitamine, käte peitmine selja taha, viibutamine sõrmega, kükitamine).	Liigub koos õpetajaga vastavalt muusika meeleolule, arvestades pulssi ja meetrumit (nt kõnd ja jooks, päkkadel kõnd, ühe ja vaheldumisi kahe jalaga koputamine, keerutamine paarilisega).	<ol style="list-style-type: none"> Väljendab muusika meeleolu liikumise kaudu (nt plastilise intoneerimise ehk loova liikumisega). Tantsib, kasutades eakohaseid tantsuelemente (nt põlvetoestikõnd ja -jooks, liikumine hanereas ja ringis). Osaleb laulumängudes.
Muusika kuulamine	Tunneb rõõmu kuulatavast laulust või muusikapalast.	Reageerib emotsionaalselt muusika iseloomule (nt plaksutab, kõigutab keha vmt).	<ol style="list-style-type: none"> Kuulab laulu ja muusikapala. Väljendab emotsionaalselt kuulatud muusikas tajutud kontrastseid meeleolusid liigutuste ja liikumisega. Tunneb kuulmise järgi ära mõningaid õpitud laule.
Pillimäng	Mängib õpetaja ettenäitamisel kaasa kuulnud muusikale kehapiilil (plaksutab, patsutab kaasa pulssi või rütmi).	Mängib muusikat kuulates, liikudes ja lauldes kaasa pulssi või rütmi kehapiilil, kõlapulkadel, randmekuljustel, väikesel trummil ja marakal.	<ol style="list-style-type: none"> Mängib rütmipille (nt kõlakarpi, trummi, kuljuseid, pandeirat) muusika kuulamise, liikumise ja laulmise saatteks. Eristab kuulates neid tämbri järgi.

5–6aastased	6–7aastased	7aastased
<ol style="list-style-type: none"> 1. Laulab väljahingamisel loomuliku häälega. 2. Esitab laule rühmaga samas tempos. 3. Laulab peast teistega koos mõningaid rahva- ja lastelaule. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Laulab ilmekalt, lähtudes laulu ja teksti karakterist. 2. Laulab peast õpitud rahva- ja lastelaule ning esitab neid rühmas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Laulab ilmekalt voolava ja pehme häälega eakohaseid rahva- ja lastelaule. 2. Esitab neid laule nii rühmas kui ka üksi.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Muudab liikumist muusikaosade ja muusikaliste väljendusvahendite vaheldumise põhjal (tempo, dünaamika, register), arvestades pulssi ja meetrumit (nt liigub hanereas ja ringis nii üksi kui ka paaris). 2. Esitab õpetaja seatud tantse, kasutades õpitud tantsu-elemente. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liigub ja tantsib sünkroonis teistega, kasutades näiteks hüpaksummu ja eesgaloppi. 2. Könnib, jookseb ja reageerib muusika tempo muutustele rütmiliselt täpselt (nt muudab liikumissuunda muusika dünaamika ja tempo järgi). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Väljendab ennast loovalt liikumise kaudu, toetudes õpitud muusikaliste väljendusvahenditele (tempo, dünaamika, register, muusika meeleolu), nt kasutab külge- ja eesgaloppi ning hüpaksummu. 2. Sooritab tantsuliigutusi sünkroonselt, väljendusrikkalt ja õige kehahoiuga.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuulab laulu ja muusikapala huviga. 2. Väljendab kuulatud muusikas tajutud meeleolusid erinevate muusikaliste tegevuste (liikumise, laulmise, pillimängu) kaudu, näiteks järgib tempot ja rütmi kehalise liikumisega või, tundes ära õpitud laulu (kuuldes nii meloodiat kui ka sõnu), hakkab kaasa laulma. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tunneb ära lihtsamaid žanre (marss, laul, tants). 2. Väljendab loovalt muusika kuulamisest saadud elamusi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuulatud muusikat iseloomustades kasutab eakohast sõnavara. 2. Näitab tegevuses üles loomingulist initsiatiivi, toetudes oma kogemusele kuulatud palade suhtes (nt jutustab, mida kuulis muusikas). 2. Eristab vokaal- ja instrumentaalmuusika lihtsamaid žanre (hällilaul, marss, tantsuviis, rahvalaul).
<ol style="list-style-type: none"> 1. Mängib ja tunneb kuulates tämbri järgi ära õpitud rütmipille. 2. Mängib rütmisaateid lasteriimidele ja -lauludele. 3. Ansamblimängus osaledes alustab ja lõpetab koos teistega, mängib nendega ühes tempos. 4. Mängib tamburiini, kõlatoru, võrutrummi ja kastanjette. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mängib rütmi- ja meloodiapillidel (nt puu-agoogo, taldrik, guiro, triangel, kõlaplaadid) lihtsamaid <i>ostinato</i> kaasmänge (lühikest korduvat rütmi-, viisi- või meloodialõiku). 2. Mängib pilliansambelis. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab mängida eakohastel rütmija meloodiapillidel kaasmänge õpitud lauludele, lasteriimidele ja instrumentaalpaladele. 2. Mängib pilliansambelis. 3. Mängib järgmisi pille: kõlaplaadid, metall-agoogo, <i>cabasa</i>, <i>cazizi</i>, plaatpillid (ksülofon, metallofon, kellamäng).

Kuidas saavutada soovitud tulemusi?

Laul kui sotsiaal-kultuuriliste oskuste aktiveerija

Lapse armastuse kujundamisel musitseerimise ning muusika vastu on kesksel kohal laululine tegevus, mille kaudu saab laps väljendada ja avada oma sisemaailma. Laulude ja laulmise kaudu arendatakse lapse laulmisoskust, muusikalisi võimeid ning muusikateadmisi ja -oskusi, õpitakse tundma oma rahva ning teiste maade kultuuri. Omandatu olulised edasikandjad ja talletajad on põlvest põlve olnud lapsed, kelle kaasav ühislaul on aluseks edaspidise eesti koorilaulu traditsiooni säilitamisele ja edasiviimisele.

Lapse hääle hoidmine ja arendamine

Hääl on lapsele esimene muusikainstrument, mille kaudu areneb ka tema musikaalsus. Õpetajal on suur vastutus hääle kasutamist õpetades ja laulmisoskust arendades. Eeskätt tuleb lapsi julgustada oma häält avastama ja seda tunnetama ning erinevaid häälekasutusviise kogema. Väikelapse hääleaparaat on õrn ja habras, häälelihastik on veel välja arenemata. Lapse kasvades ning närvisüsteemi tugevnedes luuakse järk-järgult seosed hingamise, hääle tekitamise ja kaitsemehhanismide vahel. Lapse hääle normaalse arengu tagamiseks on õigem kasutada mõõdukaid dünaamilisi nüansse (poolvaikselt, poolvaljult). Laste erakordselt emotsionaalne osavõtlikkus lubab ka kitsa dünaamilise skaala puhul saavutada säravat väljendusrikkust. Lapse häält kujundades tuleks kõrvaldada häälekasutamisevead ja halvad harjumused. Ennekõike peab vältima valju ja forsseeritud laulmist, sest see takistab vaba lauluhääle tekitamist. Taotleda tuleb loomulikku hingamist ning pehmet ja voolavat laulmisviisi.

Laulurepertuaari valik

Et laulmine täidaks laste muusikalise ja vaimse arendamise nõudeid, on eriline tähtsus laulude õigele valikule. Lasteaia lauluvara peab sisaldama eakohaseid laule, mis on otseselt või kaudselt seotud lapse toimingutega, tema huvide ja fantaasiamaailmaga. Õpetus- ja kasvatusesmärkide kõrval peab lähtuma lauluviisi ja selle ulatuse sobivusest lapse häälele ning temaatika ja teksti vastavusest eale. Lapse identiteedi kujundamise seisukohalt on olulised rahvalaulud ja laulumängud.

Laulu õpetamise metoodikast

Laulude õpetamisele eelneb sihipärane ettevalmistustöö. Õpetaja peab selgeks saama laulu koos sõnadega ja saatepartiiga, uurima välja laulu keerulisemad viisikäigud, märkima hingamiskohad, mõtlema läbi laulu esitamise emotsionaalse plaani (tempo, dünaamika, agoogika, saatepartii, saatepillid, kaasnevad liigutused jne). Õpetaja koostab laulu õpetamise plaani, valib metoodika ning määrab kindlaks metoodilised võtted, et ületada laulus esinevad raskused.

Laulu õpetamise võib jagada nelja etappi: sissejuhatav osa; laulu tutvustamine, ettekujutuse loomine laulust; laulu õppimine; laulu kordamine, kinnistamine ja viimistlemine.

Laulu tutvustamise eel peab õpetaja tekitama laulu vastu huvi ja soovi seda omandada. Sissejuhatuseks võib kasutada vestlust, luuletust, muinasjuttu või sama temaatikaga pilti. Laulu

esitusele võib eelneeda muusika kuulamine, kunstiteose ühine vaatlemine, mäng või juba tuttava samatemaatilise laulu laulmine.

Õpetaja võib laulu ette kanda *a cappella* (saateta), saatega või audiovideosalvestusena. See eeldab kõrget kunstilis-muusikalist taset, et tekitada lastes huvi laulu vastu ja motiveerida seda õppima.

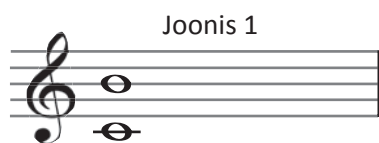
Laulu sõnu õpitakse kas enne luuletusena või koos viisiga. Tekstis olevaid raskeid või võõrsõnu tuleb lastele seletada. Õpetaja ilmekalt esitatud tekst aitab kaasa laulu ilmekuse saavutamisele. Kui teksti on liiga palju, jaotatakse see järgnevate tundide vahel. Uut laulu õpetades ei peaks klaverisaadet üldse kasutama, sest see takistab lapsel meloodia jälgimist. Laps ei saa sel juhul kontrollida oma intoneerimise õigsust õpetaja esituse järgi. Kindlasti on vaja, et lastel tekiks selged ja täpsed kuuldekujutused laulust, seega peab õpetaja laulma laulu lõigu ette ning seejärel lubab lapsel kaasa laulda. Meloodia eksimused tuleb kohe parandada, lauldes lapsele õige viisi ette. Meloodia õiget omandamist võib kontrollida nii rühmiti kui ka individuaalselt, arendades ühtlasi laste esinemisjulgust. Laululise tegevuse alguses peab pöörama laste tähelepanu sundimatule kehahoiakule, pingevaba heli tekitamisele, õigele hingamisele ja sõnade selgele hääldamisele. Laulmise reegleid tuleb lastele meelde tuletada peaaegu igas tunnis nii kaua, kuni need muutuvad harjumuseks.

Laulu õpetatakse ja viimistletakse mitme tunni vältel. Kordamise mitmekesistamiseks leiab õpetaja laulule uue vaatenurga. Sel eesmärgil võib esitada laulu vabalt valitud silbil; laulda rühmiti, osalt mõttes, osalt kuuldavalt; siduda kordustööd rütmilise liikumisega, mänguga, matkimisliigutustega, pillimänguga jne. Igale laulu kordamisele seab õpetaja kindla eesmärgi, nõudes intonatsioonipuhtust, teksti õigsust ja esituse ilmekust, mis aitab vältida laulu mehaanilist kordamist.

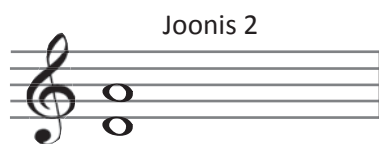
Lapse muusikalist kuulmist arendades on oluline lähtuda loomupärasest kõlamudelitest – *käo-motiivist* (laskuv väike tert), mis ongi lapse laulmisvõime arenemise ja kinnistamise alus. Laulmisvõime arenemist soodustab märkimisväärselt *rütmilis-meloodiline kajamäng*, mis toimib küsimuse-vastuse (õpetaja küsib, laps vastab) või kordamise printsiibil (õpetaja ees, laps(ed) järel). Õpetajal on kajamängus improviseeriija roll. Kajamängus on tähtis säilitada tempot, mille kaudu areneb lapsel meetrumi ja pulsi tunnetus. Meloodilist kajamängu mängides peab õpetaja teadma iga õpilase hääle diapasoni, millel ta suudab laulda või kõnelähedaselt orienteeruda. Üks võimalusi õpetada või kinnistada muusikalis-rütmilisi või meloodilisi teadmisi-oskusi on *mudellaul*, mis on selge, lihtne ja piiratud ulatusega (*terts-kvint*). Muusikalisi mudeleid kinnistav lauluvara peab olema avar ja mitmekesine ning läbima kogu õpet.

Diferentsitud laululine tegevus

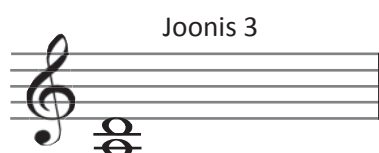
Laste laulmisoskus on väga erinev, sest nende muusikalised eeldused ja muusikaliste võimete arenemise tempo on erinevad. Iga lapse võimetekohase arengu ning kogu rühma õppesse kaasamise tagab laulmisoskuse erisusi arvestava muusikalise materjali kasutamine. Diferentsitud tegevuse aluseks on iga lapse laulmisoskuse tundmaõppimine (hääle ulatus, tämber, kuuldekujutusvõime) ning lähtumine tema tegelikust laulmisoskusest. Muusikaliselt tagasihoidlikult arenenud laste võimeid saab enamasti sihipärase tööga arendada. Lapsed jaotatakse tüüpiliste iseärasuste põhjal kolme (vajaduse korral nelja) suhteliselt ühtlase arengutasemega rühma: iseseisvad, toelauljad ja vähese laulmisvõimega lauljad.

Iseseisvatel lauljatel on oma vanuse kohta üsna lai hääleulatus ja arenenud kuuldekujutus (joonis 1). Nad on võimelised kindlalt helistikus püsides laulma iseseisvalt keerukaid meloodiamudeleid.

Toellauljatel on kuuldekujutluse areng olnud mõnevõrra tagasihoidlikum, mille põhjused võivad olla ka lihtsalt väheses musitseerimises (joonis 2). Nende hääleulatus on kitsam, helikõrgussuhete tajumine ebatäpsem, kuid esimese rühma toel on nemadki oma tessituuri piires võimelised õigesti laulma.

Väheselaulmisvõimega lapsed on oma muusikaliselt arengult hoopis tagasihoidlikumad (joonis 3). Tihtipeale on nad suutelised ainult väga madalas tessituuris (isegi kuni väikese oktaafi *fis*-ini) ühel–kahel toonil orienteeruma või laskuva tertsi käiku

intoneerima. Neile jõukohaseid ülesandeid pakkudes (madalamate löikude laulmine, laulu ilmes-tamine rütmistatud lasteriimi, kaasmängu, rütm- või meloodiapillidega) ja aktiivsesse muusika-lisse tegevusse haarates on võimalik toetada kuuldekujutluse arengut ning soodustada nii nende laulmisoskust kui ka üldist muusikalist arengut.

Laulu õpitakse koos terve rühmaga, lähtudes põhimõttest, et igale rühmale antakse laulda üksnes jõukohaseid löike. Erineva muusikalise arengutasemega rühmi tutvustab õpetaja võrdväärselt tähtsana – igaühel neist on oma panus laulu tervikpildi loomisse. Äärmiselt oluline on tähtsusta-da iga rühma tööd, sest laul saab terviklikuks eri rühmade ja iga lapse antavast panusest. Säärane käsitus nõuab õpetajalt emotsionaalsust ja kaasahaaramisvõimet, et tagada laste huvi ja aktiiv-sus, ent ka taktitunnet, et väärtustada igat rühma ja selle kaudu kõiki lapsi nende püüdlustes. On ju igale lapsele tähtis temale antud ülesandega toimetulek ja õpetaja tunnustus.

Rühmad, kellega tehakse diferentsitud tööd, on muutuvad. Muusikaliste oskuste ja võimete arenguga liiguvad lapsed järgmisse, nõudlikumasse rühma. Selleks jälgib õpetaja pidevalt laste muusikalist arengut individuaalselt või muusikatunnis kajamängude ja erinevate laululiste üles-annete põhjal. Diferentsitud laululiseks tööks repertuaari valides tuleb lähtuda muusikafraseo-loogilisest, vormistruktuurilisest ja meloodia liikumise printsiibist, mis oleksid vastavuses rühma-de erineva tessituuri ja jõukohasusega. Lauludes, mis ei võimalda diferentsitud käsitlust, võib eri-nevaid rühmi rakendada neile jõukohases rütmilises kaasmängus, liikumistegevustes või muus.

Niisugune tegevus tagab intonatsiooniliselt suhteliselt puhta esituse, mis on aluseks lap-se hääleaparaadi tunnetamisele ja laulmis-võime arendamisele, hoides ühtlasi tähele-panu erksana ning säilitades huvi laulmise vastu. Diferentsitud põhimõtete järjekindel ja jõukohane rakendamine tagab iga lapse muusikalise arengu dünaamika (Kiilu 2005; Vikat 1978).

Kokkuvõtvalt: laululine tegevus avaldab igati soodsat mõju lapse tundekasvatusele,

kujundab elukogemustest lähtuvaid pädevusi, arendab kõneoskust ning rikastab sõnavara. Lau- lude õppimisel eeldatakse, et omandatud repertuaari kasutatakse ka väljaspool lasteaia muusi- kategevusi (rühmategevustes, sünnipäevadel, koosviibimistel, kodu- ja õuemängudes).

Muusikalis-rütmiline liikumine musitseerimise allikana

Võrdväärselt teiste muusikaliste tegevuste liikidega aitab muusikalis-rütmiline liikumine mõista muusika sisu, äratada huvi ja armastust muusika vastu. Lapsele on liikumine loomulik enese- väljendusviis, sest just liigutuste kaudu väljendab ta esmaselt oma tundeid. Muusikalis-rütmiline liikumine loob lastele ühe võimaluse rahuldada eakohast liikumisvajadust.

Muusikalis-rütmilise tegevuse kaudu arenevad lapse muusikalised ja üldised võimed (rütmi- taju, meetrumitunnetus, tähelepanuvõime ja -jaotus, koordinatsioon, emotsionaalsus, motoori- ka jm). Liikudes õpivad lapsed mõistma ja väljendama muusika sisu ning eripära. See aitab muu- sikat sügavamalt tunnetada ning rikastab lapse emotsionaalset sfääri. Lastel on vaja tabada mingi liikumisega seotud muusika iseloomu ning väljendusvahendeid. Ühtlasi arendab see muusika vastuvõtu võimet ja liikumisoskust.

Muusikalis-rütmiline liikumine arendab lapse eneseväljendusoskust. Muusika erinevate karakterite, rütmide ja dünaamika väljendamine liikumises arendab fantaasiat ning aitab luua kujutluspilte. Liikumine, milles on tähelepanu pööratud rütmielementidele, mõjutab otseselt muusikaliste põhivõimete, eeskätt rütmitaju arengut.

Muusikalis-rütmilise liikumise õpetamise metoodikast

Oluline on mõista, et laps tajub muusikat ja liikumist ühtse tegevusena. Muusikaline areng liiku- mise kaudu toimub järk-järgult: alguses sooritab laps lihtsaid liigutusi koos õpetajaga vastavalt muusika karakterile ning edaspidi oskab juba liikumisega reageerida muusika meeleolude muu- tumisele ning väljendab ennast loovalt, kasutades õpitud muusikalisi väljendusvahendeid.

Mängude valikul peab õpetaja arvestama laste vanuselisi iseärasusi, oskusi, teadmisi, tegevu- se temaatikat ja mängu rakendamise eesmärgistatust. Loovmängude puhul peab õpetaja lähtu- ma laste arengutasemest ning -vajadustest. Muusikaline mäng on enamasti seotud liikumisega, mistõttu vajab spetsiaalset mängukeskkonda, ruumi ja õhkkonda, mis innustaksid mängima ja looksid positiivseid võimalusi.

Muusikalis-rütmilise liikumise alla kuuluvad muusi- kalis-rütmilised harjutused, laulu- ja ringmängud, muu- sikalised mängud, tantsud ning loovliikumine. Kui laps mängib ja tantsib, arenevad tema muusikalised võimed ja sotsiaalsed oskused, tähelepanu ja enesekontroll, kollektiivsustunne ning loominguline aktiivsus. Muusi- ka ja liikumise ühendamine loob tõeliselt lapsekeskse õpetamise, võimaldades õpetuses omandatud väljen- dada loovalt keha abil.

Muusikalis-rütmiliste harjutuste eesmärk on õpetada lapsi liikuma kooskõlas samal ajal kõlava muusikaga, mis võimaldaks mängu- ja tantsuõhinas anda õigesti

ja ilmekalt edasi muusika sisu. Õppes võib kasutada mitmesugust kõndi muusika saatel, kerget jooksu, tantsusamme, tegevusi vahenditega (puulehed, pärjad, paelad, mänguasjad, pallid jne) ning erinevaid liikumisjooniseid.

Laulu- ja ringmängule on omane suhteliselt lihtne liikumine. Mängimist hõlbustavad enamasti hästi meelde jäävad meloodiad. Eriti tähtis on laulumängu sisu, teksti, meeoleu ja karakterite koosluse tähelepanemine ning jälgimine. Laulumängu esitab õpetaja koos tegevusega, mis suurendab huvi ja loob tervikmulje. Laulu omandatakse tavapärasel viisil, seejärel lisatakse liikumine. Laulumängu õpetamise eel peab õpetaja täpselt teadma, missugust liikumist laulu saateks kasutada. Õpetaja võib soovi korral tegevust muuta, säilitades teksti, muusika ja liikumise kooskõla.

Muusikaliste mängude eesmärgid on saavutada liikumise ja muusika kooskõla, arendada reageerimiskiirust ja erksust, kujundada loomevõimeid ning juhtida tähelepanu muusika üksikutele väljendusvahenditele. Üks liikumise ülesandeid on täita kindlaid mängureegleid, mida kohandatakse laste arengutasemele.

Muusikalisi mängu õpetades lähtutakse alati muusikast:

- 1) kuulamise järel leitakse õpetaja juhendamisel muusika iseloomulikud jooned, seletatakse mängu sisu;
- 2) luues seose muusika ning liikumise vahel, tutvustatakse mängureegleid;
- 3) mängu muusika korduva esitusega kontrollitakse muusika mõistmist ning reeglite meeldejätmist;
- 4) mängu ajal tuleb jälgida liikumise täpsust ning kooskõla muusikaga;
- 5) mängu juhtimisel on suur tähtsus õpetaja osaval sõnal;
- 6) muusikaliste mängude õpetamise eel peab õpetaja täpselt teadma, mis ülesandeid ja eesmärgid võib mänguga saavutada.

Tantsude õpetamist tuleb alustada tantsu saatemuusika varasemast kuulamisest, et saada üldmulje. Tantsu liikumise tutvustamine koos samal ajal kõlava muusikaga tuleb seostada muusika karakteri ja vormiga. Põhiliikumine tuleb selgeks teha rütmiliste harjutuste abil. Tantsu on võimalik õpetada erinevas raskustasemes, lähtudes laste võimete kasvust. Nii nagu kogu muusikalises kasvatuses tuleb ka tantsudes suurt tähelepanu pöörata laste loomevõimete, aktiivsuse ja fantaasia arendamisele. Eelõeldu elluviimist soodustab improvisatsiooniline liikumine, mis on ühtlasi loovuse, eneseväljendusoskuse ja mõtlemise arendamise allikas.

Muusikalise arengu puhul liikumise kaudu peab arvestama, et kui 2–3aastaselt teeb laps lihtsaid liigutusi koos õpetajaga vastavalt muusika karakterile ja 4–5aastane oskab reageerida liikumisega muusika meeoleude muutumisele, siis 6–7aastane väljendab ennast vabalt ja loovalt, kasutades õpituid muusikalisi väljendusvahendeid.

Liikumist kavandades tuleb lähtuda pakutavate ülesannete jõukohasusest ning nende sooritamise süsteemsusest ja järjepidevusest. Nii korduv kui ka uus liikumisülesanne soodustab lapse muusika vastuvõtu võime arendamist. Õpetaja pöörab esialgu suuremat tähelepanu põhiliste muusikaliste rütmiliste liikumisoskuste arendamisele. Muusikaliste rütmilist liikumist võiks põhimida peagu igasse muusikategevusse, jätkates samalaadset tegevust ka rühmas ja väljaspool lasteaeda.

Muusikalises liikumises ja mängudes on tähtsal kohal mänguvahendid ning nende oskuslik kasutamine. Oluliseks võib pidada mänguasjade rakenduslikkust ja otstarvet. Lastele tuleb näidata vahendite kasutamise ja mängu võimalusi, et motiveerida ning arendada lapse kujutlusvõimet ja fantaasiat. Nii kujundavad lapse muusikalist meelt ja maitset kõikvõimalikud esemed, mis tekitavad heli, selleks ei pea tingimata olema mõni muusikainstrument. Muusikaõpetaja peab olema leidlik, et avastada enda ümber huvitavaid kooskõlasid ning pakkuda ka lastele avastusrõõmu.

Muusika kuulamine muusikaõpetuse alusena

Olulised kasvatusülesanded on kujundada laste kõlbelis-kultuurilisi oskusi ning pakkuda esteetilisi elamusi. Muusika kuulamine aitab neid ülesandeid täita mitmel viisil:

- 1) muusika kuulamine kui iseseisev õppetegevus, mille eesmärk on õppida tundma muusikateost. Muusikapala kuulatakse tähelepanelikult ning seejärel kõneldakse muusikast saadud tunnetest;
- 2) muusika kuulamine kui kaasnev õppetegevus, mille vältel antakse erinevate tegevusliikidega (vaba- ja plastilise liikumise, dramatiseeringu, joonistamisega jne) edasi muusikaliste väljendusvahendite kaudu (tempo, laad, dünaamika, tämbrid, rütm, meloodia jt) tajutud muusika meeleolu. Muusikat kuulates kujunevad lapse kuulamisharjumuste ja -oskuste kõrval fantaasia ning loomevõimed.

Muusika kuulamise repertuaari valik peab peegeldama lapse elulähedasi valdkondi ja situatsioone. Arvestades laste arengu eripära, on muusika kuulamisel esiplaanil vokaalmuusika ja programmilised lühipalad. Praktilises töös tuleb alustada muusika kuulamise harjumuste loomisest ning kujutlusvõime arendamisest. Muusika kuulamisega kujundatakse erinevaid oskusi: koondada tähelepanu ja kuulata muusikapala lõpuni; jätta meelde ja tunda ära kuulatud pala; määrata pala karakter ning kujundada muusika iseloomustamiseks vajalik sõnavara.

Muusika kuulamise õpetamise metoodikast

Õpetaja valib kuulamiseks sobiva pala kooskõlas tunni teema ja eesmärkidega. Kuulamise eel võib õpetaja lugeda sobiva luuletuse või muinasjutu, näidata teemaga seonduvaid pilte ja mänguasju või siduda kuulatava pala eakohase vestlusega. Vestluse lõpus juhitakse lapse tähelepanu küsimuse või ülesandega ühele muusikaga kooskõlas olevale assotsiatsioonile. Pala kuulatakse täielikus vaikus. Järgnevat arutelu juhib õpetaja nii, et lapsed õpiksid muusikapala mõistma ning julgelt oma mõtteid ja tundeid väljendama. Kokkuvõtte teeb õpetaja. Pala kuulatakse mitu korda ning iga kuulamine eesmärgistakse. Muusikapala korduv kuulamine süvendab muusikalisi muljeid ning kinnistab saadud teadmisi, rikastab emotsionaalset ja intellektuaalset sfääri. Muusikapala kuulamise sissejuhatavas osas võib tutvustada muusikalisi kujundeid. Kui kuulamiskogemusi ja teadmisi on piisavalt, võib kuulata pala sissejuhatusega, muusikalise mõistatusena laste fantaasia ja kujutlusvõime arendamiseks (nt võib paluda lastel pala pealkirjastada).

Muusikat kuulates on vaja pöörata tähelepanu muusikasõnavara kujundamisele, lisades mõistetele *kiire - aeglane, rõõmus - kurb* ja *vali - vaikne* mitmekesisemaid väljendeid: *õhuline, laulev, õrn, südamlük, tantsuline, ergas, hoogne, läbipaistev, marsilik, pidulik, hõljuv, kaval* jpm. Pidades silmas muusika kuulamise kasvatus- ja õpetuseesmärke, saab muusikat kuulates nt joonistada,

dramatiseerida, jutte koostada, erinevaid instrumente ning lihtsamaid žanre tutvustada, loovalt liikuda jne.

Muusika avaldab lapsele sügavamat mõju ja pakub suuremat elamust, kui muusikaõpetaja arvestab väljendus- ja kuulamisoskuse seotust ning rakendab seda toetavaid vahendeid (sobiv repertuaar, vajalike meetodite valik, teiste kunstiliikide kaasamine jpm). Lapsele tuleb pakkuda kuulamiseks erinevat muusikat. Isikliku ja kogemusliku teadmise kaudu liigub laps järjest avarama ja keerulisema repertuaari poole. Esmatähtsaks tuleb pidada kasutatava muusikaloomingu kunstilist väärtust ning muusika kõrgetasemelist esitust.

Pillimäng ja aktiivne musitseerimine

Kui lapsele anda võimalus pilli mängida, teeb ta seda rõõmuga. Pillimäng mitmekesistab kõiki muusikalisi tegevusi. Andes tõe loovaks ja aktiivseks musitseerimiseks, juhib ta laste tähelepanu muusika peamistele väljendusvahenditele: pulsile, meetrumile, rütmile, helikõrgusele. Musitseerimine pillidega arendab lapse muusikalisi põhivõimeid: kuulamisoskust, tämbriolist ja dünaamilist kuulmist, ansambelitunnetust, lisaks peenmotoorikat, koordinatsiooni- ja kontsentratsioonivõimet ning annab suurepärase võimaluse aktiivseks ja loovaks musitseerimiseks.

Ühtlasi arenevad pillimängus sotsiaalsed võimed: suhtlemisoskus, oskus teisi kuulata, koostöövalmidus ning oskus hinnata teiste saavutusi jne. Pillimängu õpetades tuleb silmas pidada sihikindlust ning ülesannete ea- ja jõukohasust, et laps tunneks rõõmu eneseväljendusest.

Pilliõpetamise metoodikast

Pille õpetades peab õpetaja andma lastele kindlaid teadmisi ja oskusi: teatama instrumendi nimetuse, iseloomustama instrumendi kõlavärvi, pillide hoidmise ja kasutamise reegleid ning mänguvõtteid. Laps õpib tundma pille ja nende mänguvõtteid; oskab mängida ansambelis, jälgides ühist tempot; kasutab mängides dünaamilisi varjundeid; oskab lisada rütmilisi ja meloodilisi kaasmänge nii juhendamise järgi kui ka iseseisvalt improviseerides; oskab partiisid õppides kasutada sümbolkirja.

Pillimänguõpe peab olema süstemaatiline ja jõukohane. Seejuures on oluline pillide valik. Esimene kättesaadav instrument on lapse oma keha, nn kehapill, mis võimaldab tekitada erinevaid tämbreid ja põnevaid hääli (plaksud, patsud, nipsud, trampimine jne). Kehapilli nagu teisigi pille mängitakse laulude ning liisusalmide ja lasteriimide saateks.

Muusikainstrumentid jagunevad kahte rühma: rütmipillid ja meloodiapillid. Pille kasutades on tähtis järgida pedagoogilis-didaktilist põhimõtet: lihtsamalt keerulisema poole. Seega tuleks lähtuvalt lapse arengu iseärasustest võtta rütmipille kasutusele niisuguses järjekorras: 2–3aastaselt õpib laps mängima kehapilli, kõlapulkadel, randmekuljustel, väiksel trummil, marakattel; 3–4aastane laps kõlakarbil, trummil, kuljustel, pandeiral; 4–5aastasel lisanduvad tamburiin, kõlatoru, kastanjett; 5–6aastasel

puu-agoogo, taldrik, kõlaplaadid, guiro, triangel; 6–7aastasel – metall-agoogo, *cabasa*, *cazizi*, plaatpillid (ksülofon, metallofon, kellamäng) jt. Lisaks kasutatakse praktilises töös mitmesuguseid kõlaefekte võimaldavaid pille (kellukesed, kuljused, kägu, ööbik jt). Üks võimalus pillimängu edendada on mängida laste omameisterdatud pillidel.

Kõigi pillide puhul tuleb selgitada nende hoidu ja otstarbekaid mänguvõtteid, mille kohta võib saada lisateadmisi õpetajaraamatust „Muusikaõpetuse didaktika“ (Muldma 2007: 98–104). On vaja, et lapsed ei mängiks mitte ainult etteantud partiid, vaid oleksid võimelised improviseerima ka ise rütmisaate, leidma muusika saateks sobiva pilli jm. Õpetaja ülesanne on suunata õpilaste mõttekäiku pala saate valikul, hoolikalt kontrollida saate otstarbekust ja pillide sobivust laulu (muusikapala) meeleoluga ning hoida ära liigne müra. Nii kujunevad kuulamis- ja analüüsioskus, aktiivne ja loominguline suhtumine musitseerimisse ning muusikasse. Üht saadet õpitakse olenevalt selle raskusastmest mitu korda.

Muusikapala (laulu) saadet õpitakse sõltuvalt vanuseastmest erinevalt: muusikapala tutvustamine, muusika iseloomustamine, väljendusvahendite leidmine (meloodia, rütm, tempo, tämbrid, dünaamika, vorm); saatepillide valik ja selle põhjendamine; ühe lihtsama saaterütmi õppimine, selle rakendamine ning teis(t)e saaterütmi(de) õppimine, seostamine varem õpituga; saatepartiide viimistlemine; iseseisvalt saate koostamine ja selle esitamine.

Pille mängides peab lähtuma järgmistest põhimõtetest:

- 1) esitatava saate rütm ei peaks dubleerima muusikapala rütmi;
- 2) pillimäng lisatakse alles siis, kui laul/muusikapala on kindlalt selgeks õpitud või hoolikalt kuulatud;
- 3) rütmi- või meloodiasaade peab olema vaiksem kui laul või muusikapala, mida saadetakse;
- 4) pillide valik peab lähtuma muusikapala sisust ja meeleolust (programmiline muusika, laulude temaatika).
- 5) pilliansambli või -orkestri puhul võiks laps kõigepealt omandada partii sõna/kehapilli abil ja seejärel võtma kasutusele instrumendid.

Kokkuvõte

Eesti ühiskonna sotsiaal-majandusliku olukorra järsud muutused on mõjutanud üldsuse, lastevanemate ning haridusinstantside arusaamu koolimineva lapse teadmiste ja oskuste esitavatest nõuetest ning põhimõtetest. Sestap on ka muusikaõpetuses aktuaalne lapse koolivalmiduse temaatika. Peagu igas lasteaiarühmas ja kooliklassis on mõni laps, kelle sotsiaalne ja vaimne areng ei võimalda tal olla edukas, sest iga laps areneb erinevas tempos ning vajab erinevate eelduste küpsemiseks erineval määral aega ja täiskasvanu tuge.

Muusikaõpetus on üks osa koolieeliku õppest ja kasvatuses, mis aitab lapsel sujuvamalt lasteaiast kooli minna. Muusikaõpetuse kaudu kujundatakse ja arendatakse koolis vajalikke isiksuseomadusi ja oskusi, nagu mälu funktsioonide kasutamine muusikapala meeldejätmisel, kirjeldamisel, analüüsimisel ja järelduste tegemisel; sotsiaalsete võimete arendamine laulumängudes osalemise kaudu, motoorsete oskuste areng ning loov musitseerimine muusikalis-rütmilise liikumise ja pillimängu kaudu jpm.

Muusikaõpetuse tulemuslikkusele aitab suuresti kaasa tihe koostöö rühmaõpetaja ja lastevanematega, et tagada lapse jätkusuutlik areng eri haridusetappidel, pöörates enam tähelepanu

nendele asjaoludele, mis rõhutavad koolivalmiduse tänapäevastest väärtustest lähtuvaid aspekte. Koostöövormideks võivad olla nii osavõtt lasteaia pidudest, ühised pereüritused kui ka lahtiste tundide külastamine. Rühmaõpetajad võivad jagada lastevanematele teavet õpitava repertuaari kohta, et tekitada neis soovi lasteaias õpitud laule lastega koos koduski laulda. Muusikaõpetaja loov ainekäsitus on suurel määral eelduseks traditsiooni ja uuenduslikkuse seoste kujundamisele muusikaõpetuse kaudu.

Soovitavad õppevahendid

Klaver, kvaliteetne muusikakeskus, instrumentarium: kõlapulgad (kuni 24 paari (igale lapsele)), kõlakarp (1–2 tk), randmekuljused (5–6), kuljused (2–3), erineva suurusega võrutrummid (1–3), pandeira (2–3), tamburiin (3–4), kõlatoru (1–2), kastanjett (5–6), marakas (4–6), puu-agoogo (1–2), metall-agoogo (1), guiro (1–2), erineva suurusega trianglid (3–4), erineva suurusega *cabasa*'d (1–2), bongo (1), erineva suurusega džembed (1–2), taldrikud (2–4), *cazizi* (3–4), üksikud kõlaplaadid (1 kohverkomplekt), sopranksülofon (1–2), sopranmetallofon (1–2), kellamäng (*clockenspiel*) (1), plokkflööt (1, õpetajale), kannel (1, õpetajale).

Soovitav kirjandus

- Abiks õpetajale. Õppe- ja kasvatustööst I kooliastmes. 2004. Koostanud Ene Kulderknup. Tallinn: Argo.
- Bachmann, M. 1991. Dalcroze Today. New York Oxford University Press.
- Cook, N. 2005. Muusika. Kujutus. Kultuur. Tallinn: Scripta Musicalia.
- Elliott, D. J. (Ed.) 2005. The Praxial Philosophy in Historical Perspective. – Praxial Music Education. Reflections and Dialogues. New York, Oxford: Oxford University Press, pp. 19–52.
- Gruhn, W. 2005. Children Need Music. – International Journal of Music Education no 23 (2), pp. 99–101.
- Hongisto-Aberg, M., Lindeberg-Piironen, A., Mäkinen, L. 1993. Musiikki varhaiskasvatuksessa. Espoo: Fazer Musiikki Oy.
- Joyge, M. 1994. First Steps in Teaching Creative Dance to Children. London: Mayfield Publishing Company.
- Juvonen, A., Ruismäki, H. 2005. The Many Meanings of Art. Helsinki.
- Koolieelsest kasvatuses lasteasutuses. 1987. Tallinn: Valgus.
- Laps ja lasteaed. 2005. Tartu: Atlex.
- Liimets, H. 2001. Kuidas õppeprotsess kasvatab. Tallinn: TPÜ.
- Mellov, Z. 1999. Rütmiika – loov liikumine. Tallinn: Koolibri.
- Muldma, M. 2008. Muusikaline kasvatus. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Koostanud E. Kikas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 256–271.
- Muusika ja kunsti õpetamisest. 2005. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.
- Muusikaõpetuse aineramat. 1997. Eesti Vabariigi Haridusministeerium.
- Pullerits, M. 1998. Kõik võib olla muusika. Tallinn: Koolibri.

Pullerits, M. 2008. Muusika rühma tegevustes. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Koostanud E. Kikas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 272–274.

Vurma, A. 2004. Muusika esitamise vahendid. – Mõeldes muusikast. Sissevaateid muusikateadusse. Toimetanud J. Ross, K. Maimets. Tallinn: Varrak, lk 163–191.

Õpetajale uuendatud riiklikust õppekavast. 2001. Artiklite kogumik. Tallinn.

Баренбойм Л. 1970. Система детского музыкального воспитания Карла Орфа. Ленинград: Музыка.

Бондаренко А. 1991. Дидактические игры в детском саду. Москва: Просвещение.

Бьёркволл Ю.-Р. 2001. С музыкой в душе. Ребёнок и песня, игра и обучение на всех этапах жизни. Санкт-Петербург: БЛИЦ.

Кацер О. 2005. Игровая методика обучения детей пению. Санкт-Петербург: Музыкальная палитра.

Тарасова К., Рубан Т. 2001. Дети слушают музыку. Москва: Мозаика-Синтез.

Kasutatud kirjandus

Hallam, S. 2006. Musicality. – The Child as Musician. Ed. G. McPherson. New York: Oxford University Press, pp. 93–110.

Kiilu, K. 2005. Laululise tegevuse diferentseerimine. – Muusika ja kunsti õpetamisest. Koostanud M. Vikat, H. Treier, I. Raudsepp. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, lk 26–32.

Kumpas, A., Vikat, M. 2001. Lapse varajasest muusikalisest arengust. – Väikelaps ja tema kasvukeskkond II. Tallinn: TPÜ, lk 37–53.

Lecanuet, J. 1996. Prenatal Auditory Experience. – Musical Beginnings: Origins and Development of Musical Competence. Eds. I. Deliège, J. A. Sloboda. New York: Oxford University Press, pp. 3–34.

Muldma = Мулдма М. 2007. Дидактика музыкального воспитания. Tallinn: Koolibri.

Papoušek, H. 1997. Anfang und Bedeutung der menschlichen Musikalität. – Handbuch der Kleinkindforschung. Hrsg. H. Keller. Bern: Huber, S. 565–585.

Parncutt, R. 2006. Prenatal Development. – The Child as Musician. Ed. G. McPherson. New York: Oxford University Press, pp. 1–31.

Päts, R. 1989. Muusikaline kasvatus üldhariduskoolis. I ja II osa. Tallinn: Valgus.

Päts, R. 1975. Mudilaste muusikaalsuse arendamise põhialused. – Nõukogude Kool nr 4.

Sloboda, J. 2000. Muusikaline meel. Tallinn: Scripta Musicalia.

Tarassova = Тарасова К. 1988. Онтогенез музыкальных способностей. Москва: Педагогика.

Vabariigi Valitsuse 29.05.2008 määrus nr 87 „Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava”. – RT I 11.06.2008, 23, 152.

Vikat, M. 1978. Diferentseeritud laululise töö lähtekohti koolieelikute rühma muusikatunnis. Tallinn: TPI.

Valdkond „Liikumine”

Leila Oja

Tervise Arengu Instituudi teadur

Sissejuhatus

Koolieelses eas on lapse üldfüüsiline, sotsiaalne, emotsionaalne ja vaimne areng vähemal või rohkemal määral seotud liikumistegevustega. Arenguvaldkonnad on omavahel seotud ning toetavad üksteist. Lapse liigutusoskused ja -võimed on aluseks kehalise arengu ning adekvaatse kehatunnetuse kujunemisele. Mida mitmekesisem ja rikkalikum on lapse liigutuskogemus koolieelses eas, seda täiuslikumaks kujuneb kehaline tunnetuslik tase ning seeläbi kujunevad lapse enesehinnang ja eduelamus (Bruce 2004).

Just viimasel kümnendil on hakatud rohkem tähelepanu pöörama väikelaste kehalisele arengule, täpsemalt kehalisele tegevusele koolieelsetes lasteasutustes. Laste liigutusoskused ja aktiivne liikumine formeerub lineaarselt kogu eelkooliea vältel. Et tagada laste füüsilise arengu jälgimine ja hoida ära kõrvalekaldeid, on tarvis keskenduda eakohaste tegevuste ja oskuste arendamisele ning järjepidevale kontrollile (Cheatum, Hammond 2000).

Eelkoolieas on oluline lapse sihipärase huvi ja meelsuse ning omaalgatuse toetamine liikumistegevustes. Lapse enesekindlust ja eduelamust saab kujundada aktiivse liikumisega ka vähem võimekate laste puhul, säilitades vaid tegutsemisrõõmu ning toetades lapse algatust ja loovust liikumisel.

Kuivõrd laste areng on kompleksne, siis moodustab aktiivne liikumine koolieelses eas lapse tegevuste ja mängude loomuliku osa. Liikumisõpetusele seatud eesmärgid ei tagata pelgalt liikumistundide kaudu liikumisõpetuses, vaid liikumisõpetuse eri vormide ja kõigi õppe- ja kasvatusvaldkondade kaudu.

Liikumisvaldkonna eesmärgid, sisu ja korraldus

Liikumisvaldkonna õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on, et laps:

- 1) tahab liikuda ja tunneb liikumisest rõõmu;
- 2) suudab pingutada sihipärase tegevuse nimel;
- 3) tegutseb aktiivselt üksi ja rühmas;
- 4) mõistab kehalise aktiivsuse olulisust inimese tervisele;
- 5) järgib esmaseid hügieeni- ja ohutusnõudeid.

Kolm esimest eesmärki on üldisemalt seotud üldfüüsilise ettevalmistusega, milles on ühendatud laste tahe, oskus ja suutlikkus aktiivselt tegutseda. Üldkehaline ettevalmistus saab tugineda

üksnes eakohase baasmotoorika arengule. Lisaks üldfüüsilisele arengule iseloomustab esimene eesmärk ka lapse meelsust liikumise suhtes ning toetab tema emotsionaalset arengut. Suutlikkus pingutada sihipärase tegevuse nimel on seotud lapse tahtemaduste kujundamisega ja oskusega plaanitud tegevus lõpetada. Sotsiaalseid oskusi aitab kujundada lapse valmisolek tegutseda aktiivselt nii üksi kui ka rühmas. Lapse teadmised, väärtushinnangud ja hoiakud liikumise valdkonnas kujunevad sedavõrd, kuivõrd suudab laps mõista aktiivse liikumise tähtsust tervisele ning oskab järgida hügieeni- ja ohutusnõudeid.

Valdkonna „Liikumine” sisu on:

- 1) liikumisalased üldteadmised;
- 2) põhiliikumised;
- 3) liikumismängud;
- 4) erinevad spordialad;
- 5) tants ja rütmika.

Üldteadmised aitavad rikastada arusaamist ja teadmist liikumisega seotud enesekontrolli, hügieeni, ohutuse, samuti terminoloogia ja mõistete valdkonnas. Teadmiste valdkonda kuulub noorem koolieelses eas näiteks oskus kuulata õpetaja korraldusi ja täita käsklusi sõnalise seletuse järgi või vanemas koolieelses eas oskus jälgida oma liigutuste täpsust, sooritamise kvaliteeti ja tulemuste resultatiivsust.

Peamised tegevused liikumisõpetuses koolieelses eas on põhiliikumiste kujundamine ja tulenevalt laste arengust hilisemas koolieelses eas kehaliste võimete arendamine. Põhiliikumised on aluseks täiuslikumale kehaliste võimete kompleksile, mida kujundatakse ja kinnistatakse kogu lapsea vältel ning säilitatakse täiskasvanuna (Oja 2008).

Liikumismängudel on liikumisõpetuses iseseisvad eesmärgid (tugevdada tervist, arendada vastupidavust ja kiirust vms), kuid liikumismängu kaudu kinnistatakse ka teatud teadmisi ja oskusi. Peale selle rakendatakse liikumismänge integreeritult kõigis õppe- ja kasvatusvaldkondades.

Liikumisõpetuse sisu on lisaks põhiliikumistele kindlate spordialade tegevused, nagu võimlemine, sportmängud, ujumine, suusatamine jne. Kui põhivõimlemise harjutusvara ja sportmänge on lihtsustatud võtetega võimalik kasutada ka kitsastes oludes (vähesed vahendid või ruumi puudus) liikumisõpetuse tundides, siis ujumine ja suusatamine on tingimuste poolest nõudlikumad alad. Suusatamisolude puudumise korral võib kasutada vastupidavust arendavaid tegevusi vabas looduses või teha kepikõndi. Kehatunnetust saab arendada rulluisutades ning ujumistunde võib korraldada, kui on olemas basseini.

Nagu liikumismängudki moodustavad tants ja rütmika koolieelses eas liikumisõpetuse lahutamatu osa, neid saab lõimida muusikaõpetusega.

Õppe- ja kasvatustegevust kavandades ning korraldades:

- 1) arvestatakse, et põhiliikumised eeldavad igapäevast suunamist: liigutusoskused, liikumisosavus ja teised liikumisvõimed (vastupidavus, jõud, kiirus, paindumus) kujunevad ja arenevad tegevusi regulaarselt korrates;
- 2) rikastatakse lapse liikumis- ja tegevusvõimalusi sportlik-arenduslike liikumisviisidega, nt jalgrattasõit, suusatamine, uisutamine, ujumine jms;

- 3) peetakse oluliseks kõlbeliste põhimõtete ja enesekindluse kujundamist: kui kehalisi harjutusi tehakse korrapäraselt, kujunevad positiivsed iseloomuomadused;
- 4) ergutatakse last oma oskusi, võimeid ja koostööd hindama, kaaslast arvestama, oma emotsioone kontrollima ja valitsema ning mõistma ühe või teise kehalise harjutuse vajalikkust;
- 5) arendatakse põhiliikumisi, koordinatsiooni, rühti, tasakaalu, liikumisvõimet ja peenmotoorikat (täpsust, näo- ja sõrmelihaste kontrollimise oskust) ning antakse tagasisidet.

Lapse arengu eeldatavad tulemused

Eeldatavad tulemused tuginevad liikumisvaldkonna sisule, milles iga tulemus on kas liikumisteadmise, põhiliikumise, spordiala või tantsu ja rütmika väljund.

Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6–7aastane laps:

- 1) keskendub sihipärasele kehalisele tegevusele;
- 2) peab liikudes ja mängides kinni üldistest ohutusreeglitest, valides sobivad paigad ja vahendid;

Üldteema	2aastane	3aastane	4aastane
Liikumisteadmised	<ul style="list-style-type: none"> 1. Sooritab harjutusi aktiivselt ja entusiastlikult. 2. Liigub õpetaja juhendamisel ohutult. 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Valib õpetaja korraldusel teiste riiete hulgast välja võimlemisriided. 2. Arvestab rühmakaaslast aktiivses tegevuses. 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Sooritab harjutusi õpetaja korralduste ja sõnalise seletuse järgi. 2. Järgib meeldetuletamise korral hügieeninõudeid.

- 3) sooritab põhiliikumisi pingevalt, nii et liigutused on koordineeritud ja rütmilised;
- 4) teeb painduvust, kiirust, vastupidavust ja jõudu arendavaid harjutusi;
- 5) säilitab tasakaalu paigal olles ja liikudes;
- 6) kasutab harjutusi tehes mõlemat kätt, täpsust nõudvas tegevuses kasutab domineerivat kätt;
- 7) matkib harjutusi tehes täiskasvanut;
- 8) sooritab ühel ajal kaaslasega rütmiliikumisi;
- 9) liigub enda tekitatud rütmi järgi ühtlase ja vahelduva tempoga;
- 10) kasutab liikumisel erinevaid vahendeid (lindid, rätikud, rõngad, suusad, kelgid jne);
- 11) mängib sportlike elementidega mängu (korvpall, jalgpall jne);
- 12) peab kinni kokkulepitud mängureeglitest;
- 13) nimetab erinevaid spordialasid ja Eesti tuntumaid sportlasi.

Tulemused kujunevad kogu koolieelse ea vältel. Eeldatavad arengutulemused on minimaalsed, mille saavutamine on jõukohane igale eakohase normarenguga lapsele (tabel). Eeldatavad tulemused on esitatud sisuteemade kaupa, lisaks on soovitatud iseseisvaks tegevuseks vaba aja ja loodusliikumise teema.

Märkused tabeli juurde

- ¹ Kollektiivne võistlusmäng saab olla kas kujutlusmäng, rollimängud resultatiivsusele või lihtsam teatevõistlus.
- ² Mingile kindlale spordialale omased mängud lihtsustatud reeglite järgi.

5aastane	6aastane	7aastane
<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab kodukohas harrastatavaid spordialasid ja peetavaid spordivõistlusi. 2. Teab spordivahendite nimetusi ning kasutab erinevaid spordivahendeid (nt topispalli) ohutult, sobival viisil ja kohas. 3. Õpitud tegevustes kasutab ohutuid liikumisviise. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osaleb lasteaia spordipäeval. 2. Talub kaotust võistlusmängudes. 3. Teab ja kasutab mõisteid õpitud terminoloogia piires. 4. Mõistab hügieeninõuete olulisust. 5. Õnnetuse või ohu korral teab, kuidas kutsuda appi täiskasvanu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nimetab erinevaid spordialasid ja mõne Eesti tuntuma sportlase. 2. Keskendub sihipärasele kehalisele tegevusele. 3. Liikudes ja mängides peab kinni üldistest ohutusreeglitest (valides sobivad paigad ja vahendid). 4. Peseb ennast pärast aktiivset kehalist tegevust.

Üldteema	2aastane	3aastane	4aastane
Põhi- liikumised	<ol style="list-style-type: none"> Ronib ning roomab üle ja läbi väikeste takistuste. Kõnnib piiratud pinnal. Säilitab kõndides ja joostes sihi. Hüpitab käes palli ning jälgib selle suunda. 	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab põhiliikumisi. Säilitab liikudes tasakaalu nii tasakaalupingil kui ka vähendatud pinnal. 	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab põhiliikumisi kombinatsioonides ja õpitud harjutustes. Teeb koordinatsiooni, tasakaalu ja osavust arendavaid harjutusi.
Liikumismängud	Mängib koos juhendaja ning kaaslastega kõnni- ja jooksumänge.	<ol style="list-style-type: none"> Mängib matkiva sisuga 1–2 reeglita kõnni- ja jooksumänge. Mängib iseseisvalt aktiivse liikumisega mängu. 	<ol style="list-style-type: none"> Mängib 2–4 reeglita liikumismänge. Pingutab end rühmategevustes ühise eesmärgi nimel.
Spordialad: võimlemine	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab ettenäitamise ja juhendamise järgi asendeid ja liikumisi. Jookseb veereva vahendi (palli, rõnga) järel. 	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab võimlemisharjutusi eri asenditest ja erinevate vahenditega. Teeb harjutusi ettenäitamise ja juhendamise järgi ühtses tempos õpetaja ning kaaslastega. Teeb painduvust ja kiirust arendavaid harjutusi. 	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab juhendamisel kuni neljast harjutusest koosnevat kombinatsiooni. Hoiab oma kohta erinevates rivistustes: kolonnis, ringis, viirus.
Spordialad: kelgutamine, suusatamine	Istub kelgul ja hoiab tasakaalu mäest laskudes.	<ol style="list-style-type: none"> Veab tühja kelku. Sõidab kelguga iseseisvalt nõlvakust alla. Liigub suuskadel otsesuunas. 	Kasutab suuskadel liikudes käte abi ja keppide tuge.
Spordialad: ujumine			Kasutab shipäraselt abivahendeid (rõngast, kätiseid, nn nuudlit).
Tants ja rütmika	<ol style="list-style-type: none"> Kasutab liikudes rütmipille juhendaja abil. Sobitab juhendaja abil liikumist muusika järgi. 	<ol style="list-style-type: none"> Kõnnib, jookseb ja hüpleb rütmiliselt muusika järgi. Sooritab õpetaja juhendamisel liigutusi muusika järgi erinevas tempos. 	<ol style="list-style-type: none"> Sooritab imiteerivaid liigutusi muusika järgi. Plaksutab ja liigub vastavalt rütmile.
Vaba aeg ja loodusliikumine	Mängib vabamängus iseseisvalt.	<ol style="list-style-type: none"> Matkab õpetajaga või vanematega looduses. Teeb kaasa kuni 500 m pikkuse rännaku ja püsib kolonnis. 	<ol style="list-style-type: none"> Algatab iseseisvalt mängu. Tegutseb iseseisvalt lasteaia õuealal.

5aastane	6aastane	7aastane
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab põhiliikumisi aktiivses tegevuses ja mängudes. 2. Sooritab staatilist tasakaalu nõudvaid harjutusi. 3. Teeb harjutusi väikevahenditega. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Käsitseb väikevahendeid aktiivses tegevuses. 2. Ronib varbseinal vahelduva sammuga ning täidab lisaülesandeid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sooritab põhiliikumisi pingevalt, nii et liigutused on koordineeritud ja rütmilised. 2. Säilitab paigal olles ja liikudes tasakaalu. 3. Kasutab harjutusi tehes mõlemat kätt korraga, täpsust nõudvas tegevuses kasutab domineerivat kätt.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Mängib kollektiivseid võistlusi mängu¹. 2. Osaleb jõukohastes teatevõistlustes (nt joonejooksud). 3. Tunnustab nii enda kui ka vastasmeeskonna edu. 	<p>Käsitseb mängu- ja spordivahendeid loovmängudes.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Võistleb kombineeritud teatevõistlustes (nt takistusriba läbimine). 2. Mängib sportlike elementidega mängu² (korvi visked, jalgpall jne). 3. Organiseerib ise liikumismänge. 4. Kasutab ausa mängu põhimõtteid ning peab kinni kokkulepitud mängureeglitest.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Teeb vahenditega (palliga, hübitsaga) harjutusi eakohaselt tehniliselt õigesti. 2. Valitseb oma liigutusi koordineatsiooni ja tasakaalu nõudvaid harjutusi tehes. 3. Sooritab tasakaalu, painduvust ja osavust arendavaid harjutusi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Valitseb harjutusi tehes oma liigutusi ja kehahoidu. 2. Säilitab dünaamilistes harjutustes tasakaalu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Valitseb oma liigutusi nii ruumis, maastikul kui ka tänaval. 2. Orienteerub mänguväljakul ning sooritab kujundliikumisi, olles kolonnis esimene. 3. Sooritab painduvust, kiirust, vastupidavust ja jõudu arendavaid tegevusi.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Veab üksi, kahekesi, kolmekesi kelgul kaaslast. 2. Kelgutab mäest alla, täites eriülesandeid (nt haarab esemeid). 3. Suusatades kasutab libisemist. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suusatab vahelduva libiseva sammuga. 2. Käsitseb suusavarustust õpetaja abiga. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Osaleb kelguvõistlustel (kaugusele, täpsusele). 2. Sõidab nõlvakust alla põhiasendis. 3. Suusatab koordineeritud liikumisega. 4. Käsitseb suusavarustust iseseisvalt.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Mängib veemänge ega karda vett. 2. Järgib basseini kasutamise hügieenireegleid ning õpetaja juhendamisel ka ohutusreegleid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hingab vette. 2. Kasutab ujumisoskuse harjutamiseks abivahendeid. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ujub abivahendiga. 2. Järgib basseini kasutamise ohutusreegleid.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jäljendab liikumisega erinevaid rütme. 2. Liigub vastavalt muusika tempo kiirenemisele ja aeglustumisele. 3. Liigub muusika järgi iseseisvalt ja vabalt. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kohandab oma liigutusi etteantud rütmiga. 2. Kasutab lihtsaid tantsusamme üksi ja rühmas tantsides. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sooritab rütmiliikumisi ühel ajal kaaslasega. 2. Liigub enda tekitatud rütmi järgi ning vahelduva tempoga kiirelt aeglasele. 3. Väljendab liikumise kaudu emotsioone. 4. Kasutab liikudes loovalt vahendeid (linte, rätikuid, rõngaid).
<ol style="list-style-type: none"> 1. Kasutab spordi- ja mänguväljakute vahendeid sihipäraselt. 2. Sooritab rännakuid ja orienteerub koos õpetajaga. 	<p>Suudab sõita tõukerattaga ja kahe rattalise rattaga, suusatada ning liikuda rulluisudel.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tegutseb iseseisvalt koduümbruse mängu- ja spordiväljakul. 2. Mängib lihtsamaid maastikumänge.

Praktilisi näpunäiteid

Lasteaia liikumisõpetuse õppesisu moodustavad peamiselt liikumismängud, põhiliikumised ja tegevused liikumisvõimete arendamiseks. Põhiliikumised eeldavad igapäevast juhendatud tegevust ja adekvaatset tagasisidet. Tegevusi regulaarselt (mitmesugustes tingimustes) korrates kujunevad liigutusoskused, arenevad liikumisosavus ja teised liikumisvõimed (vastupidavus, jõud, kiirus, paindumus).

Liikumisõpetuse spetsiifika on kehalised harjutused. Korrapärane tegelemine (eesmärgistatud harjutamine) põhiliikumistel põhinevate kehaliste harjutustega võimaldab täiustada omandatud ning kujundada uusi (keerukamaid) liigutusoskusi. Oma liigutuste täpsuse ja harjutuse sooritamise kvaliteedi hindamiseks tuleb lastele selgitada ja kirjeldada lühidalt harjutuste sooritust.

Sportlik-arenduslikud liikumisviisid (jalgrattasõit, suusatamine, uisutamine, ujumine jms) rikastavad laste tegevusi ja mängu, laiendavad nende liikumis- ja tegevusvõimalusi. Üldtunnustatud on sportliku tegevuse kasvatuslik mõju: kujunevad positiivsed iseloomuomadused, lapsed omandavad

kõlbelisi põhimõtteid, õpivad arvestama ja hindama nii oma oskusi ja võimeid kui ka kaaslasti, kogevad erinevaid emotsioone ning õpivad neid kontrollima ja valitsema.

Kõigi tegevuste omandamisel eristatakse kolme etappi. Esimeses etapis omandatakse tegevus üksikasendi või -liigutusena; teises etapis tehakse liitharjutusi või nende kombinatsioone ning kolmandas etapis kasutatakse kahes varasemas etapis omandatud tegevusi koos kaaslasega või rühmategevusena või aktiivse liikumisena üldse.

Liikumisõpetuse õppesisu realiseeritakse nelja liikumisõpetuse vormi kaudu. Need on:

- 1) tegevused tunnis (põhiliikumised, liikumismängud, loovliikumine jne);
- 2) tervistavad tegevused (hommikune liikumine meeleolu loomiseks, sirutused ja puhkepausid teiste õppetegevuste vahel, õuetegevused jne);
- 3) aktiivne puhkus (spordi- ja tervisepäevad, perespordipeod);
- 4) tegevused looduses (tervisematkad, loodusrännakud jms).

Arengu hindamise põhimõtted

Kehalises arengus hinnatakse põhiliikumisi, koordinatsiooni, rühti, tasakaalu, liigutusvõimeid ja peenmootorikast: täpsust, näo- ja sõrmelihaste kontrollimise oskust. Kuna kehaline areng on tahteomaduste tõttu tihedalt seotud sotsiaalse arenguga, on otstarbekas rakendada nii erialaspetsiifilisi hindamisvõtteid kui ka kombineeritud võtteid (nt tegevusi, mis hindavad jõuvõimete arengu kõrval ka tahtejõu arengut). Lapse arengut tuleks hinnata kaks korda aastas: sügisel ja kevadel. Kord aastas hindamine annab küll ülevaate lapse motoorsest arengust, kuid ei võimalda tagasisidet õpetaja tegevusele õppeaasta jooksul.

Erialaspetsiifilistest hindamisvõtetest sobivad analüüsiks põhiliikumise elemendid ja vanemas astmes lisaks kehaliste võimete mõõtmine. Eakohaseid kontrollharjutusi võib leida erialakirjandusest (Harro, Oja 2000; Oja, Jürimäe 1993). Arvestades lastepäevakodu traditsioone ja/või eripära, sobivad ka õpetaja valitud spetsiifilised harjutused. Põhiliikumisi võib hinnata õpetaja koostatud kirjelduste järgi kolmes raskusastmes kolmepalliskaala järgi: 1 – tuleb veel harjutada; 2 – saab hakkama; 3 – oskab hästi. Lapse arengut kirjeldatakse lapsest lähtuvalt, väärtustades saavutatut. Numbrilise hinde võib õpetaja panna lapse arengu märkimiseks vaatluslehele. Lapsevanemale tutvustatakse rakendatavaid meetodeid. Arenguanalüüsil on oskuste sõnaline kirjeldus (nt tuleb veel harjutada) lapsevanemale informatiivsem kui number ühest kolmeni.

Üleminek lasteaiast kooli

Üleminek lasteaiast kooli on enamasti seotud lapse sotsiaalse staatuse muutusega – lasteaialapsel saab koolilaps. Kuigi koolivalmiduses on varasemad autorid rõhutanud valmisolekut nii sotsiaalses, vaimses kui ka füüsilises valdkonnas, on mitmed uurimused näidanud, et nende valdkondade areng on tihedalt seotud (Oja, Jürimäe 2002). Näiteks kui vaimse koolivalmiduse olulisteks eeldusteks on peetud püsivust ja keskendumisvõimet, oskust täita täiskasvanud juhendamisel ülesandeid ja olla sihikindel oma alustatud tegevuses, siis on neid omadusi võimalik efektiivsete võtetega kujundada just liikumisõpetuse kaudu. Sotsiaalset valmisolekut kooliks aitab liikumisõpetuses kujundada enesehinnang oma tegevusele ja sallivus kaaslaste vastu. Füüsilise kooliküpsuse tagab eakohane tugiliikumisaparaadi ja lihaskorseti areng. Need on ennekõike hea rühi ja kehahoiu teenistuses. Põhiliikumised ning käe ja silma koordineeritud liikumine on tunnused, mis iseloomustavad lapse koolivalmidust.

Koolivalmidusest rääkides tuleb tähelepanu pöörata asjaolule, et see peab olema kahepoolne valmidus. Enamasti on käsitletud lapse koolivalmidust. Niisama oluline on ka kooli valmisolek võtta vastu laps, kes alles kohaneb koolikorra ja õpikeskkonnaga. Koolipoolne valmisolek seisneb just klassiõpetaja korduskoolituses, kuna sageli on klassiõpetaja lõpetanud vanemate klassiõpilaste juhendamise.

Õppekava täitmise tagab mitmete tegurite koosmõju, mida juhib ja koordineerib professionaalne kaader. Olulisemateks mõjutajateks võib pidada:

- 1) laste huvi ja aktiivsust ning positiivset kogemust;
- 2) harjutuste mängulisust ja mitmekesisust, harjutuste kordamist ning täiustamist erinevate vahendite, võtete ja meetoditega;
- 3) liikumistegevuste plaanimist päevakavasse (piisavalt liikumist, puhkust ja vaheldust);
- 4) sobivate ruumide ja spordiväljaku olemasolu;
- 5) piisavat vahendite hulka igale lapsele (nt võimlemis-, kummi-, õhu-, tennis-, jalg-, korv-, võrk-, känguru-, ranna-, näsapallid, pehmed pallid, herne-/liivakotid, rõngad, võimlemiskepid, kuubikud, lindid, rätikud, lipud, keeglid, hüpitsad, lisaks batuut, tasakaalulaud, tasakaalupink, matid, varbsein, ronimisredel, köis, hüppestid, tunnel, loogad, soovitatavalt suusad, rullisud, tõukeratas);
- 6) liikumisõpetaja või rühmaõpetaja (liikumisõpetuse täienduskoolitusega) isiksuseomadusi ja erialaoskusi.

Soovitatav kirjandus

- Harro, M. 2004. Laste ja noorukite kehalise aktiivsuse ning kehalise võimekuse mõõtmise käsiraamat. Tartu: TÜ.
- Harro, M., Oja, L. 2000. Kehalise võimekuse testimine eelkooli- ja nooremas koolieas. Tallinn.
- Hein, V. 1995. Harjutusvara võimlemise elementide õpetamiseks. Tartu Ülikool.
- Hein, V. 1999. Kehalise kasvatuses õpetamisest. Tartu: Atlex.
- Karvonen, P. 2003. Liikumisrõõm. Tallinn: Ilo.
- Oja, L. 2001. Liikumismängud. Tallinn.
- Oja, L. 2008. Kehaline areng. Liikumine. – Õppimine ja õpetamine koolieelses eas. Toimetanud E. Kikas. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 223–237.
- Oja, L., Jürimäe, T. 1993. Lasteaia laste kehalise töövõime hindekskaalad. Tartu.
- Oja, L., Savik, O. 1999. Kehalisest kasvatuses algklassides. Tallinn.
- Piisang, M. 1999. Kehalisi harjutusi koolieelikutele. Abimaterjal lasteaiaõpetajale. Tallinn.
- Seppel, I. 1998. Liikumisõpetus. Käsiraamat kasvatajale. Tallinn: Haridusministeerium.
- Varava, L., Pitsi, T., Oja, L. 2007. Tervis ja terviseteadlikkus läbi toitumis- ja liikumismängude. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Kasutatud kirjandus

- Bruce, T. 2004. Developing Learning in Early Childhood. London: Paul Chapman Publishing.
- Cheatum, B., Hammond, A. 2000. Physical Activities for Improving Children's Learning and Behavior. Human Kinetics.
- Child, D. 2004. Psychology and the Teacher. NY: British Library Cataloguing.
- Oja, L., Jürimäe, T. 2002. Physical Activity, Motor Ability and School Readiness of 6-year Old Children. – Perceptual and Motor Skills no 95, pp. 407–415.

